De ijzeren maarschalk. Het leven van Daendels, ‘soldat de fortune’

Constant van Wessem

bron
Constant van Wessem, *De ijzeren maarschalk. Het leven van Daendels, ‘soldat de fortune’*. De Spieghel, Amsterdam / Het Kompas, Mechelen 1932

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wess008ijze01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

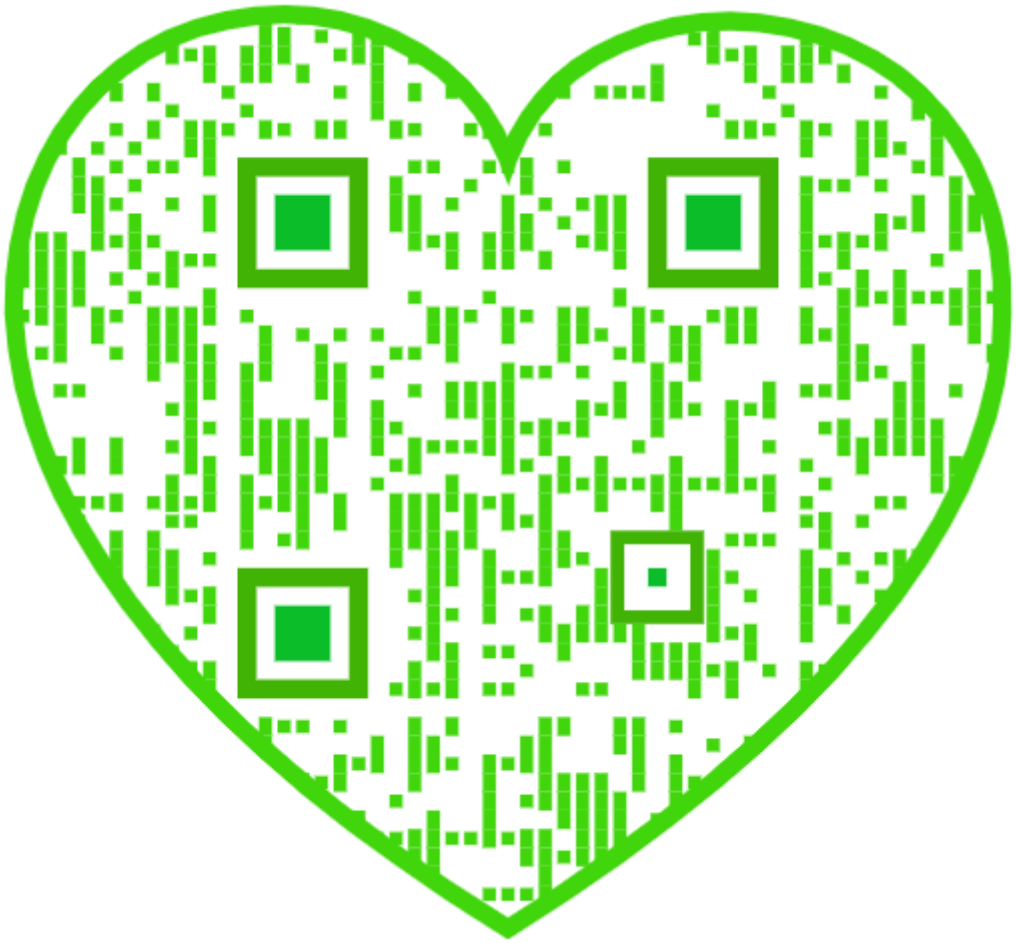

‘Die heer is een alleronwaardigst sujet!’

I

Des nachts stooten de studenten van het Harderwijksch Athenaeum op een partij boeren, die hen met knuppels opwacht.

‘Daar zijn de vervloekte roovers weer!’ schreeuwen de boeren, in het donker de jongelieden ontwarend en vol wraak voor hun vernielde kippen- en konijnen-hokken.

Er vallen een paar klappen, de studenten trekken af. De kippenhokken zijn gered.

Joelend en lachend keeren de studenten naar de stad terug: ‘Weg met het Oranje-gepeupel!’. Een boerenmeisje, dat zij tegenkomen vangen ze op, nemen het mee. De heeren van het Harderwijksch Athenaeum zijn nogal ruw van zeden, maar met het kind handelen zij zachtkens. Eén glaasje bier maar en ze is weer vrij.

Maar op een ander ‘front’ is de nachtelijke slag bloediger verloopen. Burgers en soldaten hebben zich in den strijd gemengd, knuppels en sabels hebben elkaar in een duel gekruist, de schout is er bij te pas gekomen. Zijn ‘rakkers’ hebben van de beide partijen er eenige bij den kraag genomen en mee naar het gevang gevoerd. Wat de studenten betreft wordt het aan de academische rechtbank overgelaten het zaakje nader uit te zoeken. Ditmaal zal

er een voorbeeld gesteld moeten worden in den vorm van een volledig proces.

Er is bij de opgepakte jongelieden een, die een soldaat met zijn eigen ontrukten sabel heeft verwond. De jongeman staat overigens niet kwaad bekend, al heeft hij zich dien nacht als een dolle gedragen en heeft men hem langs den weg moeten meesleuren. De overheid drukt een oogje toe, de jonge student is de zoon van den schepen en secretaris van Hattem, den hoogmachtigen heere Burchard Johan Daendels, een fijne jonge man dus. De overheid krijgt niet graag ruzie met de overheid en de jonge Daendels wordt weer op vrije voeten gesteld. Zijn naam komt in de processtukken niet voor.

De studenten ontvangen hun weer gekeerden makker met een 'Hoezee'.

In het college van Professor Roscam: nieuwe ovatie. De jonge Daendels staat vóór den catheder, de professor boven hem. Zij staan daar als soldaat en generaal, aanvoerders van de vijanden der Oranje-partij. De hoofden der studenten zijn volgepropt met theorieën over een nieuwe wereldorde, uit hun zakken puilen de boeken van de philosophen der Encyclopedie. Wat Professor Roscam op zijn colleges doceert heeft meer van revolutie-taal dan van de brave verhandeling van een rechtsgeleerde. Maar de contrôle over het gesproken woord is in Harderwijk nog niet bekend, de hoogeschool is nu eenmaal een plaats waar het losbandiger met denkbeelden en beweringen toegaat dan in het openbare ambte-

lijke leven. Het is thans in de mode, dat de jeugd luide critiek uitoefent op de bestaande regeeringsvormen en op den godsdienst. De jongere generatie in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, zij die omstreeks 1780 in de twintig zijn, is drukker, schreeuwiger, roekeloozer ook dan zij, die in den loop der jaren een bezadigd status quo ante hebben leeren voorstaan. De jongere generatie is ook ‘verlichter’. Het licht schijnt uit Frankrijk. Als student op de universiteit heeft men niet alleen college geloopen, heeft men zich niet alleen het hoofd laten volstoppen met leerstof, men heeft zich ook losbandiger denkbeelden toegeeigend, aangestoken door een algemeenen geest van ontevredenheid, die van elders, vooral van Frankrijk uitgaat. De jonge studenten lezen Voltaire en Diderot, lezen Jean Jacques Rousseau, kennen diens Contrat social en hebben het over ‘les Droits de l'Homme’, de Rechten van den Mensch en de Menschelijke Natuur, prediken een openlijke democratie. Geen willekeurige heerschers meer, maar gelijke rechten voor alle levende menschen!

Zoo leert het hun Frankrijk, zoo leert het hun de Encyclopedie.

En zij vereeren als een God een professor Roscam, die zulke ideeën openlijk van den catheder durft verkondigen.

Op den weg tusschen Harderwijk en Hattem wandelen de studenten Daendels en Krayenhoff, twee

boezemvrienden, samen op het Harderwijksch Athenaeum, samen verbonden in een geestdrift voor de nieuwe politiek.

Zij wandelen in hun lange stoffige jassen, de dwarse steekhoeden achterover op de staartpruiken.

De gang van den jongen Daendels is die van den patriciërszoon. Bij iederen stap stampt hij den langen wandelstok neer, de blanke smalle hand met een krampachtige wilskracht geklemd om den knop. Hij loopt langzaam en zwierig, met veerkrachtige dunne beenen en soepele, strak in de kuitbroek gemodelleerde knieën. Een enkele maal veegt hij met een verfrommeld zakdoekje over zijn gezicht. De blik van zijn kleine koolzwarte oogen is hard en hoogmoedig als van een conquistador. De kleine geknepen mond is die der midden-18e eeuwsche regenten, voor wie het volk 'vulgus' is, 'la sainte canaille'.

Krayenhoff is een statig wat geposeerd jongeling, groot, rijzig, met neiging tot een buikje en tot bonhommie. Zoowel in den weinig strakken gang als in de vormen van zijn figuur is hij het type van den gezeten burger, hij heeft een langen neus en kleine oogen met witte oogharen, een ronden, weeken mond en een wijkenden kin. Als hij ouder wordt zal hij zeker een snuifdoos bij zich dragen. Deze beide jongelingen wandelen en praten. Niet over hun faculteiten: de rechtsgeleerdheid en de wijsbegeerte, maar over den nieuwen tijd, waarop alle intellectueelen zich hebben voor te bereiden.

Minachtend maakt Daendels eenige zwaaien met zijn wandelstok: deze tijd?

De wolven vreten elkaar op. De boeren zijn domme Oranjeklanten. Wie durft er wat? Zeker, de jonkers rotten samen; maar om flauwe grappen uit te halen met het minderwaardige Oranje-gepeupel. Aan de intellectueelen is thans de gansche taak over gelaten te toonen, dat er een nieuwe tijd op komst is. De intellectueelen, d.w.z. de studenten zijn de spes patriae. Hard en sterk zal een jong geslacht van advocaten, van geleerden, van nieuwe, wijze volksmenners aan het hoofd van de lamzalige Republiek komen te staan, zij zullen de Oranjes verdrijven, de kanker van de volkswelvaart en die het gansche land tot een netjes geharkt plantsoen van laffe burgerdeugd en duitendieverij hebben gemaakt. Reeds rommelt het in de verte, over de grenzen. In Frankrijk ontwaakt de nieuwe geest der komende tijden. Vive la France!

Lafayette, dat is een man! De ware vrijheidsheld, de man van het vlammend woord èn van het vlammend zwaard.

Engeland vecht tegen Amerika, dat zijn slavenboeien wil verbreken, slaat de troepen van den opstandeling Washington terug. Maar uit Zuid-Carolina rukken de Franschen op. Frankrijk, het ridderlijke vrijheidlievende Frankrijk, waar het volk den koning gedwongen heeft zijn wil den wil des konings te laten zijn, trekt den degen voor de vrijheid der volken. Zie Lafayette's wuivende steek-

pluim temidden der Amerikaansche vrijheidshelden! Hij is de man der Vrijheid, die de Amerikaansche broeders in hun hoogen nood te hulp snelt....

Roert de trom, waarde burgers, Lafayette waakt over u! Vrijheid is een woord als een vaandel geworden.

Maar de Republiek der Vereenigde Nederlanden is ingedommeld en blijft ingedommeld.

Krayenhoff loopt met bedenkelijk gebogen hoofd te luisteren.

Hij luistert graag naar de fantastische welsprekendheid van zijn vriend.

Deze schijnbaar weinig toegankelijke jongeling, het hautaine aristocraatje uit de provincie, dat zij eerst wat links hadden laten liggen, heeft de gave luisteraars te trekken en om zich te vereenigen. Daarmee heeft hij hen allen gepakt, heeft hij zich hun meerdere getoond, den meester, den geboren woordvoerder.

Krayenhoff peinst of het niet beter is, wanneer de nieuwe tijd mannen van de daad verlangt, de wijsbegeerte, wetenschap van abstracties, voor de reëelere kennis der medicijnen te verlaten. Wellicht zal de nieuwe tijd mannen noodig hebben, die beenen weten te amputeeren....

Want er zal gevochten worden, daaraan valt niet meer te twijfelen.

De zeekapitein van Vlierden is uit Hattem bij zijn aanstaanden schoonzoon op bezoek.

Twee maanden voordat de jonge Daendels aan het Harderwijksch Athenaeum ging studeeren heeft zijn vader hem luitenant van de schutterij gemaakt. Een der jonge maagden, die de beëediging bijwoonden en het vlagvertoon der netjes op een rij geschaarde schutters, was de gracelijke dame Aleyda Elisabeth Reiniera van Vlierden, de dochter van den zee-kapitein. Amor roofde haar het hart en dat van den fieren jongeling.

De sabel en de pijlen.

Mars en Venus.

De kapitein is een bolrond man, met een platte hoed op zijn sierlijk gestrikte staartpruik en aan zijn zwarte schoenen draagt hij zilveren gespen.

Daendels zit met zijn aanstaanden schoonvader in den kleinen herberg op den hoek, waarboven hij zijn kamers heeft en samen praten zij misère, terwijl de anderen lachen, hun glas bier zwaaien en lui in hun stoelen liggen te dampen uit lange witte pijpen, het eene been gestrekt op de andere stoel. Een dienstmeid met keurig gestreken strooken en blinkende bloote armen bedient.

De kapitein zucht.

Het is een zware tijd.

De handel, de scheepvaart ligt stil.

De Republiek is met Engeland in oorlog.

Engeland, dat is het land der tyrannen, denkt Daendels.

Het land, waarmee de Stadhouder heult.

Engeland vaart op zee met den wind in de zeilen

als heeft het een kop van drift gekregen: de geldgierige kooplieden van de Republiek zijn met hun schepen dwars door de Amerikaansche blokkade gestevend en hebben aan de opstandelingen geweren en gezaagd hout verkocht.

Ja, ja, bromt de oude van Vlierden. Dat komt er van: oorlog.

Eerst joelen en zingen over den Engelschen ‘bom-bario’.

Zingen, wanneer de Amerikaansche kaper Paul Jones met twee buitgemaakte Engelsche koopvaarders binnen valt:

> Zie, daar komt Paul Jonas aan
> 't Is zoo'n aardig ventje!

En de regenten staan het aan te zien en lachen hun dikken lach om het gepeupel.

Goed zoo! strijken zij zich over de vette buiken. Maar het wordt toch geen meenens.

Lichtzinnig optimisme:

Engeland laat zich niet uit lachen.

Het hof van St. James vindt dat de Prins-stadhouder het slecht maakt.

Engelsche oorlogschepen houden Hollandsche koopvaarders aan en halen den prinsenvlag neer.

De orkaan steekt op.

Van Bijlandt waagt het bij Plymouth het onderzoek van zijn convooi te keeren door twee schoten met scherp op den naderenden Engelschen sloep.

Het is waar, daarna heeft hij zich braaf met zijn gezamenlijke schepen laten opbrengen. Maar zelfs een kind begrijpt, dat er nu gevochten moet worden. De fregatten van de Staten van Holland en Zeeland worden opgetuigd in de havens en aarzelend brengt de Republiek haar vloot in zee. Een ontspanning treedt in als de schout-bij-nacht Zoutman, nadat Hyde Parker en hij elkaar bekogeld hebben bij Doggersbank, het terrein behoudt en met zijn zwaar gehavende schepen in een wolk van kruitdamp blijft liggen. Als de Engelschen in den nacht afgetrokken zijn haast Zoutman zich naar het vaderland terug te zeilen voordat de eer van de overwinning hem door een nieuwen slag ontnomen kan worden en Zoutman is de nationale held, de De Ruyter van de 18e eeuw....

Maar de handelsschepen worden opgebracht.

En er wordt niets verdiend - .

Wat doet de Republiek? denkt Daendels grimmig. De Republiek laat zijn soldaten exerceeren: Duitschers, Zwitsers, Walen, Schotten, vooral Duitsche boerenjongens, per contract verkocht aan Hunne Edele Hoogmogenden door het potentaatje van Waldeck en van Mecklenburg en van Saxen-Gotha. Zij exerceeren stram: een-twee, een-twee en zijn een wellust voor het oog der dikke generaals, die meer op regenten en schouten dan op krijgslieden gelijken en die, de lage steek met pluimen op de buldog-, vossen-, en schapenkoppen, de kanten jabot tegen de kin en de hooge ruggen nog hooger door

de wijde opstaande kraag, de oefeningen bijwonen, gesteund op hun wandelstokken.

Maar de Republiek vecht niet, de Republiek betaalt. De Republiek laat Frankrijk voor zich vechten. Als er eindelijk vrede komt zitten bij de vredesonderhandelingen de gezanten te dommelen, knikken ja, ja op de voorstellen van den bondgenoot, laten op de lafheid van den Prins schimpen: goed, best, als zij maar weer spoedig op hun buitenverblijven aan de Vecht kunnen terugkeeren om vanuit hun thee-koepels de plezierjachten te zien voorbijvaren of zichzelf, al hengelend, te spiegelen in het kalme water.

Met geld wordt alles vereffend.

Wat voorover gebogen zit Daendels aan zijn tafeltje en stoot met den wandelstok tegen zijn schoenpunten. Zijn glas bier staat onaangeroerd naast hem.

Heeft hij gemeend soldaat te willen worden?

Een sergeant heeft den nieuwbakken schutterij-luitenant de handgrepen van het geweer geleerd:

Rechterhand aan 't geweer
Geweer hoog,
Spant de haan,
Legt aan
Vuur!
Herstelt de haan,
Vat de patroon,
Opent de patroon

Kruit in de pan
Sluit de pan
Zwenkt het geweer ter lading
Patroon in den loop
Trekt uit de laadstok
Laadstok in de loop
Laadstok op zijn plaats
Geweer op schouder.

De trompetten schetteren en de trommen slaan.

De compagnie treedt op drie gelederen aan, beoefent den frontmarsch, de zwenkingen en de carré-formatie. In gevechtsformatie opgemarscheerd, op één linie, op geweerschot-afstand halt gehouden, gevuurd uit de lange geweren en dan komt het groote moment, door alle omstanders met ‘Hoezee!’ begroet: de bajonet-aanval, onder uitbundig geblaf der meerennende honden die over elkaar heenrollen in hun ijver om zich uit de voeten te maken....

Zeer fraai, zegt Daendels.

Vrachtwagens rijden voorbij.

Zij vervoeren hooi en etenswaren; maar geen geweren.

Het is hier een vredelievend land.

De werfofficieren worden er gehaat als de ‘zieleverkoopers’.

Het leger wordt verwaarloosd.

Knapen, nog in de wieg, worden kapitein, doenieten, tot niets bekwaam, krijgen geheele com-

pagnieën - op papier - te commandeeren, waarvan zij de soldij opstrijken, omdat een of ander machtig familielid aan de krijgskas zit....

Maar in de Republiek blijft men onder dit alles zeer tevreden.

Ondanks het mondjevol groote woorden en het societeitsgebabbel over politiek gaat men braaf naar huis, naar vrouw en kinderen. Men neemt zijn snuifje en gaat naar bed.

De tuintjes zijn netjes geharkt en iedere kleinburger is een potentaatje binnen zijn deugdzame vier kamerwanden.

De handel ligt lam, moppert de zee-kapitein. De rijke schepen met specerijen uit Indië komen niet meer aan.

Hij drinkt er nog een glas bier op.

Neen, bekent Daendels aan zichzelf, het is geen roemrijke tijd om nu in de Republiek der Vereenigde Nederlanden te leven.

Hij zal afstudeeren. Hij is de zoon van den schepen en secretaris Burchard Johan Daendels, hij zal zijn vader opvolgen in diens ambt. Over een paar jaar zal hij Mr. Herman Willem Daendels zijn en wellicht burgemeester van zijn geboorteplaats.

Hij zal juffer Aleyda Elisabeth Reiniera van Vlierden in eer en deugd getrouwd hebben.

En vriend Krayenhoff wordt vast ook wat grootsch in den lande!

Als schoonpapa in spe weer naar Hattem is vertrokken keert Daendels naar zijn studie terug, raapt

de ganzepen op, die hij in een baloorigen bui tegen den wand heeft gesmeten en gaat vastberaden voort de wijsheid van zijn wetboeken te excerpeeren.

II

Als de Heer van Oldenaller een zwijn geschoten heeft op de jacht roept hij:

'De Prins!'

De Heer van Oldenaller is de anti-christ der Geldersche Oranje-partij. Of eigenlijk niet hij alleen; hij deelt die eer met den jonker Robert Jasper van der Capellen, heer van de Marsch.

Deze van der Capellen heeft eertijds den sabel leeren hanteeren in een dragonder-regiment en college geloopen te Utrecht, heeft het een of ander met den Stadhouder gehad en de Prins bezit thans geen grooter vijand dan hem.

Maar de Heer van der Capellen blijft in den stijl van zijn rol. Hij is wel is waar de Patriot, de Kees, het Zwijn van Gelderland, maar hij is de aanvoerder, de woordvoerder, de dictator. Van hem gaat al het daadwerkelijk verzet uit. Hij schrijft brieven aan de rebellen in het heele land en hij ontvangt brieven van alle hoofden der patriotten.

De Heer van Oldenaller echter is de dikste van alle Geldersche jonkers, 'vorsten van de havezate'. De dikste in den lande ook, sinds de hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel, de man achter de schermen in

de Republiek der Vereenigde Nederlanden, raadsman van den Prins, eunuch ‘par droit de la guerre’ en die reeds verscheidene paarden onder zijn lijfsomvang heeft doodgereden, zich eindelijk in zijn reiskoets heeft gezet en over de grens is gegaan. Maar de Heer van Oldenaller is gebleven.

De Heer van Oldenaller is een geweldige bullebak, een bemoeial, een drankneus en nooit heelemaal nuchter.

Hij vertoont zich slechts buiten den omtrek van zijn landerijen voor zijn bezoek aan den Landdag en om de opengekomen ambten in de gemeente te vergeven en zijn beschermelingen op de vacante plaatsen te duwen. Onlangs nog is hij op de vergadering der manslidmaten van zijn dorp verschenen, heeft een van zijn livreibedienden naar voren geduwd: de kandidaat voor de vacante schoolmeestersplaats, is er zelf met de vuisten in de zij naast komen staan en de livreibediende werd gekozen. Lezen en schrijven kon de man eigenlijk niet, maar de schoolmeester was tevens voorzanger en ‘extra-ordinaire puik en overheerlijk zingen als het God belieft’ - de Heer van Oldenaller poogt een klein mondje te trekken, terwijl hij met een verrukt gebaar twee worstenvingers aan zijn lippen brengt -, dat kon hij.

Verder leeft de Heer van Oldenaller het leven van alle Geldersche jonkers: rijden en rossen, met den spiets en het geweer achter de wilde zwijnen aan en des avonds achter den hensbeker.

Tweemaal in het jaar rijden de Heeren in hun vergulde koetsen met twee dienaren achterop naar den Landdag.

Dan rent ook de Heer van Oldenaller als het gerommel van den donder in zijn slingerende wagen met afgeroste paarden vliegensvlug over de hobbelige wegen, dwars door de opspattende plassen, midden door een verschrikt wegfladderende zwerm ganzen. Achterover in zijn kussens, zijn praalbuik omhoog en nog stomdronken van het gerstenbier. Staat de koets met een schok stil dan ziet men de enorme massa gegalonneerd vleesch uitstijgen om aan de kant van den weg een noodzakelijkheid te verrichten.

De Geldersche jonkers zitten op den Landdag rond de tafel.

Dikke, opgezette gezichten, de kleine oogen achter neuzen breed als varkenssnuiten, bleeke, pokdalige of puisterige gezichten, met de uitdrukking van een kwaden dronk. De Heer van Oldenaller plukt aan de haren van een enorme wrat, onder aan zijn kin.

Als er gesproken wordt schreeuwen allen in hun dialect-taaltje door elkaar, lachen met breede, zinnelijke lippen. Aan argumenten wordt kracht bijgezet door een vuistslag op tafel, een vloek tot besluit. Is hier nog iemand aanwezig, die ‘oranjegezind’ is? En woedende blikken schieten uit naar den landdrost van de Veluwe, de politiespion van den Prins, Bentinck, de windhond.

‘Bliksemsche draaier!’ begint de lompe Oldenaller te schelden en heft zijn vuist tegen hem op. De Heer van Nijvenheim drinkt verachtelijk zijn glas leeg, verslikt zich en zijn hoestbui redt de situatie: brullend lachen de anderen. Hier zijn de jonkers de meester, de Prins is niets dan dienaar van de Staten van Gelderland, de ‘kapitein-generaal’.

Er zit aan deze tafel nog een prinsgezinde, de Heer van Singendonck, burgemeester van Nijmegen. Als de jonker van der Capellen, opstaande, zijn glas heft voor een dronk op Frankrijk, op de Vrijheid, blijft Singendonck zitten. Het gerstenbier van den vorigen nacht is in de heeren nog niet uitgewerkt en met een ware baldadige vreugde beginnen de jonkers een heibeltje en grijpen Singendonck bij zijn kanten jabot, die onder hun hardhandige knuisten scheurt, bij zijn jas, bij zijn mouwen: ‘Uit het raam met dien vent!’ De bezadigder heer van Zuylen komt tusschen beide en het gelukt hem den ganschelijk verfomfaaiden man de deur uit te schuiven.

Bentinck zwijgt en schrijft na afloop zijn rapporten aan den Prins.

De Heer van der Capellen heeft eigenlijk een verachting voor zijn soortgenooten, de Geldersche jonkers en de ware landtyrannen, die hun boeren molesteeren, hun niet slechte, niet oproerige en zeer onderworpen boeren, over wier welzijn zij beschikken. Die heeren van de havezate en die dikke

burgerregenten, heidensche lui, ondanks hun voorgewende vroomheid en waarvan sommigen niet eens hun handteekening konden zetten!

Hij wist heel goed, dat alleen de belangenpolitiek hen vereenigde in hun verzet tegen den Stadhouder en dat zij democratisch waren, omdat de Oranje-partij aristocratisch gezind was. In werkelijkheid deden zij niets dan met de hoop op een nog absolutere alleenheerschappij over het volk, dat nu nog steun dacht te vinden bij den Prins en daarom alleen 'Oranje boven!' zong, omdat zij de dwingelandij der jonkers vreesden. Maar de Prins kon zijn invloed niet laten gelden, hij kon de hooge pachten niet naar beneden krijgen. Toch hadden de jonkers het vertrouwen nog niet. Daarom ook waren de mannen uit de burgerij zelf, mannen zooals Daendels, wel is waar patriciërs met een ouden stamboom, maar geen adel, de aangewezen instrumenten om zich van te bedienen bij het bereiken van het doel: het doen zegevieren van de patriottenpartij onder de leuze van het kraaiende Gallische haantje: Vrijheid, gelijkheid en broederschap!

De tijd kon daartoe niet beter wezen. Ieder was ontevreden, al wisten slechts weinigen waarom. Ieder meende zich onder de huidige stand van zaken te kort gedaan, de regent zoowel als de burger; de regent zag zijn invloed bekort door een Stadhouder 'zonder nauwkeurig omschreven instructiën', de burger zag in de Engelschgezindheid van den Prins, diens heulen met den aartsvijand, een

verlamming van den handel (dat hij zelf schuld had aan den nadeeligen Engelschen oorlog door openlijk wapens aan de Amerikaansche rebellen te verkoopen, vergat hij graag). Men voerde hooge politiek en lage politiek en ieder had daarbij slechts één doel voor oogen: zichzelf. Het was het tijdperk van het egoïsme, zooals Nederland er nog geen had gekend. Ook de buitenlandsche politiek dreef in het vaarwater der kleine persoonlijke belangetjes. Steun van buiten werd alleen gezocht met het oog op steun naar binnen. Achter den Prins-stadhouder stond Engeland, welnu dan moest achter de partij der patriotten Frankrijk staan, het land waarmee de jongere generatie dweepte, het land van de 'verlichting'. Het valt overigens niet moeilijk na den Engelschen oorlog Frankrijk ten onzent populair te maken. Had het niet partij gekozen voor een ander volk, dat zijn slavenboeien wilde verbreken en voor zijn vrijheid vocht: de Amerikanen? Van Frankrijk kunnen de patriotten steun verwachten.

De alliantie met Frankrijk, die in 1784 gesloten werd, was voornamelijk het drijven der patriottische partijen geweest.

Hoe Engeland ook te keer ging tegen den Prins en hem zijn zwakheid verweet, de bevelen werden van Versailles afgewacht. Frankrijk rekende bij een nieuwen oorlog met Engeland vooral op een beschikking over de vloot der republiek, de republiek vooral op de steun der Fransche troepen en de pensionarissen, de leiders der patriottische partij

verwachtten van het verbond met Frankrijk niet alleen versterking van de positie der Republiek in Europa, maar ook van hun eigen positie in de Repjubliek zelf. Want dat het binnenslands tot een uitbarsting ging komen, daaraan twijfelden zij niet, daartoe waren Orangisten en patriotten te zeer op elkaar gebeten.

Het wachten is alleen op het losbreken van den 'Staats-orkaan'.

Temidden van de ijdelheid, de belangenpolitiek en het geïntrigeer der ouderen groeit de jongere generatie op, de generatie van Daendels, leent een geestdriftig oor aan iederen dweper, die hen vertelt, dat het anders moet en zal worden en dat de Republiek weer haar plaats van weleer kan innemen, wanneer met de oude, verroeste instellingen maar eenmaal gebroken is en de macht aan den onzekeren en krachteloozen Stadhouder onttrokken wordt.

Ten eerste zal de Republiek een militaire staat dienen te worden.

Ook voor deze woorden zijn velen vatbaar. Te diep zit hen nog de schaamte in het hart over de droevige rol, die de Staten in den afgeloopen Engelschen oorlog hebben gespeeld en hoe zich toen de bekrompen zuinigheid heeft gewroken, die uit gewin en eigenbelang het leger verwaarloosd heeft en het aantal troepen ingekrompen tot nog geen 38.000 man, waarvan bovendien een groot gedeelte alleen op papier bestond. Nu heeft de Republiek geen woord kunnen meespreken in den grooten strijd,

die met den Amerikaanschen vrijheidsoorlog tegen de tyrannen heeft ingezet, een strijd niet alleen van ideeën, ook van wapenen.

Wanneer de Staten niet voor een weermacht zorgen, moeten de burgers het zelf doen.

En opeens krijgen eerzame burgers, door hun ontevreden jonge aanvoerders opgehitst, lust in den wapenhandel.

Weg met den Jan Salie-geest!

Velen melden zich aan voor de schutterij, er worden exercitiegenootschappen opgericht in de steden zoowel als in de dorpen.

De uniform kleedt goed, men wordt op slag aangesteld tot 'Capitein-Commandant' en tot hopman, zonder zelfs nog maar de handgrepen van het geweer te kennen, de kolonels krijgen drie kan wijn en de brave burgers, 'schutters' geheeten krijgen een aanspraak van den dominee 'Eeuwig zal men U eer bewijzen!', en hun bruiden mogen eikentakjes op hun steekhoeden vastmaken. Allen voelen zij hun eigen gewichtigheid.

Maar de aanvoerders van de patriotten hebben een dubbel voorhoofd: niet alleen tegen een buitenlandschen vijand wordt geexerceerd, ook tegen een binnenlandschen: de Oranjepartij.

En terwijl de oude freules, in twee kampen verdeeld, voortgaan naar elkaar met etensborden te smijten en de burgemeesters der plaatsen protesteeren tegen de dilettant-soldaten, die gewapend rondloopen zonder daarvoor eerst de toestemming van de gemeente-

besturen te hebben aangevraagd, laat de jeugd zich niet van het soldaatje-spelen af brengen. Het is alsof het zien van geweren met bajonetten de geheele burgerij aansteekt, er wordt gecollecteerd voor vaandels, joffers, die zich 'Bataafsche maagden' noemen - want de patriotten zijn geen gedegenereerde Nederlanders meer, maar Bataven en stammen rechtstreeks af van de manhaftige Batavieren, eens de bondgenooten der Romeinen - gaan met lijsten rond, zelfs dienstbojen offeren aan de geldinzameling. Met slaande trom worden de nieuwe vaandels ingewijd.

Exerceeren! Exerceeren!

Het wordt een rage in den lande.

III

Afgestudeerd, gepromoveerd in de beide rechten komt de jonge Daendels, 21 jaar oud, van het Harderwijksch Athenaeum in zijn geboorteplaats Hattem terug.

Boordevol critiek.

Hij is zonder emplooi. Hij is hier de patriciër, de groote heer. De doorluchte heer vader is secretaris en schepen. Met zwier gaat de jonge Daendels door de straten van het kleine stadje. Hij is luitenant van de schutterij, hij draagt een cavaleriesabel, hoe-

wel hij luitenant van de schutterij is, dat staat beter en dat rammelt harder. Hij raakt verzot op soldaatje spelen. Niets is heilzamer voor den huidigen Jan Salie-geest dan militaire oefeningen. In een gemeente, die nauwelijks honderd tachtig weerbare mannen opbrengt kan men een woordje mee spreken als men Daendels heet, Doctor in de beide rechten is en het ambieert den vader in het gemeentebestuur op te volgen als deze het hoofd heeft ter ruste gelegd.

Den 24sten Juli 1785 sterft Burchard Johan Daendels.

Zijn plaats als schepen komt open.

De burgers van Hattem zenden een verzoekschrift aan den Erfstadhouder, die de beslissing over de benoemingen heeft en verklaren: Wij willen Herman Willem, den oudsten zoon.

'Behoed ons voor onwaardige regenten, die een geesel zijn voor het volk'.

De Prins antwoordt niet.

Hij wil eerst advies van anderen, die beter op de hoogte zijn van de plaatselijke toestanden. Wie is die Herman Willem Daendels? Is hij Patriot of Orangist?

De jonker van der Capellen ontvangt een schrijven van den Hattemschen heere Mr. Daendels, den patriot. Volgens het gerucht een dolle jongeman, die alle burgers van zijn stadje met geweren laat exerceeren en die er met den sabel op in hakte als men hem tegensprak. Zulke leden moest men heb-

ben: een gestudeerd man, die zich geen knollen voor citroenen liet verkoopen, die met een fraaien hand een fraaien briefstijl schreef, maar in het dagelijksch gebruik de lui uitveterde, dat de ooren hen van het hoofd vlogen.

Die Daendels was een gestudeerd man. Lees zoo'n brief - en de heer van der Capellen vouwt den brief nogmaals open en herleest het gedeelte, om welks fijnen humor hij gnuift:

> '.... Vrijdag voor acht dagen hebben twee gecommitteerden uit onze burgerije een request aan Z.H. den Prins-Stadhouder te Leeuwarden overgegeven, door 172 burgers en ingezetenen geteekend, waarin verzocht wordt, dat Z.H. eindelijk de vacante schepenstoel, gelieve te vervullen en dat zij recommandeeren den zoon des overledenen. De Stadhouder was zeer vriendelijk geweest, had direct het request gelezen, de uniformen van de gecommitteerden bekeken, had gebogen en geen woord gesproken'.

Uitstekend die formuleering: de zoon des overledenen. De overledene had als zoon Mr. Herman Willem Daendels. En de Stadhouder, die looze vos, dacht: wie niets zegt heeft ook geen woord teveel gezegd!

Mannen als Daendels zullen het vuur heet stoken in Hattem!

En hij haast zich hem te antwoorden:

> ‘Volhouden! Gij behoeft u niets te laten zeggen door den Prins-Stadhouder, den dienaar van het Gemeenebest! Uw souvereinen zijn de Staten van Gelderland’.

Maar ook de predikanten spreken hun woordje mee. De ‘verlichte’ predikanten helpen mee het zaad van het verzet zaaien.

Te Hattem buldert de predikant van den kansel. Met ontzaggelijke vuisten maait hij door de lucht. Hij wipt met zijn pruik.

Zijn toehoorders staren hem aan:

Is dit een preek?

Het is een aanspraak, een ophitsing, het grenst aan revolutie, aan oproer.

‘... Niets is hooger dan de menschelijke natuur. Noem den mensch Jood, Turk of Christen - hij is onze hoogachting waardig, hij is onze broeder, onze natuurgenoot. Allen moet men den Geest Gods en den Geest der Vrijheid inboezemen. Alles moet men offeren om zijn land- en natuur-genooten van de slavernij te verlossen en ze tot ware Christenen te maken...’

‘Leve de Vrijheid! Weg met de vuilaardige Oranjeklanten!’ wordt er uit de kerkbanken geroepen.

De schutterij-luitenant Daendels heeft met beide handen zijn sabel met scheede en al opgeheven en geeft er een harde rinkelende stoot mee op de steenen vloer, dat het door het gewelf van de kerk galmt:

‘Ja!’

Applaus.

Wij zullen ons recht verschaffen met het koude staal!

De manhaftige burgers van Hattem verlaten gesticht en tevreden den preek.

Exerceeren! Exerceeren!

Op Zondag aantreden voor de kerk.

Na den kerkdienst trekken de exercitie-genootschappen met slaande trom, ontrolde vaandels, half dansend, half zingend door het stille stadje van nog geen driehonderd huizen, naar buiten, naar het exercitieveld.

Oefenen eerzame burgers zich in den wapenhandel, omdat één oude nachtwacht een stad met veel bergplaatsen van hooi en stroo niet tegen brand kan beschermen?

Een mooie reden...

Gesticuleerd en redeneerend kijken de ouden van dagen naar den voorbijtocht der gewapende jongelingen. De voorzichtigen schudden het hoofd, wagen echter niet veel te zeggen. De anderen blaken van strijdlust.

Laten ze maar opkomen met hun soldaten, hun kanonnen, hun ruiters, die Orangisten. De Hattemsche burgers staan hun man. De Oranje-generaal zal de poorten gesloten vinden, de wallen verdedigd, de rondeelen met geschut bezet. Gisteren nog zijn twee mortieren uit den Munsterschen oorlog voor den dag gehaald, op nieuwe affuiten gezet en met paarden bespannen in triomf door de stad gevoerd. Met zulke taal windt men elkaar op.

Een plakkaat, waarin de Oranjegeneraal Spengler dreigt met garnizoenlegging in het oproerige stadje, wordt van den muur gescheurd.

En uit het Noorden, uit het Oosten komt hulp. Vrijcorporisten uit Friesland, uit Zwolle zullen het verzet van Hattem tegen den Erfstadhouder steunen.

De partij der patriotten zal Hattem en Elburg, de beide haarden van het daadwerkelijk verzet in Gelderland, niet in den steek laten bij hun heroïsche worsteling.

Te Amsterdam wordt gecollecteerd voor de ‘Hattemsche helden’.

De predikanten, de ‘bijbelgeneraals’, helpen mee soldaten werven, zij sporen de weifelaars aan met behulp van Bijbelteksten: dat Onze Heer alleen het dragen van wapenen verbiedt in oorlogen, die ondernomen worden uit oogmerk van eerzucht en heerschzucht der menschheid, maar niet wanneer men die aangordt om wettige rechten te handhaven en een gelijkheid onder de menschen te bewerken. Behalve Habakuk, Spreuken en Genesis: hoe goed kennen deze predikanten het Contrat Social van den Franschen nieuwlichter Jean Jacques Rousseau! Des nachts vechten de dappere jongelingen in hun slaap tegen spoken, doorsteken met hun sabels hun beddegoed....

Als op den dreun van een kinderversje leeren de Hattemsche burgers het manuaal met het geweer:

Rechterhand aan 't geweer.
Geweer hoog,
Spant de haan.
Legt aan
Vuur!

Exerceeren, exerceeren.

Afmarsch.

Terugkomend wuiven de exercitie-genootschappen met zakdoeken de stad toe, begroeten de vijf torens, de verdediginspunten van een wrakke, afgebrokkelde steenen wal, omringd door een moddergracht, waarin de bedeljongens van Hattem pootje baden.

De Erfstadhouder, Willem, prince van Orange en Nassau, de vijfde van dien naam zit op het Loo en leest missieven. Hij heeft den laatsten tijd missieve op missieve van Hattem's burers gelezen en ter zijde gelegd: de landdrost van de Veluwe, Bentinck, een windhond, maar een trouw dienaar, heeft op alles afwijzend beschikt.

'Niet toegeven' raadt de landdrost op de verzoeken der Hattemmers om in den plaats van den overleden secretaris en schepen Burchard Johan Daendels diens oudsten zoon Mr. Herman Willem op de opengekomen plaats te benoemen. *'Die heer is een alleronwaardigst sujet.* Stel liever een van uw gardes du corps aan. Het eskadron van den lijfwacht is alleszins betrouwbaar in zijn Oranjegezindheid en ten slotte is aan u de beslissing.'

De Erfstadhouder is een wat gezet man, met hangwangetjes en twee duivelsche wenkbrauwboogjes boven half dichte goedaardige oogen. Hij maakt een moedeloos gebaar met de kanten lubben van zijn manchet. Al die soeza.... Wat willen die burgers toch? Moet hij gewapend tegen hen optreden, nu zij dien nieuw benoemde, dien Drinkgreve, toch uit den Raad hebben geduwd en Daendels verlangen? Zeker, er moet een voorbeeld gesteld worden. Maar trekt men met soldaten en kanonnen op tegen stoute kinderen?

Achter zijn stoel staat zijn vrouw en rukt aan de rugleuning:

'Willem!'

Dreigend klinkt dit eene woord uit den mond van de Pruisische prinses die niet alleen de steekneus van haar oom Frederik den Groote heeft geërfd. Vol waardigheid voelt zij zich de nicht van den grooten koning. Die rebellie van verwaten burgers is een hoon aan het doorluchtige koningschap bij de gratie Gods. De patriotten worden te brutaal, zachtheid, weifelmoedigheid bederft de zaak geheel. Doortasten, geweld moet met geweld gekeerd. In Hattem en Elburg is het verzet nu openlijk, maar ook in andere plaatsen broeit het. Heeft de trouwe Bentinck zich niet beklaagd over het onbehoorlijke gedrag der patriottische edelen op den Landdag? 'De heeren kijken mij aan alsof ze me willen opvreten,' schreef hij, 'van der Capellen laat de eene vloek na de andere volgen en Oldenaller ontziet zich niet den vuist te-

gen mij op te heffen en mij bliksemsche draaier te schelden'. Als Bentinck, de politiechef den toestand ernstig acht moet men hem gelooven.

Verbitterd schudt de prinses het lange, fijne hoofd. 'Geef Spengler onverwijld order tegen Hattem en Elburg op te rukken. Dan zullen de schreeuwers aanstonds zwijgen en het zal in het heele land indruk maken, dat de Erfstadhouder eindelijk niet langer met zich laat spotten.'

Zuchtend berust de prins.

Zijn ooren hebben al genoeg getuit van het gescheld op de patriotten waaraan zijn omgeving zich zoo gaarne te buiten gaat: 'Weg met de Keezen! Honden, lasterlijke beesten!'

De generaal-majoor Spengler marcheert met de cavalerie van het regiment Tuill van Serooskerken, met twee infanterie-regimenten en een detachement artillerie uit de buurt van Nijmegen aan. Patriottisch gezinde boeren weigeren paarden te leveren om de kanonnen te vervoeren, de troepen komen slechts langzaam vooruit.

Binnen Hattem is alles in de grootste opwinding. Daendels snelt van de eene vergadering naar de andere, spreekt, op de vischbank op de Markt staand, het volk toe, eischt dringend geen troepen van de staten binnen Hattem toe te laten, vertoont zich in den burger-krijgsraad. Inderdaad slaagt hij er in het ultimatum uit Zutfen, afgezonden door de Orangisten, te doen verwerpen. Hij wordt toegejuicht en

als aanvoerder aanvaard. Zelf leidt hij het opwerpen van batterijen, hij wijst de plaatsen aan waar de wallen versterkt moeten worden, hij laat boomen omver hakken om het schootveld voor de kanonnen vrij te maken, zijn eigen huis richt hij in als bergplaats voor ammunitie. Hij laat zijn soldaten zweren de stad aan vier kanten in brand te zullen steken voor het geval dat de bezetting de verdediging niet kan volhouden. Hij laat, als gecommitteerde der burgerij de strengste orders uitvaardigen en tot de uiterste tegenweer aansporen.

Handelen.

Daendels is geen rekenmeester. Hij is een fantast. Als hij vooraan gaat vergeet hij achterom te zien, hij ziet niet wie hem volgt en of hem iemand volgt. Hij ziet alleen wat hij wil verwerkelijken, al zijn zijn middelen oogenschijnlijk nog zoo ontoereikend. Het geluk is met de brutalen, zou zijn leuze kunnen luiden. Hij heeft zijn leven lang niet geleerd, dat het onwaarheid is.

Ook nu verlaat het geluk den brutale, die op zijn eentje het verzet van de gansche republiek tegen den Stadhouder wil aanvuren door den opstand van Hattem en Elburg. De brutale is de generaal van den Stadhouder, die de steden kwam tuchtigen.

Het loopt als een bedroevende klucht af.

Men was in de Staat der Vereenigde Nederlanden niet meer gewend, dat ernst met dreigementen werd gemaakt. ‘Het zal zoo'n vaart niet loopen’ dachten de partijen die zich graag opwonden, maar geen be-

slissing door de wapens wenschten. Men exerceerde, de exercitie-genootschappen oefenden getrouw, maar niet om te vechten. Goed, laat men dreigen, wij blijven dicht bij huis, wij kijven, wij schelden, elkaar uit, maar wij slaan elkaar niet dood. Wij hebben een grooten mond. De Oranjepartij heeft een grooten mond. Wij exerceeren na het eten in de kerk en gaan weer naar huis. Wij maken een klein oproertje, de heer Daendels schreeuwt hard.... Maar daar komt waarachtig een heel legerkorps, 'een menigte krijgsvolk, niet als naar gewoonte gewapend, maar voorzien van het gruwzaamst oorlogstuig, als tegen de wreedste buitenlandsche vijanden: bomben, mortieren, houwitzers en allerlei zwaar geschut zijn de middelen, gezonden, niet om ons te overtuigen, maar om onze huizen te verpletteren, onze bezittingen te vernielen, ons, onze echtgenooten en kinderen te doen omkomen en onze vrijheid voor eeuwig aan willekeurige banden te leggen,' klaagt theatraal de geschrokken burgerij.

Algemeene aftocht.

Vlucht over den IJsel.

Naar Zwolle, neutraal gebied, waar de vijand niet kan deren.

Alles vlucht, verlaat ijlings de huizen en de stad.

Mannen, vrouwen, kinderen, alles rent als bezeten. Daendels, die verwoed langs de verlaten wallen heeft heen en weer gestormd en een geschrokken schutter, die hem komt vragen wat er nu gebeuren moet, drie stompen tegen de borst heeft gegeven vergezeld

van drie vloeken, ziet de radelooze vlucht den IJsel overgaan en hij begrijpt, dat hij alleen nog maar kan blijven, om zijn hoofd aan den scherprechter uit te leveren.

De gansche door hem met zooveel zorg en opoffering voorbereide tegenstand wordt lucht en zijn eerste militaire droom vervliegt.

En ook hij neemt de wijk naar Zwolle.

Als de vijand nadert schieten een paar beschonken lieden, die geen notie meer van het geval hebben, lachend als gold het een vermaak de beide eenzame geladen kanonnetjes af. Als de rook, na den formidabelen knal optrekt hebben ook deze laatste dapperen, ontnuchterd, het hazenpad gekozen en het leger van Spengler, de stad naderend, ziet op een der torens de witte vlag uitgestoken.

Toch klinken er langs den IJseloever, aan den overkant een paar geweren, die met wolfshagel zijn geladen en duidelijk schreeuwen eenige stemmen: ‘Verraad! Verraad!’.

Boos geworden trekken het tweede bataillon van Plettenberg, twintig ruiters en een paar artilleristen de verlaten stad binnen en de tuchtiging neemt een aanvang, d.w.z. de soldaten vinden het een buitenkansje naar hartelust te kunnen huishouden. Spengler vaardigt slechts zwakke bevelen uit, waaraan niemand gehoorzaamt en schouderophalend laat hij de zaken hun loop, het betreft immers de gehate patriotten, het gaat hem niet verder aan. De ravage, die de troepen aanrichten, grenst aan het plunderen van

een stormenderhand genomen stad. Men steelt wat men krijgen kan, men dringt de kerk binnen, smijt in het koor alles door elkaar, verscheurt de bijbels, rukt uit den grooten bijbel op het predikgestoelte het heele Oude Testament, men smeert boter aan de pilaren, kortom men gedraagt zich als baldadige jongens, die eindelijk het rijk alleen hebben. In de huizen worden kasten met de kolven der geweren opengeslagen, in wagens smijt men het huisraad en rijdt er mee heen; de officieren stelen om het hardst mee. Een kapitein loopt met een gevonden steek van Daendels weg als een aap met zijn buit. De bibliotheken van de patriottische dominee's liggen op straat gesmeten, het is belachelijk van vandalisme wat er in Hattem wordt verricht....

De vluchtelingen zijn van alles beroofd en aan de Amsterdamsche patriotten wordt om geldelijke hulp gesmeekt: ‘De braven zijn nog dezelfde, allen nog gereed en verbonden om de vrijheid en het vaderland te verdedigen en liever den laatsten droppel bloed te plengen dan tot de ketenen der slavernij terug te keeren’.

En Daendels, nog vastgebeten aan zijn denkbeeld van een roemrijken strijd schrijft aan een bevriend patriot te Amsterdam, dat hij is geretireerd ‘na een menigte soldaten, ruiters en paarden te hebben doen sneuvelen zoo door ons geschut als door de stukken op Zwolschen bodem geplant...’

De ‘tragedie’ van Hattem en Elburg is afgespeeld. En wederom krioelt de hoop der ‘verzet’-mannen

door elkaar, weten niet wat zij willen, geven de tegenstrijdigste orders, laten de vrijkorpsen her en derwaarts trekken, roepen ze terug, zenden ze weer uit. En langzamerhand retireert alles op Amsterdam, de Geldersche vluchtelingen komen de stad binnen en de calligrafen, die zich dichters noemen besteden uren aan het schrijven, met hun fraaiste hand, van spot- en treurzangen op Willem V, 'wegens het ontijdig afsterven zijner achting bij de weldenkende natie na een aanhoudende en dagelijks toenemende vermindering van krachten, zachtelijk voor Hattem en Elburg in de Heeren Staten van Gelderland ontslapen, anno 1786.'

IV

De strijd duurt voort.

De patriot wenscht geen peentjes te eten, om den oranjekleur.

De Orangist geen zwart brood, want de patriotten dragen zwarte uniformen.

En de patriot weer ontzegt zich het genot van nieuwe haring, omdat ze in een winkel voor het raam heeft gelegen met een goudsbloem in den bek.

Dominee van Warmelo, die als 'capitein-lieutenant' met 43 schutters van Wijhe Hattem heeft helpen verdedigen, foetert op den kansel van zijn kleine gemeente tegen 'den Heer Erfstadhouder, die dagelijks zijn lichaam opvulde met sterken drank, die een vriend was van vreemde vrouwen, die naar bur-

gerbloed dorstte en stad en land verdelgde. Dat men liever zich aan de vlammen moest opofferen dan zich onder het juk van zijn heerschzucht begeven!' Holland en Utrecht verklaren zich openlijk voor de patriotten. Na den 'slag' aan de Vaart, waarbij een handvol burgers van Utrecht het bataillon van Efferen op de vlucht dreef, retireeren de Staatsche troepen uit Utrecht.

In Gelderland echter zegeviert de Oranje-partij. De Prins vestigt zijn hof te Nijmegen.

Als Prinses Wilhelmina, die het niet kan verkroppen, dat 'Willem' naar Gelderland is uitgeweken, besluit op eigen gelegenheid naar den Haag te reizen, houdt een vliegend legertje der patriotten haar rijtuig bij den Goejanverwellesluis tegen en de Prinses moet uitstijgen en brengt den nacht in het veerhuis door. Hoogst beleedigd beklaagt zij zich bij haar broeder den koning van Pruisen. 40.000 man Pruisische troepen worden op marsch gezonden onder bevel van den hertog Karel van Brunswijk-Lunenburg.

Waar blijft de beloofde Fransche hulp?

De patriotten kijken angstig uit naar den Franschen bondgenoot tegen den dwingeland. 15.000 man Fransche troepen staan gereed bij Givet.

Maar de Fransche minister-raad, hoewel zij weet, dat wanneer Frankrijk het zwaard trekt, de Pruisen hun opmarsch zullen staken, geeft het verwachte teeken niet.

Aan zich zelf overgelaten worden de patriotten door een paniek aangegrepen. Hun krijgsoverste de Rijn-

graaf van Salm holt tusschen een legertje van vluchtelingen.

Zonder slag of stoot geven alle patriottische steden zich over.

Tevergeefs zet van der Capellen tot de uiterste tegenweer aan, verdedigt zijn broeder Gorcum, dat hij over moet geven, omdat het laffe garnizoen niet vechten wil en zich liever, vastgebonden op kanonnen en wagens, naar een gevangenis te Wezel laat vervoeren. Een compagnie vrijcorporisten van Rotterdam, uitgetrokken om Dordrecht te steunen, heeft deze plaats in een marsch van vijf uur bereikt, doch is bij de nadering der Pruisen in drie uur weerom. Alleen Amsterdam organiseert een daadwerkelijk verzet.

Rond Amsterdam concentreeren zich de vluchtende patriottische troepen. Men werpt batterijen op, laat de landen rondom Amstelveen en Duivendregt onder water loopen.

Ook Daendels heeft zijn Geldersche brigade, samengesteld uit Geldersche uitgewekenen en die hij als majoor aanvoert, naar Amsterdam gedirigeerd.

Bij de brug van Duivendregt heeft hij met zijn mannen post gevat.

De brug is opgehaald. Pruisische troepen hebben zich aan den overkant van de vaart gelegerd.

Maar de Pruisische generaal aarzelt met den aanval. Ook bij Amstelveen is de opmarsch der Pruisen langs den smallen toegangsweg door de Patriottische troepen gestuit.

Aan den kant van de Haarlemmermeer hebben deze echter de verdediging vergeten, in bootjes landen Pruisische afdeelingen, komend uit de richting Haarlem, aan den onbewaakten Overtoom.

Passen in den nacht.

De Pruisen?

Vuur!

De schildwacht, op post bij de brug van Duivendregt, schiet in het wilde zijn geweer af en neemt de vlucht.

Het zijn de Pruisen niet.

Het is een bode van de burgemeesters van Amsterdam, die bericht, dat Amsterdam zich heeft overgegeven....

Gevloek. Daendels, met fakkels bijgelicht, ziet op een kaart zijn positie na.

Dan geeft hij bevel, dat ook de Geldersche brigade naar Amsterdam afmarcheert.

De patriotten hebben het hoofd verloren, de vrijcorpsen manoeuvreeren op eigen gelegenheid, komen in verwarring de stad binnen. Ieder weet nu wel, dat met den val van Amsterdam de geheele vrijheidsbeweging is uitgeloopen in een overwinning van de Oranjepartij.

Voor de oogen der gecompromitteerden verrijst het schrikbeeld van wraak en dwingelandij: de scherprechter!

Maar de Oranjemannen zingen:

> Het vroolijk Keesje is in de verdrukking!
> Het vroolijk Keesje is in de verdrukking!

Nu het stadhouderschap, door vreemde hulp, weer in zijn macht is hersteld wachten de aanvoerders der patriotten niet af wat hen boven het hoofd gaat hangen.

In koetsen met hun bagage hoog opgestapeld trekken de Patriottische edelen van Gelderland, Friesland, Holland en Utrecht, de van der Capellens, de van Beyma's, de Bickers, de van Zuylens, over Brabant naar België weg.

Te voet of per trekschuit volgen de velen, die een slecht geweten hebben, doch feitelijk zich nauwelijks bewust zijn, waarom zij patriotten werden, de velen, die patriot werden omdat het een mode was, omdat zijn vriend of buurman patriot was en die zich nou tegen den stommen kop stompen. En ook de velen, die er een ‘zaakje’ in hadden gezien, een baantje onder een nieuw bewind, of die hun schuldeischers wenschten te ontloopen of die kwaad waren, omdat een ander een post kreeg, die zij zelf ambieerden.

En ook idealisten van de pen, de reeds bedaagde schrijfsters Betje Wolf en Aagje Deken.

Nog enkele dagen en ook Daendels besluit het land te verlaten.

Hij reikt zijn ouden vriend Krayenhoff, die te Amsterdam advies heeft gegeven over de indonatie, de hand tot vaarwel.

Hij herinnert zich het beroemde woord uit de Gijsbrecht:

‘Waar werd oprechter trouw
Dan tusschen man en vrouw,’
Enz.

Zijn bruid moet mee in de ballingschap.

Maar vader van Vlierden wil niets meer van de patriotten weten. Zijn dochter krijgt Daendels niet. Daendels heeft echter wel voor heetere vuren gestaan.

Brieven gaan tusschen Amsterdam en Hattem heen en weer.

Op een donkeren nacht verschijnt onder aan de stadswal, daar waar ongeveer het huis van den zeekapitein van Vlierden staat, Daendels als een bandiet in een zwarten mantel gehuld. En langs de stadswal naar beneden glipt, geholpen door haar broer, als een schaduw zoo vlug, eveneens in een zwarten mantel, waaronder haar lichte rok nog zichtbaar is, juffer van Vlierden. Het plassen van roeiriemen over den IJssel sterft weg.

En op een anderen dag bevinden zich juffer Aleyda en Mr. Herman Willem in het plaatsje Lage in Bentheim, vlak over de grens van de Republiek. Een dominee zegent het huwelijk in.

Met zijn ontvoerde echtgenoote trekt Daendels af naar Frankrijk, ‘de hoogeschool van het patriottisme’, het betere vaderland.

Bij vonnis van 25 April 1788 wordt hij bij verstek ter dood veroordeeld en verbannen ‘uit het vorstendom Gelderland en het graafschap Zutphen’.

Te Antwerpen heeft de eerste hoop vluchtelingen zich neergezet.

De ellende onder de minder gegoeden, zij, die daarginds alles hebben achtergelaten, have en goed, is groot.

In stallen en schuren liggen de armoedigsten op stroo. Sommigen hebben nauwelijks meer een hemd aan, er is geen brandstof, bijna geen voedsel. Een moeder zit weenend bij het lijk van een tweejarig kind, dat van koude en gebrek is omgekomen. Vrouwen, ten uiterste zwanger, klappertanden van koorts, fatsoenlijke burgerdochters bieden zich des nachts op de hoeken der straten aan gretige lichtmissen aan: een afschuwelijk beeld van rampspoed, veroorzaakt door de onduldbare tyrannie en dwingelandij.... De gegoeden, die zich de weelde hebben kunnen veroorloven in Antwerpen een Vaderlandsche Societeit op te richten, waar zij babbelen, kaart spelen, hun bier drinken en hun pijp rooken, houden geldinzamelingen voor de stumpers. Knarsetandend van woede en wild van wraakzucht reist Daendels met zijn vrouw en zijn zwager van Vlierden verder door naar Frankrijk.

Vrijheid, gelijkheid en broederschap... of de dood

I

'A la lanterne les aristos!'

Het hoofd van Madame de Lamballe wordt, op een piek gestoken, rondgedragen, een bos hooi in den mond...

Het is meenens, daarginds in Parijs.

Hier geen keffende, kijvende, hekeldichten schrijvende kleinburgers, geen politieke tinnegieters, die dapper zijn als de hazen als het op vechten aan komt. Hier zijn de mannen van de daad, de mannen die historie maken, hier draait inderdaad de tijdwijzer der geschiedenis.

Bij honderden worden de aristocraten, de markiezen, de graven, de baronnen, de priesters, de pachtheeren en groote ambtenaren, alles wat heeft gekuipt en uitgezogen tot ramp van de volkswelvaart, naar de gevangenissen gevoerd. Jammerende vrouwen, kinderen, zusters, voor zoover zij hun mannen, vaders en broeders niet in de stampvolle gewelven van de Force, van de Abbaye, van de Carmes moeten volgen, worden uit hun armen losgescheurd. Nog zijn de aangeklaagden aan een schijn van proces onderworpen, nog worden hun barsche vragen gesteld en krassen gehaaste pennen van griffiers over papier. Maar steeds feller klinkt door de straten, waar het volk joelend en zingend rondloopt, het 'Dood aan

de aristo's!' Wraak, wraak! En onheilspellend laat zich daar tusschen door al vaker het 'Dood aan Louis Capet, dood aan de Autrichienne' vernemen. Europa verontrust zich. De vorstelijke hoven zijn in beroering, de keizers en koningen 'bij de gratie Gods' trekken zich het lot aan van 'broeder Lodewijk', in wien de heilige majesteit beleedigd is, den gevangene van zijn eigen gepeupel en in de Conciergerie opgesloten als in een gevangenis. Te Pilniz komen de Duitsche vorsten samen met den emigrant Artois, tweeden broeder van den Franschen koning; Catherina II van Rusland, Keizer Franz van Oostenrijk, de koning van Sardinië, tevens koning van Savoye, wapenen zich: Europa wordt een onafzienbaar veld van bajonetten, dat nauwkeurig de grenzen van het revolutionaire Frankrijk afpaalt.

Maar ook in het Fransche land verrijzen de bajonetten. Door het geheele land gaat een golf van enthousiasme: 'Aux armes, citoyens! La patrie est en danger!' Wij zullen de uitdaging beantwoorden. Als uit den grond verrijzen de voormannen, door het elan van de bedreigde vrijheid opgeroepen. De geheele Fransche psyche leeft in de offervaardigste eensgezindheid. Koortsachtig arbeiden de werklieden aan de steigers van het nog onvoltooide vrijheidsbeeld, waar rondom de 'enrôlements volontaires' plaats hebben: bloemen, vlaggen en geestdriftig gezwaaide mutsen. 15.000 jongelingen melden binnen acht dagen zich aan bij de werf-amphitheaters, waar, naast hun kanonnen, de artilleristen staan, hun wisschers

als pieken in de vuist: een volksleger. Met de hand omhoog zweren de nieuwe Brutussen, de nieuwe Aristides', de Cato's en de Cincinnatussen trouw aan de Republiek: ‘Oorlog aan de tyrannen, vrede aan de volken!’ De jaartelling begint bij ‘l'an I de la Republique’, de Marseillaise stijgt uit de kelen der menigte op als een zegehymne van de gansche verbroederde menschheid. Op de nationale feestdagen dreunen bij het ruischen der vrijheids-fonteinen de zegeschoten der artillerie: ‘Vive le son, vive le son du canon!’ Dansend wordt het democratische en marziale Te Deum gezongen, uit bekende volkswijsjes ontstaan ware stormloopen op de Bastille, uit een onschuldigen Italiaanschen dans maakt men de beruchte en oproerige Carmagnole, uit een vroolijke melodie van het Carillon national het grimmige en eindeloos herhaalde ‘Ça ira, ça ira!’: een strijdbare muziek, een muziek als een borstwering van bajonetten.

Razend snel volgen de gebeurtenissen elkaar op. 14 Juli is de nationale vrijheidsdag, val van de Bastille, 10 Augustus de bestorming van de Tuilerieën, 11 Augustus is de minister van justitie Danton dictator van Frankrijk, 19 Augustus marcheert de geweldige Pruisische armee, die eertijds onder Frederik de Groote bij Rosbach overwinnaar van Lodewijk XV was den Elzas binnen. Karel van Brunswijk voert haar aan, dezelfde Brunswijk, die eenmaal Willem V verloste van de patriotten en die thans Lodewijk XVI gaat bevrijden van de Carmagnolen.

En met hem mee marcheert het kleine leger der emigranten van Condé, begeerig de verloren haardsteden terug te veroveren.

De gewezen minister van buitenlandsche zaken, thans generaal, Dumouriez, Girondist, vijand van de gehate Jacobijnen, die in de Nationale Conventie samen met Danton, Marat, Camille Desmoulins, Robespierre, hebben gezegevierd, staat aan het hoofd van nog geen 83.000 man ongeoefende soldaten, waarvan sommigen zoo jong zijn, dat zij bij de aanwerving niet om hun lengte, maar om hun geestdrift zijn genomen. En dat leger staat verspreid over een front van Duinkerken tot den Elzas. Wat moeten deze volkstroepen tegen de zwaar gedrilde, in den strijd ervaren Pruisische grenadiers, die hen minachtend ‘blauw porcelein’ noemen, om hun blauwe uniformen?

Longwy capituleert: maar geen dier blauwe soldaatjes laat zich inlijven in het emigrantenleger, hard en trotsch wijzen de gevangenen iedere overreding af.

De opmarsch der Pruisen gaat voort. Binnen enkele dagen zal de veldtocht afgeloopen zijn, Lodewijk XVI uit zijn kerker ontzet. De opmarsch gaat voort door het land van Champagne, de weg naar Parijs ligt open, nu ook Verdun gevallen is.

De razende volkswoede verheft zich. Parijs eischt het bloed der verraders, der gehate aristocraten. Een woeste vergadering roept om de hoofden der tyrannen, van ‘Louis Capet’, die Frankrijk aan Pruisen

heeft verkocht en van de verfoeilijke Autrichienne, zijn vrouw Marie-Antoinette. Te langzaam werkt de nieuwe uitvinding, de guillotine, wier valbijl door de lucht giert en de hoofden der aristocraten afhakt. Te langzaam geraken de propvolle gevangenissen leeg. De lakonieke trots der gehate aristo's die hoogmoedig nog schertsen in het aangezicht van den dood, nog in de kerkers hun gewoonten en ceremonieel behouden, van pilaar tot pilaar bij elkaar op bezoek komen en hoffelijk den pennehouder oprapen, die de rechter van instructie liet vallen bij de onderteekening van hun doodsvonnis, verbittert het volk. En wild geworden dringt het gepeupel met pieken, sabels en messen de gevangenissen binnen en het bloed der aristocraten stroomt over den steenen keldervloer, langs de houten trappen, waar de gehakte en verminkte lijken worden opgesleurd. Een heel jong markiezinnetje, haar handen in doodsnood gestrekt tegen de woeste harige beulen, poogt nog haar leven te redden: ‘Ik heb Rousseau gelezen!’-

De slachting der September-moorden jaagt een afschuw door de geheele beschaafde wereld.

En ook de Hollandsche aristocraten, in de kleine gemeente der gevluchte patriotten te St. Omer, verbleeken bij het vernemen der gruwelijke tijdingen. Zijn hun eigen hoofden wel veilig?

De Rijngraaf van Salm, eertijds aanvoerder van het Hollandsche patriotten-legertje tegen de Pruisen, heeft reeds het hoofd op het schavot verloren,

omdat ook hij een der gehate aristo's was.... Wanneer zullen hun eigen hoofden vallen, die zij door de vlucht naar Frankrijk hoopten te redden voor den Hollandschen scherprechter, aristocratische hoofden, ook de hunne?

In de Hollandsche 'Sans-culotten-societeiten', waar de vluchtelingen samen komen om kaart te spelen en waar de Beyma's, de van der Capellens, de tallooze burgemeesters en regenten der gewezen patriottenpartij nog het hoogste woord voeren achter hun koffie en bij hun tabakspijpen, wordt met schrik geluisterd naar de 'boucherie' daarginds in Parijs!

Wat moet er gebeuren om het dreigende gevaar ook voor hen af te wenden? Het beste is zich ijlings aan te melden bij het volksleger, dat zich bezig is te vormen tegen Europa en zitting te nemen in een comité tot oprichting van een Bataafsch legioen, een Bataafsch vrijkorps in dienst van de Fransche armee. Reeds in 1791 hebben vele gewezen Hollandsche officieren zich te Parijs zelf aangemeld. Maar het meerendeel, zoo het al plannen overwoog, om door oprichting van een eigen legertje de bestuurders van de Fransche Republiek aan te sporen de zaak der Hollandsche patriotten die zoo vurig den val van den Oranje-dwingeland daarginds over den grens verlangen, niet te vergeten, bleef kalm voort krakeelen en intrigeeren over de steun-uitkeeringen, beschikbaar gesteld uit de Fransche Staatskas, uitkeeringen, die in den loop der jaren belangrijk vermin-

derden. Het razende en opgewonden volk van Parijs, nauw verzadigd van zijn dorst naar aristocraten-bloed en gestuit in zijn moordlust door een streng ingrijpen van de Nationale Conventie, meent reeds de stap der Pruisische grenadiers te vernemen, het getrappel der dragonders, het geratel van de koetsen der emigranten.

Maar het ongeloofelijke gebeurt. De Elsasser cavalerie-generaal Kellermann, vanuit de Argonnen opgerukt om de Pruisen den weg naar Parijs te betwisten, heeft bij Valmy met ontplooide driekleurige vaandels en onder het zingen van 'Ca ira, ça ira!' de logge Pruisische armee in de flank aangevallen en tot staan gebracht. Als de rook boven de kanonnen is opgetrokken zijn de Pruisen op den terugtocht en de jonge Dr. Goethe, die naast zijn vriend den jongen hertog van Saxen Weimar het gebeurde staat aan te zien, zegt, met een helderziendheid, waarover hij zichzelf later verbaasd moet hebben:

'Van nu af begint een nieuw tijdperk in de historie' - .

II

'Hond, dief, oproermaker!'

Vuisten donderen op tafel. Een kaarsenkandelaar vliegt door de lucht. Mevrouw Daendels valt in zwijm.

De jonge baron van Aylva, 'Beymanist', tiert en raast voort. Hij is dronken, maar de scheldwoorden

vlieden hem als een gladde stroom over de lippen. Daendels, die zijn servet op tafel heeft geworpen, staat, terwijl zijn bord op den grond knallend in scherven vliegt, op uit zijn stoel, doodsbleek maar uiterlijk zeer kalm.

Terwijl een der gasten bezig is zijn vrouw weer bij te brengen, haalt hij uit zijn jaszak twee pistolen en verzoekt den baron er een te kiezen.

Aylva wischt zich met zijn servet het gezicht af en gaat grommend weer zitten.

Het gesprek liep aan tafel over van Beyma, die voor den Franschen minister van finantiën aan de Hollandsche vluchtelingen te St. Omer de uitbetalingen moet doen. De reeds door den drank verhitte gemoederen vatten vlam, nu ‘de ergernis van den dag’ ter sprake komt: Daendels heeft van Beyma in staat van beschuldiging gesteld.

‘Ik zal het bewijzen, dat hij ons besteelt!’ heeft Daendels geroepen.

Aylva, woedend: ‘Leugens! Jij, meneer Daendels, steekt overal je neus in en brengt de poppen aan het dansen!’

‘Van Beyma is een dief!’ schreeuwt Daendels nog harder.

Reeds dagen lang is de ruzie over de uitkeeringen aan den gang.

Alle gevluchte Hollandsche patriotten hebben van de Fransche regeering hun certificaat van ondersteuning gekregen, maar de verdeeling der gelden, varieerend tusschen 6 en 40 francs in de week, ge-

schiedt zonder systeem en willekeurig volgens de opinie van den betaalmeester van Beyma. Bovendien is niemand tevreden met het zijne en probeert door geïintrigeer en gekuip meer te krijgen dan waar hij feitelijk recht op heeft. In de Sansculotten-societeit van St. Omer gaat het steeds rumoeriger toe. De Friesche hoogleeraar Valckenaer vindt, dat ‘de luie honden moeten werken’: de Franschen willen van de Hollanders graag het haringkaken leeren en landbouw, daarvoor zullen zij tenminste het geld beschikbaar stellen, om van hun kundigheden te profiteeren. Maar de deftige heeren vinden het beneden hun waardigheid iets uit te voeren en klagen liever, dat de aalmoes, die hun als hun aandeel in de ‘dette sacré’ wordt toegeschoven, nog te klein voor hen is. De patriottische edelen, die in de ballingschap hun vroolijke leventje van vroeger betreuren worden uitgescholden voor ‘Aristocraat!’ Er vallen klappen over en weer, de politie-knuppel ontruimt het lokaal, het woord ‘Aristocraat’ wordt verboden, dat in deze tijden een te erg scheldwoord is. Er volgt een proces-verbaal; geërgerd over de herrie, die de Hollanders met hun onderling gekijf in het kalme kleine stadje te weeg brengen, dreigt het gemeente-bestuur de vluchtelingen, als zij zich niet beter gedragen allen uit Frankrijk te laten zetten. Zij zijn al duur genoeg, reeds kosten zij aan de schatkist jaarlijks 829.000 francs. En wat krijgt men er voor terug? Dagdieven zijn het, rooken, kaartspelen en ruzie maken!

Het wordt met de finantiën intusschen een steeds hopeloozer warboel. De assignaten, het papieren geld, dat door de vingers fladdert als was het maar wind, overstroomen het land.

Als er ten slotte na een van hoogerhand bevolen onderzoek bij van Beyma een kas-tekort van 2000 livres wordt geconstateerd zet het Fransche gouvernement hem af en benoemt in zijn plaats een Franschman als betaalmeester.

Daendels triomfeert.

Maar hiermee is de kalmte niet teruggekeerd.

De Hollandsche gemeente is in twee kampen verdeeld, die zich Valckenisten en Beymanisten noemen. De woede geldt vooral Daendels. Hij is de schuld van alles!

'Krijg ik hem voor mijn pistool dan gaat hij er aan' schreeuwt een van de Beymanisten.

Daendels verneemt dat er een aanslag op zijn leven wordt voorbereid. Hij krijgt een anonieme waarschuwing zich des avonds niet meer alleen op straat te vertoonen, achter iedere lantaarnpaal kan een moordenaar staan.

Het is echter niets voor Daendels zich te laten intimideeren. Zoodra de zon onder is, flaneert hij met getrokken degen door de straten. Natuurlijk laat zich geen moordenaar zien.

En ten slotte krijgt hij zeer positieve mededeelingen over 'het complot'. Twee namen worden hem genoemd.

Daendels gaat de heeren zelf opzoeken. Hij heeft

zich de donderende allure van den volksman van de Fransche revolutie aangewend.

Den eene slaat hij met den vuist de kaak half uit het lid, bij den ander valt hij met twee gewezen Hollandsche officieren in huis:

'Hebt ge tegen mij geteekend en behoort gij tot degenen, die mij den volgenden dag om 3 uur zouden komen vermoorden en mijn huis plunderen?' De ander ontkent natuurlijk.

'Bij alle duivels!' schreeuwt Daendels, een pistool trekkend, 'laten ze maar komen als zij durven!' De beiden doen schriftelijk hun beklag over Daendels: 'Je soussigné déclare', etc. De een is door Daendels gewond, bij den ander heeft hij zich ongeoorloofd vrijen toegang verschaft!

Terwijl er een wijdloopig proces over deze koude drukte, deze herrie in het kippenhok begint, breekt onder de Hollanders van de vluchtelingenkolonie een soort oproer uit. De Beymanisten en de Valckenisten ranselen elkaar op straat af, twee komen vechtend uit een herberg tollen, ergens worden van een huis de ruiten ingegooid en voor het huis van Daendels schreeuwt een verwarde menigte van lieden, die altijd bereid zijn bij een relletje met hun luidruchtigheid te assisteeren. Ten slotte marcheert de garde civile, door Daendels te hulp geroepen, met gevelde bajonet op en veegt de straat schoon; één krijgt een bajonet tusschen de ribben.

Het eind van het lied is, dat Daendels het raadzamer vindt met zijn vrouw en eenige vrienden naar Duinkerken te verhuizen.

Hij wenscht met het geheele gekrakeel niet verder te doen te hebben, en een fatsoenlijke werkkring te zoeken.

Bovendien kan hij ook niet langer toe met de aalmoes, die de Fransche schatkist den hinderlijken Hollandschen leegloopers al trager en trager uitdeelt.

Met Gerrit Buyskes begint hij te Rijssel een handelszaak, onder de firmanaam 'Daendels en Buyskes' in tabak. Hij heeft zijn eigen tabaksfabriek te Gravelines staan.

Zijn vrouw bevalt te Duinkerken van een dochter, het eerste van de vijftien kinderen, waarvan hij in den loop van zijn vruchtbaren echt de vader zal worden.

Doch als bij het Fransche volksleger groote vraag naar geweren gaat bestaan doekt Daendels de tabaksfabriek op en met het geld, dat de bankier Abbema hem er voor geeft vormt hij met Gelderman een nieuwe firma, die 'negotie doet' in geweren, die van elders worden ingevoerd.

Zoo wordt hij de geweren-leverancier van het Brabantsche, Luiksche en van het op te richten Bataafsche legioen.

Behalve zij die kijven zijn er ook nog de patriotten, die voor de zaak van het te bevrijden Nederland blijven voelen, die een geheime briefwisseling onderhouden met de patriottisch gezinden daarginds en die krachtige pogingen aanwenden het Fransche gouvernement er van te overtuigen, dat het de ze-

delijke plicht heeft aan de roepstem van een volk in nood gehoor te geven. Dumouriez staat aan het hoofd van een leger, dat in België tegen de Oostenrijkers gaat opmarcheeren.

De kans is groot, dat hij, wanneer hij overwinnaar is, tevens de Nederlanden zal binnenrukken.

Frankrijk moet den oorlog verklaren aan Willem V, den Hollandschen tyran. Het beste wat men kan doen om de zaak in de hand te werken is aan het Fransche gouvernement een Bataafsch hulpkorps, te formeeren uit de Hollandsche vluchtelingen, aan te bieden, dat met de Franschen mee op zal marcheeren.

Daendels, die het plan daadwerkelijk ter hand neemt gaat met Abbema naar Parijs en krijgt in Juli toestemming zulk een Bataafsch hulpkorps, in den trant als de Belgen er reeds een bezitten in het Brabantsche en Luiksche legioen, bijeen te brengen, echter onder voorwaarde, dat het korps 'Légion franche étrangère' zal heeten.

De officieren van het Bataafsche legioen, dat bij het Fransche noorderleger zal worden ingedeeld, worden den 12 October 1792 beëedigd.

Het legioen zelf bestaat uit 2450 man, voor het meerendeel afgedankte Zwitsersche soldaten en Belgische revolutionairen, de Bataven zelf zijn slechts met 300 man vertegenwoordigd, maar als officieren dienen er alleen Hollanders, o.a. de Winter, Chassé, van Boecop, Bruce. Het is ingedeeld in 4 bataillons infanterie, 4 eskadrons cavalerie, 200 jagers te voet,

200 artilleristen met 16 stukken en 50 werkers, onder opperbevel van kolonel Maschek. Daendels commandeert een der vier infanterie-bataillons, zijn oude firmant Gelderman wordt commissaris-generaal voor de ‘vivres’. Allen zijn versierd met den driekleurigen sjerp, het zinnebeeld der Vrijheid.

Onder hen, die achterblijven vormt zich een Bataafsch Revolutionair Comité, welks taak is zooveel mogelijk contact te houden met de patriotten in Holland om daarginds de omwenteling zooveel mogelijk voor te bereiden. Twee van hun representanten volgen het leger te velde.

Zegevierend, met zijn lange sabel en de driekleurige cocarde op zijn steek neemt Daendels afscheid van de zijnen.

Hij twijfelt er niet aan of hij trekt uit om Holland te gaan veroveren!

In een stormachtige laatste vergadering van het Bataafsch Revolutionair Comité, door Daendels met Mr. Gelderman vóór zijn vertrek naar de troepen bijgewoond, is de taal der guillotine-mannen van Parijs gevoerd.

Daendels zal de Republiek zuiveren van al het adelijk en aristocratisch ongedierte en men geeft hem voor de landgenooten een stuk mee, dat veel van een bloedplakkaat heeft:

> ‘Andermaal zullen wij het ondernemen om het stadhouderlijk juk in ons vaderland te verbreken en alle andere geweld van welken aard ook, voor altijd, verdelgen!

> Als één man moet ieder landgenoot met ons opkomen en ons met alle macht bijstaan. Zoo niet, dan verklaren wij solenneel:
> Dat wij alle degenen, die 14 dagen na de bekendmaking dezes, zich door eenige handelwijze tegen onzen voor de zaak des volks gemanifesteerden goeden wil zullen verzetten, op alle mogelijke wijze zullen vervolgen en als vijanden van ons lieve Vaderland en haters der algemeene vrijheid *tot den laatsten toe zullen uitroeien*!
> Alle mishandelingen, patriotten aangedaan, zullen duizendvoudig worden gewroken. Hen, die door geweld omkomen als mannen, die zich jegens het vaderland verdienstelijk hebben gemaakt, zal men vereeren, hun vrouwen en kinderen onderhouden, desgelijks de brave militairen (van het Staatsche leger) die zullen deserteeren'.

Met dezen vlammenden oproep worden ook de Bataven van het hulpkorps gelukkig gemaakt.

Op een woord meer of minder komt het in dezen tijd niet aan!

De groote woorden zijn te geef.

III

Trommelen, trommelen...

Daar gaan de Bataven.

Daar gaan de Franschen.

Het vaandel over den schouder, trom voor den buik. De marketenster in het huifkarretje.

De tyrannen tegemoet.

‘On les aura!’ schreeuwen de jonge soldaten.

Het wordt een geestdriftig door allen overgenomen krijgskreet.

De Chef de bataillon Daendels marcheert te midden van zijn mannen, verbroederd en kameraadschappelijk, een man in een volksleger. Eén band: het groote doel.

Men zal met de trompet voor den mond klaroenend door België gaan. Overal waar de troepen langs komen, zullen de boeren te hoop loopen, zich van pieken, seizen en jachtgeweren voorzien en mee op trekken tegen de gehate overheerschers, de bloedzuigers, de priesters, de militaire dwingelanden van den Keizer.

Overal zal proviand aangesleept worden om de dapperen van leeftocht te voorzien. De vlag der Keizerlijken zal worden neergerukt, de Fransche vlag der Vrijheid geheschen!

Grootsch is het schouwspel, dat zich voor de verwachtingvolle blikken verheft.

Na België komt Holland aan de beurt.

Laten zij maar beven en sidderen, de vijanden des vaderlands, de Stadhouder, verlaten en verloochend door hun eigen soldaten zullen zij het veege lijf, het gepruikte hoofd alleen nog kunnen redden door een overhaaste vlucht.

Trommelen, trommelen.

De voetstap der bevrijding dreunt door het Belgische land.

Voor Bergen vertoonen zich de eerste Oostenrijksche uniformen.

De Fransche tirailleurs werpen zich op den buik.

Lenig als katten glijden zij door het terrein.

De eerste schoten klinken.

De witte uniformen verdwijnen, als dorre bladeren, door den wind weggevaagd.

Er wordt verder gemarcheerd.

Geestdriftig zingen de zegebewuste Carmagnolen het 'Ça ira!'

Maar nog is de ware krachtmeting niet begonnen. Nog komt de gelegenheid voor de volksmannen te toonen, dat een volksleger, bezield met de geestdrift van heilige voornemens en het besef van eigen recht verre de meerdere is van een schandelijk leger van huurlingen, met bloedgeld gekocht en betaald!

Bij Jemappes.

Drie uur lang stooten de kanonnen hun losbarstingen als blaffende honden de lucht in. De kruitdamp rolt in spiralen voort op den wind.

Hoej! Het gieren der kogels!-

Dan geeft Dumouriez het sein tot den grooten aanval: En avant! En avant!

De machtige dijen van zijn zwaar paard zetten zich in beweging, de aardkluiten vliegen onder de galoppeerende hoeven op. Hijzelf zwaait met wentelende pols eenige malen de geweldige sabel, als slingert hij er de overwinning mee voor zich uit.

De kleine tamboers snellen hun generaal achterna,

de jonge, extatische kindergezichten naar hem opgeheven en slaande met een fermen, harden, dwingenden roffel de charge. De Carmagnolen volgen, uit den nog jongen dril der instructiekampen op dit moment tot helden gegroeid, de rechte bliksem der vervaarlijke bajonetten vooruit, hun duizenden voetstappen ploffen op de weeke klei, zij struikelen, als dronken, over hun eigen haast, de driekleurige vaandels geveld als lansen. Schor en wild schreeuwen zij: 'Vive la Republique!'

De paarden galoppeeren en Daendels, de sabel in de vuist, schreeuwt met de anderen mee:

'Vive la Republique!'

Dit is een veldslag, een werkelijke veldslag!

Als een kanon bij het in stelling brengen op een wijkenden vijand met een wiel in de modder vastraakt, wrikt hij zelf mee en helpt de gestruikelde paarden, wier pooten stijf zijn van de klei, overeind brengen.

Verwoed zetten de Franschen met de bajonet de vluchtende Oostenrijkers na, dronken van overwinningsroes. Hun eerste veldslag gewonnen!

Daendels ziet de wegen vol gevangenen, met verbonden hoofden en beenen, armen in een verband. Veroverde kanonnen hossen log, door juichende vrijwilligers voortgetrokken, over de heuvels, wagens van de vijandelijke legertrein staan in arremoede en verlaten zonder hun paarden in het veld. Op zij, bij een kruispunt van wagensporen, liggen dooden, alsof zij zich in een laatste stuipachtige poging naar

den kant van den weg hebben gerold.... Dit is oorlog, een werkelijke oorlog!

Een werkelijke veldslag, een werkelijke overwinning! Daendels wascht boven een emmer zijn gezicht af, zwart van den kruitdamp. Hij spreekt zijn opgewonden Bataven toe.

Ja, ja, nu gaat de dans beginnen!

Nu de Oostenrijkers hals over kop naar den Rijn wijken, den weg naar het Noorden openlaten, zullen de Franschen aanstonds in Holland zijn.

Te Brussel!

Te Antwerpen!

Sacrénom! Wat aarzelt Dumouriez thans? Wat beduidt dat politiek gekonkel? Waar is het wachten op?

De Fransche armee ligt stil in Vlaanderen. Zeeland is zoo vlak bij en zij slaat haar kampen op aan de grens!

Onrustbarend teeken! Bij hoopen loopen de soldaten uit de kampen weg: de vrijwilligers van 1792 hebben voor één jaar geteekend, als het jaar om is gaan zij naar huis terug!

Wat komt er zoo terecht van den zegevierenden opmarsch der Vrijheid?!

En daarginds in Parijs wil de Nationale Conventie den nieuwen oorlog niet. Een oorlog met Holland beteekent onvermijdelijk een oorlog met Engeland, dat zich borg heeft gesteld voor het integraal grondgebied van zijn bondgenoot den Stadhouder.

In de avondzitting van 21 December 1792 van de

Parijsche ‘Société des amis de la liberté’ verschijnt een Bataafsche deputatie.

De woordvoerder vraagt den ‘broederkus’ en biedt een adres aan voor de Nationale Vergadering, een bloemrijk geschrift:

> ‘De Rijn, de Maas, de Schelde zullen op hun oevers de nieuwe boom der Vrijheid zien bloeien. Reeds hebben zich in de voornaamste onzer steden genootschappen gevormd, die met u en uw beginselen sympathiseeren. Amsterdam, Leiden, Dordrecht, Haarlem, Utrecht tellen reeds in hun boezem duizenden Jacobijnen, de vrijheidshymne, het gezang der Marseillaise, weerklinkt in onze huizen: onze vrouwen, onze kinderen, onze grijsaards, allen herhalen het en een warme sansculotterie neemt de plaats in van de vroegere apathie, die eertijds een bewoner van Holland voor niets warm deed loopen dan voor geld en gewin’.

De Nationale Vergadering werpt tegen op de bede om hulp: waarom bewerken de patriotten dan zelf niet de omwenteling, zij die millioenen aan geld bezitten, terwijl Frankrijk arm is en in zwaren strijd met zijn reeds zoo talrijke vijanden?

De woede van Europa verheft zich opnieuw: 21 Januari 1793 is Lodewijk XVI, schuldig aan landverraad, op het schavot onthoofd; de trommen van Santerre hebben zijn laatste woord aan het volk overstemd.

George III van Engeland geeft den Franschen ge-

zant te Londen zijn paspoorten: met ‘koningsmoordenaars’ wil hij niet verder van doen hebben. Onmiddellijk openen de Engelsche oorlogschepen een wilde jacht op de Fransche koopvaarders. Het kapersinstinct zit den Engelschen in het bloed, zoo zijn zij gewoon te handelen: vóór de oorlogsverklaringen plechtig zijn overgereikt, halen zij den buit alvast binnen!

Nu is de gevreesde oorlog met Engeland er.

En nu staat ook niets een oorlogsverklaring aan den Stadhouder, die immers de bondgenoot van Engeland is, meer in den weg.

Het rijke Holland, zoo zeggen de Franschen, zal met zijn millioenen de kosten van den geheelen oorlog goed maken. De stoepen zijn er van zilver, het huisraad is er van goud.

De oorlogsverklaring gaat 1 Februari 1793 af.

En in allerijl wordt de aanval voortgezet.

De patriotten juichen.

Nu danst het vroolijk Keesje weer, nu zitten de Oranjemannen op hun beurt in den piepzak!

Met de steken op de geweren gaan de Bataven de grens over. Den trom slaan zij extra hard.

Met fiere borst begroeten zij de eerste Nederlanders, die op hun voorbijtocht langs den weg staan geschaard.

Met volle handen deelen de vertegenwoordigers van het Revolutionair Comité, die het Bataafsche legioen zijn gevolgd, de proclamaties uit, dringen op de grootst mogelijke verspreiding aan. Het is een op-

wekking zich bij de uitgewekenen aan te sluiten:

‘Weet slechts te willen! De eendracht zij thans uw sterkte’.

De zwakke garnizoenen van Breda, van Geertruidenberg en Klundert geven zich vrijwel zonder slag of stoot over. Alleen van Boetzelaar, de commandant van Willemstad, zendt den trompetter, die de vesting komt opeischen, ‘anders zal de geheele bezetting gemassacreerd worden’ (het woord is van Daendels!), met een weigering terug. Maar wat beteekent één stad, tegenover een reeds bijna geheel veroverd Staats-Brabant! De gevangen soldaten worden onmiddellijk in vrijheid gesteld onder aansporing zich bij de overwinnende Bataven aan te sluiten. Deze bivakkeeren op de pleinen, de geweren aan rotten en de ransels er tegen, loopen de herbergen binnen, omarmen de bevrijde jonge dochters. Geestdriftige verbroedering heerscht alom. De toeschouwers lachen als de eerste Vrijheidsboom wordt geplant. Ja ja, die Bataafsche bevrijders bennen kranen. En zij betalen alles wat zij nemen. Niets geen roofvolk, geen boosaardige vijand, het zijn nette lieden, lui van beschaving, gestudeerde lui.

Nu wordt het een goede tijd!

Talrijke Hollandsche uitgewekenen, die het leger gevolgd zijn, betrekken in de ontruimde plaatsen de huizen. Met hun 16 kanonnen legeren de Bataven zich in de vesting Breda.

De oude Prinsgezinde regenten in het land achter

den Moerdijk zitten voor de hooge ramen van hun heerenhuizen en zijn zeer aangedaan over den toestand.

Zij bekijken de voorbijgangers, een jood, die stilletjes zijn winst loopt uit te rekenen, een koopvrouw, die zich de keel heeft schor geschreeuwd en die nu wat op haar handkar zit uit te puffen, lakeien, die boodschappen voor hun meesters doen, werklieden, die ergens in een herberg hun glas bier gaan drinken, een kruier, een melkboer, een paar soldaten, die patrouilleeren - en zij begrijpen niet waarvoor al deze lieden eigenlijk 'bevrijd' moeten worden. Moeten zulke menschen deel hebben aan de regeering zooals die malle Fransche philosophen beweren? Moet voortaan het gepeupel door de Stadhouderspoort naar het Haagsche Binnenhof rijden in plaats van den Prins? Laat het liever erkennen van regeeren geen verstand te hebben en dit aan anderen overlaten! 'Spoedig handelen, eenheid van bestuur, streng toezicht en aanmoediging der troepen, aanmoediging ook van de regeering en van de ingezetenen, dat zijn de middelen om de huidige crisis onder Gods zegen teboven te komen'.

En de oude regenten keeren naar hun speeltafeltjes terug, bieden elkander hun snuifdoozen aan en verzekeren elkaar in het plechtige oogenblik 'Moed past in gevaar en hoe grooter gevaar hoe grooter moed! Amen!'

De Prins heeft het commando te water en te land op zich genomen.

De Voorzienigheid waakt over de Oranjemannen.. Nog is alles niet verloren.

Spoedig moeten de Franschen ondervinden, dat niet alle Hollanders lafaards zijn en dat de Hollandsche troepen niet overal hun eed van trouw aan de Republiek en aan den Stadhouder zoo lichtvaardig verbreken.

Als de Fransche generaal Miranda voor Maastricht aan komt en de vesting van den prins van Hessen, die haar verdedigt opeischt in naam van het Bataafsche volk, krijgt hij zelfs geen antwoord. En als hij met zijn kanonnen de beschieting opent gieren hem de kogels, van de wallen afgezonden, om de ooren.

Daendels is onder de verheugde patriotten de eenige, die zich niet bepaalt bij het reeds bereikte resultaat. Staats-Brabant is Holland nog niet en eerst als hij in den Haag is aangekomen en de Stadhouder op de vlucht is, kan men van een werkelijk resultaat spreken.

Hij is ook de eerste, die na den strijdroes der overwinningen tot bezinning komt. Die verder ziet dan zijn neus lang is.

Want feitelijk is er nog niets bereikt. De patriotten binnensland, van wier steun aan de omwenteling alles afhangt, houden zich nog stil. Zij vergaderen wel is waar in het geheim in hun Jacobijnen-clubs, zij bepraten wel is waar ijverig den toestand, zij dragen in het verborgen kleine gouden en zilveren

Keeshondjes om den hals, maar zij doen niets. Zij kunnen feitelijk ook niet veel doen. De Bataven staan wel in een deel van het land, maar één zwaluw maakt nog geen zomer. En de agenten van den Stadhouder zitten de verdachten overal op de hielen. Het beste is nog maar zich stil te houden en te zien hoe de gebeurtenissen zich verder zullen ontwikkelen. En de loop der gebeurtenissen zal helaas spoedig genoeg uitwijzen, dat zij verstandig hebben gehandeld.

Het is ondertusschen voor Daendels en zijn soldaten een groote teleurstelling, dat de steun van een verwachte binnenlandsche omwenteling zich maar steeds laat wachten.

Daendels heeft niet zonder ongerustheid gezien wat hem de tijd, dat na de verovering van België, de Franschen den opmarsch staakten, heeft geleerd: hoe de Franschen met een stormenderhand veroverd land omspringen. Zij hebben veel mooie woorden gesproken en de Brabantsche vlag, de revolutievlag van de eerste mislukte omwentelingspoging van jonker van der Noot in 1789, '90, laten hijschen. Maar ondertusschen, mede gedwongen door den ellendigen staat waarin het Fransche invasie-leger verkeerde, hebben zij zich niet ontzien gewelddadige requisities te houden, eerst nog met het schijngeld der waardelooze assignaten betaald, doch spoedig, waar zij op een weigering stieten, ook nemend wat zij bemachtigen kunnen. Het wordt langzamerhand een stelselmatige brandschatting,

wat er nog aan waarden is, de eigendommen van de Kerk, de bezittingen der Oostenrijksche in België gevestigde edelen, wordt uitsluitend ten bate van Frankrijk verbeurd verklaard. En een leger van Fransche regeeringscommissarissen met geweldige snorren overstroomt het land, scheurt het in departementen uiteen als was het niets dan een veroverde buit. Zoo dekt het bedrog van schoone leuzen den waren stand van zaken voor hen, die onwetend van den waren aard der Fransche broeders, reikhalzend naar hun komst uitzien.

Inderdaad, Daendels heeft gegronde reden zich zorgen te maken over wat het lot zal wezen van een door Franschen veroverd Holland. Daarom, zoo meent hij, moet er alles opgezet worden een overwinnend Frankrijk voor te wezen: de binnenlandsche omwenteling moet den Franschen ieder motief ontnemen om te kunnen zeggen: Vrijheid? Gij hebt haar met onze wapenen, ons bloed gekocht en gij zult er ons ook naar behooren voor betalen!

Hij besluit na een krijgsraad met zijn onderbevelhebbers tot een waarlijk wanhopige poging: met zijn kleine troep wil hij op eigen gelegenheid over het Hollandsch diep trekken. Wanneer hij eenmaal in Zuid-Holland is, in Dordrecht, in Rotterdam staat hij zoo dicht bij den Haag, dat de geheele Santekraam van den Stadhouder dan wel hals over kop de vlucht zal moeten nemen en die vlucht zal het onvermijdelijk sein voor den algemeenen opstand wezen. Wanneer eerst maar het laatste beetje gezag,

waarover Willem V nog beschikt hem ontnomen is zal de rest van zelf gaan.

Met 800 man wil hij het Hollandsch Diep over en het eiland van Dordrecht overrompelen. In bootjes gaat hij scheep.

Maar het lange talmen der Franschen is hem voor zijn expeditie noodlottig geworden: intusschen hebben de Engelschen zich met tweeduizend man bij Dordrecht geposteerd en een vloot van honderd gewapende kanonneerbooten ontvangt de dappere Bataven met een regen van kanonskogels! Het is te laat, onder aanzienlijke verliezen moet Daendels naar den anderen oever terugkeeren.

En hoezeer van één enkelen slag de geheele toestand afhangt zal hij ervaren als tot overmaat van ramp de tijding komt van de nederlaag der Franschen bij Neerwinden. Dumouriez, door een nieuwen opmarsch der Oostenrijkers in België van het Hollandsche front weggeroepen, laat zich bij Neerwinden verslaan en - verraad of angst voor zijn hoofd, wanneer hij niet als overwinnaar te Parijs kan terugkeeren - loopt naar den vijand over.

De positie van het Fransche Noorderleger is nu onhoudbaar geworden. Generaal Miranda, die reeds zes dagen bezig is Maastricht te bombardeeren breekt het beleg op en in verwarring retireert het gansche Fransche invasie-leger. Ook het Rijnleger van generaal Custine, dat reeds ver in Duitschland was doorgedrongen en Frankfort had bezet, moet terug. Geheel België, de geheele Elsas ligt weer voor de Oostenrijkers en Pruisen open.

Daendels en zijn Bataven zijn wanhopig.

Welk een terugtocht na zoo'n schoon begin.

'Wij hadden Holland kunnen veroveren, maar vreemd goud heeft het belet,' roept hij uit, doelend op het verraad van Dumouriez.

In zijn onstuimigheid breekt hij de Bataafsche vlag over zijn knie.

Hij acht de zaak der patriotten verloren.

Maar daarginds in Frankrijk worden de beslissende slagen geslagen.

In Parijs woedt de Terreur onder de 'verraders', de guillotine raast dag en nacht, met karrenvol worden de veroordeelden aangereden en het in zijn wanhoop sadistisch geworden gepeupel viert het 'Bal des victimes'.

De 'levée en masse', door het gouvernement bevolen, nu opnieuw het grondgebied door den vijand betreden is, brengt zwermen nieuwe soldaten op de been.

300.000 man scharen zich rond de vrijheidsvaandels. 300.000 wilde grimmige soldaten, deels met geweren, deels met pieken gewapend, in slordige tenue, half militaire, half burger-kleeding. De oogst op de velden is slecht geweest, maar gloeiend van strijdkoorts laten de boeren zich inlijven in de zich vormende legers. Op klompen, een oude broek op een piek gestoken: vaandel en embleem der sans-culotten, melden zij zich aan. Deze soldaten kiezen hun eigen chefs de bataillon, maar zij kiezen goed: het

zijn namen, die door de historie niet meer vergeten zullen worden: Bessières, Victor, Jourdan, Oudinot, Davout, Bernadotte, Ney, Murat, Augereau, Hoche: evenzoovele namen van latere Napoleontische generaals en maarschalken van Frankrijk!

Met deze armeeën en deze mannen trekt de Fransche Republiek opnieuw ten strijde... en gaat tot den stormloop over.

Vóór het jaar 1793 ten einde is zijn de 100.000 man der verbondenen op alle fronten geslagen. Duinkerken, door de Engelsche troepen van York, tweeden prins van Engeland, belegerd wordt ontzet, en op het plateau van Watteignies verslaat Jourdan met zijn ‘armée de Sambre-et-Meuse’ de Keizerlijken, waardoor het ingesloten Maubeuge vrij komt. Hoche, in vier dagen van sergeant tot generaal opgeklommen, verslaat de Pruisen voor Landau, en bij Kaiserlautern en bevrijdt den Elzas. En in het Zuiden ontrukt men den Engelschen Toulon... Inderdaad, nadat de advocaten-regeering is gevallen: Danton, Desmoulins, Robespierre onder de guillotine, houden de nieuwe bewindmannen van de Nationale Conventie met straffe hand de teugels. Er gaan wederom groote dingen gebeuren.

De hoop in het hart van Daendels ontwaakt opnieuw.

Tot de groote plannen, die de Franschen bezielen, nu zij zich overwinnaars weten op alle fronten, behoort, naast een landing in Engeland, wederom de verovering van Holland.

Opnieuw slagvelden.

Slagvelden in België.

De groote vloedgolf van de Fransche Revolutie begint weer over Europa te spoelen, niet meer te keeren ditmaal.

In Ierland barst een opstand uit, in Schotland en zelfs in het hartje van Londen vormen zich revolutionaire samenzweringen.

Daendels, die na de ontbinding van het Bataafsche legioen als zelfstandige eenheid, bij het Noorderleger is ingedeeld en na de verovering van Commines, het bevel over het fort voert, schrijft zijn dringende brieven aan de bevriende patriotten in Holland.

Een op 19 Januari 1794 gedateerde brief bericht aan den advocaat Irhoven van Dam:

> ‘Zoo wij thans van binnen konden samenwerken en daarvan de verzekering geven aan het Comité de Salut Public, geloof ik, dat hetzelve het plan de campagne zeer gemakkelijk zou kunnen inrichten om onze patriotten met veertig duizend man te hulp te komen.
> Wacht niet, want over 14 dagen kan het reeds te laat zijn om iets in onze faveur te doen decideeren.’

Maar de patriotten in Holland achten zich nog steeds te zwak iets beslissends te ondernemen Wel wordt er aan het Fransche Comité de Salut Public uit Amsterdam bericht gezonden, maar Irhoven van Dam ontveinst zich niet, dat ‘zonder hulp der

Franschen nimmer iets goeds zou kunnen worden ondernomen en voortgezet. Holland moet vermeesterd, de Republiek door wapenen geconquesteerd worden.'

Verder heet het, 'dat nadat de Fransche wapenen de Republiek geconquesteerd zullen hebben, tevens de instelling van een revolutionaire rechtbank, geaccompagneerd van de guillotine noodzakelijk zal zijn'.

Inderdaad, de patriotten willen 'schrikbewindje' spelen!

Maar voorloopig is het zoo ver nog niet.

De generaal Souham, die het Noorderleger aanvoert, marcheert nog slechts langzaam op, de Oostenrijkers en Engelschen bieden verbitterder en taaier tegenstand dan een jaar geleden. Zij beschikken vooral over een geduchte cavalerie, die gevaarlijk is in het open veld.

Ook laat de samenwerking der Fransche onderbevelhebers veel te wenschen over. Uit vrije keuze aan het hoofd van hun bataillons en brigades geroepen, vaak geheel gespeend nog van bevelhebbers-routine, ageeren verscheidene met hun afdeelingen op eigen gelegenheid. De een valt aan, terwijl de ander met het geweer bij de voet staat af te wachten. Ook het bataillon van Daendels geraakt door de nalatigheid van de anderen vaak in moeilijkheden en als in Februari 1794 na de verovering van Meenen de inname van Yperen mislukt schuift de generaal d'Avines de schuld daarvan op Daendels,

die te lang gedraald zou hebben met zijn ondersteuning in het gevecht. Maar Souham zuivert hem, na een onderzoek, van alle blaam, de ‘brave et intrépide Daendels’ wordt herhaalde malen eervol vermeld en waar bij de Franschen persoonlijken moed boven alles gaat, klimt hij snel op in rang: in April is hij bevorderd tot brigade-generaal.

In zijn tent zit nu Daendels, brigade-generaal bij de divisie Delmas van het Noorderleger en schrijft zijn rapporten, zijn orders op papier, welks hoofd vermeldt: Egalité, Fraternité, in het derde jaar van de ‘Republique française, une et indivisible’. En hij besluit zijn orders met ‘Vive la République! Salut et Fraternité!’

Langzamerhand zijn de Franschen overal aan de winnende hand.

Na de inname van Yperen ligt geheel Vlaanderen open voor den veroveraar, Coburg retireert naar de Sambre. De Oostenrijkers verliezen de slagen bij Castelberg, Mouqueron; Moreau, die nu het bevel voert attaqueert bij Tourcoing, waar Daendels de linkervleugel van het Fransche leger aanvoert in den strijd. Steeds meer moorddadige gevechten volgen elkaar op: in den slag bij Kortrijk verliest de brigade van Daendels 1100 man. Maar de weg naar Holland ligt nu open, waar alleen de verzwakte troepenmacht van York en Clerfait in een lange linie tusschen Doornik en Sluis den grens bewaakt. De gelegenheid kan niet gunstiger wezen. Bij Fleurus door Jourdan verslagen hebben de Oostenrijkers ook

het oosten van België ontruimd. De geheele verdediging van Holland en Zeeland wordt nu alleen aan de Engelschen en Hollanders overgelaten.

Doch wederom ziet Daendels niet gebeuren wat hij zoo vurig verlangd en verwacht.

De inval in Zeeland wordt voorloopig uitgesteld. In Parijs heeft men meer belangstelling voor een landing in Engeland.

Pichegru krijgt bevel met zijn troepen naar Ostende te marcheeren en zich van de kust meester te maken. Daendels marcheert met hem mee en na de inname van de stad krijgt hij daar het opperbevel en vestigt er zijn hoofdkwartier.

Maar verder geschiedt er voorloopig niets.

Een overtocht naar Engeland blijkt toch niet zoo eenvoudig. Laat men liever de vruchten plukken van de verovering van België en uit het land trekken wat er uit te halen valt. De proviandeering der legers is steeds uiterst gebrekkig geweest, de dappere soldaten hebben vaak bijna gebrek geleden. Laten zij eerst op krachten komen en ook zelf met nieuwe afdeelingen versterkt worden.

Het geduld van Daendels is inmiddels uitgeput:

‘De Franschen zijn niet hardnekkig in het doorzetten van een plan, ofschoon met veel moeite en kosten genomen, zoodra zij slechts zien, dat een ander plan hen beter dient en gelukken zal,’ zegt hij bitter.

Want al is hij generaal in Franschen dienst, hij blijft in zijn hart Hollander en hooger dan de belangen van

de Fransche Republiek gaan hem de belangen van de Hollandsche vrijheidszaak.

Ondertusschen neemt hij de briefwisseling met de Amsterdamsche patriotten weer op. Hij reist naar Antwerpen, waar Gogel en Irhoven van Dam als hun afgevaardigden hem komen ontmoeten. Er gaat in Augustus opnieuw een dringend verzoek naar den bij het leger geplaatste regeeringsrepresentant om Holland binnen te rukken. Men wijst vooral op het belang dat Frankrijk zal hebben bij een beschikking over de Nederlandsche vloot...

Niet langer wachten, niet langer talmen. Als het najaar komt beginnen de rivieren te zwellen en wordt de overtocht steeds moeilijker.

Na een samenkomst tusschen de afgevaardigden en de regeeringsrepresentant te Brugge, Lacombe, wordt besloten op de welsprekendheid van Daendels te hopen en dezen naar het Comité de Salut Public te Parijs te zenden.

De hartstochtelijke Hollandsche generaal, die dapper is als een Franschman en vele malen eervol vermeld in de laatste campagne bereikt met het bezielde woord, wat brieven en missieven niet bereikten. Den 1sten September is hij terug en brengt aan de afgevaardigden, die op zijn komst zijn blijven wachten het verblijdend bericht, ‘dat de orders tot het voortrukken gegeven waren’.

IV

Ook de kleine kadetten van het garde-regiment Oranje-Nassau nemen deel aan de parade. Aardig en ernstig als miniatuur-officiertjes op een kinderbal staan zij aangetreden, pruimedanten-jonkers in glimmend wit satinet, de hand aan den vergulden greep van hun korten degen en op schoentjes als voor een menuet. Lustig maken zij het saluut voordat zij met het gelid mee omzwenken, glimlachend bij een handwuiving, een zwaai met den knop van een wandelstok van hun generaal. Hard stampen zij mee wanneer de stok, opgestoken tot een welwillend compliment, met een dreun op den grond neerkomt als de staf van een tambour-maître.

De kleine kadetten leven reeds het leven van groote soldaten: vroeg opstaan, het eigen bed opmaken, kameraden plagen en vechtend om futiliteiten.

Voor hen is oorlog een feest: uittrekken naar de parade met de Oranje-muziek voorop!

Achter de kazerne ligt het artillerie-park.

De kanonnen schieten bij de oefeningen hun losbarstingen af, die ieder aan het rijk 100 rijksdaalders kosten.

Maar de kleine kadetten, als zij vrij zijn van dienst, komen er om heen staan als gold het het afsteken van een vuurwerk en vermaken zich met de echo's der schoten, die door de wallen en de huizen worden weerkaatst.

De gezichten van de oudere officieren echter zijn

somber. Hun koetsen en wagens staan gereed. Elke officier heeft zijn eigen koets en de hoofdofficieren hebben er twee. Een geweldige bagagetrein volgt de armee, vele officieren voeren, naast hun voorraden, ook hun vrouwen en kinderen mee.

Oorlog is geen feest voor deze oudere officieren, die den miserabelen toestand van een al te lang verwaarloosd leger kennen, waar bezuinigd en beknibbeld wordt op manschappen, op geweren, op ammunitie, op paarden - de cavalerie alleen al telt 1000 paarden te weinig en de compagnieën zijn nauwelijks op tweederden voltallig - waar de traktementen onredelijk zijn verdeeld, waar corruptie door de kapiteins, die hun eigen compagnieën moeten aanwerven en in stand houden tegen handgeld, dat de Staat hun op goed geloof uitkeert, welig tiert. Sommige van deze kapiteins bevinden zich niet eens bij hun troep, zij zijn drie jaar oud of liggen nog in de windsels, volgens de zegen van het Hollandsche nepotisme... Slechte of niet uitbetaalde soldij maakt onder de soldaten veel mopperaars en deserteurs. En om de wanorde te vergrooten zijn bij den aanvang van de nieuwe campagne alle regimenten door elkaar gesmeten, bataillons en compagnieën uit hun verband gerukt en elders ingedeeld. Wat zal dit leger, dat actief slechts 16000 man telt, daar velen in de vestingen in garnizoen zijn gebleven, uitrichten tegen een vijand, die reeds overwinnaar is gebleken van Coburg, van Clerfait, van Brunswijk?

York met zijn Engelschen?

York zit met een woedend gezicht in den Haag, twee handen gesteund op het gevest van zijn sabel, wijdbeensch. De dikke prins van Engeland, tweede zoon van koning George III, - die zelf een monster van wanstaltige dikte is en van tijd tot tijd aanvallen van waanzin krijgt, zoodat de kroonprins, 'the perfect gentleman', dan de staatszaken moet behartigen, - bespreekt met den Stadhouder, die wanhopig is, den toestand en acht dezen weinig rooskleurig.

Reeds is Moreau Staats-Vlaanderen binnen getrokken en heeft na een beleg en een bestorming Sluis, de voorpost van Vlissingen genomen.

Over een breed front komen de Sans-culotten uit België de grenzen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden over, oogenschijnlijk een havelooze armee van magere slecht gevoede, in uniform-flarden gekleede soldaten, met rood gestreepte broeken, de steken niet meer dwars, maar half-dwars: het nieuwste, op de lange, ongepoederde haren die slordig tot een staartje in den nek zijn samengebonden of in de nek afgesneden, volgens de mode der 'guillotine', de lange geweren met de ijselijke bajonetten als pieken in de vuist: een bende avonturiers, in gelederen aanmarcheerend, een hongerleger op weg naar den rijkdom van het protsend-welvarende Holland, maar met een schreeuw in het hart, die hoop en suggestie verspreidt waar zij voorbij trekken: Vrijheid, gelijkheid en broederschap....

De weermacht van de Republiek manoeuvreert en manoeuvreert.

De verplaatsing der troepen geschiedt te traag, zij wachten op proviandaanvoer, op hooi en stroo voor de vrouwen en kinderen der officieren, en de groote bagage sleept zich moeizaam langs de wegen voort. Terugtrekken, terugtrekken is het parool geworden, terugtrekken op de vestingen, op Grave, op 's Hertogenbosch, op Maastricht.

De Oostenrijkers opereeren los van de Staatsche troepen en alleen de Engelschen en Hanoveranen onder den hertog van York houden de verbindingen nog in stand, hoewel ook hun niet veel gelegen is aan de ontruiming van het grondgebied der Nederlanden. Onderweg worden bij de boeren requisities gehouden, vol haat zien deze hoe de vreemde soldaten hun boel over hoop halen bij het zoeken naar levensmiddelen en de struische, blanke boerendochters door de huizen achterna zetten. Dit is niet de juiste methode de bevolking voor Oranje te winnen, evenmin als de cynische verklaring dier plunderingen:

‘Wij zullen voor jullie vrienden de Carmagnolen niets overlaten!’

De Oostenrijkers, op afmarsch naar den Rijn en de Roer, slepen hun groote bagage naar Maastricht, dat door de Mecklenburgers onder von Pressentin verdedigd zal worden. Als de Franschen ten slotte Maastricht voor een beleg insluiten is het garnizoen met 7300 man Keizerlijke troepen versterkt, 10.000

man zijn zoogenaamd tot tegenweer in staat. Na een beleg van zes weken neemt Kleber de vesting in bezit, na er 15.000 bommen en 30.000 kanonskogels op verschoten te hebben. De Prins van Hessen Cassel is reeds met zijn troepen afgetrokken naar Duitschland.

De Engelsche en Staatsche troepen, na de linie van den Dommel en de Aa te hebben verlaten - alleen de vesting Breda houdt nog stand - hebben intusschen geheel Brabant ontruimd en zijn achter de Maas geretireerd. Hier zullen zij opnieuw stand houden, in het land van Maas en Waal.

Maar zonder de verovering van de vestingen van 's Hertogenbosch wil het leger van Pichegru zich niet dieper het land in wagen. De vrees voor de inondaties zit sinds 1672 de Franschen nog in het bloed... Het avontuur op door het water geïsoleerde dijken, in de modder vast met de kanonnen, dit alles lokt hen nog weinig aan.

De ondernemende Daendels begint met toestemming van Pichegru midden September den aanval op de verdedigingswerken van den Bosch. De drie manschappen en een korporaal, die het fort Orthen bezet hielden, nemen op het naderen van de vijandelijke cavalerie de wijk, en den 24sten September laat Daendels het fort Crêvecoeur opeischen. Na de weigering opent hij de beschieting uit licht veldgeschut, nieuwe batterijen worden in stelling gebracht, de beschieting neemt in hevigheid toe, meer bommen ontploffen, en 28 September geeft de

overste Tieboel de vesting over. Na den val van Crêvecoeur, het sterkste steunpunt, is het lot van den Bosch beslist. Nog eenige dagen biedt de stad achter haar wallen tegenweer, dan teekent de commandant de voorwaarden van overgave.

Thans staat niets de overtocht van de Maas meer in den weg.

York verlaat met zijn hoofdkwartier Grave en posteert zijn troepen achter de Waal, samen met de troepen van den Erfprins van Oranje, die de Grebbelinie gaat bezetten.

V

Sabelgerinkel.

Voetstappen.

Daendels komt de woonkamer binnen van Mr. Caspar van Breugel, den gemeenteontvanger, bij wien hij te den Bosch is ingekwartierd.

Hij heeft gisterenavond met dezen Oranjegezinden man een gesprek gehad.

Van Breugel wenschte, dat Daendels al zijn invloed aanwendde om van de Franschen gedaan te krijgen, dat er naar den Haag vertegenwoordigers gezonden werden om over den vrede te onderhandelen, althans een gelegenheid te scheppen, dat over een eventueelen vrede gepraat kon worden. Maar Daendels had hem ronduit gezet: hij wil van geen vrede weten zoolang Holland niet zelf den Stadhouder had afgezet en de patriottische omwenteling be-

werkstelligd. Toen is van Breugel naar den Franschen volksrepresentant Bellegarde gegaan. Het bleek, dat er wel degelijk een vredesneiging bij de Franschen bestond. Vandaar ook hun voorloopig staken van den opmarsch. Bellegarde zegt hem, dat er Frankrijk niets aan gelegen is wie er in Holland regeert, of het de regenten zijn of de burgemeesters. De Stadhouder alleen kan niet meer geduld worden omdat hij aan Engeland is verkocht. Een vriend van Engeland kan Frankrijk in Holland niet in het staatsbestuur toelaten.

Daendels, die zeer geprikkeld is over den gestaakten opmarsch, begint opnieuw over het onderhoud van gisterenavond.

Hij staat in zijn generaalsuniform, kaal en vuil van de campagne en met zijn steekhoed op, welks hooge driekleurige pluim verkleurd is van den regen, tegen den schoorsteen geleund, de handen op het gevest van zijn sabel. Hooghartig ziet hij naar den Oranjeman, zoo onduldbaar keurig in zijn jas met goudbrokaat, den zakdoek in den mouw met de kanten lubben en zijn over den degen opwippende jaspanden. Hij herhaalt nog eens: Geen vrede!

En een potlood, dat hij op tafel ziet liggen, nemend, keert hij er mee naar den schoorsteen terug en schrijft iets op de witte kalk.

Met een handgebaar op het geschrevene wijzend, zegt hij:

‘Zie, zóó stel ik mij den vrede voor.’

Van Breugel, naar den schoorsteen gaand, leest:

‘In Hattem den 15den December, in den Haag den 15den Januari’.

En hij speelt nu zijn eigen troef uit:

Hij is bij Bellegarde geweest en deze heeft hem verklaard, dat Frankrijk wel degelijk vrede wil.

Razend geworden komt Daendels met opgeheven vuist op hem af: ‘Intrigant!’ Maar zich beheerschend zegt hij:

‘Ik, Daendels, zeg u van niet! Geen vrede voor wij in den Haag zijn. En desnoods zullen wij den Stadhouder ophangen als het niet anders kan.’

Nadat hij eenige malen de kamer is op en neer gemarcheerd, met zijn sabel kletterend tegen zijn hielen, houdt hij stil.

En zich tot van Breugel wendend:

‘Welnu, hoe stelt ù zich dan den vrede voor, mijnheer van Breugel?’

Van Breugel: ‘Het is de zaak niet hoe ik mij den vrede voorstel. Alleen hoe wij hem kunnen inleiden.’

Daendels: ‘De Franschen willen den Stadhouder niet.’

Van Breugel: ‘Neen, maar zij hebben geen oorlog met Holland. Met Holland kan vrede gesloten worden, indien wij er zelf maar toe medewerken.’

Daendels: ‘Juist: indien wij er zelf maar toe medewerken. D.w.z. wanneer wij zelf, uit eigen kracht de omwenteling tot stand brengen. Welke middelen wij daartoe gebruiken en hoe wij tot ons doel geraken kan hun hetzelfde zijn. Als wij beiden iets

nuttigs voor ons land willen verrichten, dan moet dat ons oogmerk wezen.'

Van Breugel: 'Laten wij dan beginnen met tot overeenstemming te komen. Het Stadhouderschap zal afgeschaft moeten worden, dat zal wel onvermijdelijk wezen. Maar het volk moet de vrije verkiezing gelaten worden over zijn staatsbestuur. De Franschen mogen het niet een constitutie als de hunne opdringen. Het volk kan zijn eigen regenten en burgemeesters kiezen zooals dat voorheen de stadhouder deed en ook de bevolking van het platteland moet zijn vertegenwoordiging in den staten-generaal hebben.'

Daendels lacht grimmig: 'Dat alles zou kunnen. Als het tenminste gebeurt.'

Den volgenden dag laat Bellegarde Daendels bij zich komen.

Hij deelt hem zijn gesprek met van Breugel mede. Daendels: 'Holland moet een Nationale Conventie hebben en geen Staten-generaal. Eerst als met alle vroegere en verouderde instellingen opgeruimd wordt kan er werkelijk van een vrij Holland gesproken worden.'

Als Bellegarde daarop wederom een onderhoud met van Breugel heeft, blijkt zijn meening geheel veranderd:

'Wanneer gij naar den Haag gaat moet ge den Hollanders zeggen: Daar hebt ge uw constitutie, zóó moet gij haar aannemen. Verbreekt uw bondgenootschappen met Engeland en de andere mogend-

heden, sluit u bij Frankrijk aan en gij zult den vrede krijgen zooals hij voor beiden goed en nuttig zal wezen.'

Hij gaat naar Brussel om een paspoort voor van Breugel te halen.

Bellegarde weg?

Daendels: handelen!

Een vrijwilligersleger vormen. Holland moet vóór Frankrijk uitrukken. Door Hollanders moet het werk gedaan worden. De Hollander en de Franschman moeten elkaar bij het opgerichte Beeld der Vrijheid de broeder-hand reiken: gelijke tegenover gelijke strijders voor één Idee, geen bevrijde, die na bevrijding straks dankje moet zeggen tegen den ander en betalen voor de hulp wat de ander eischt. Het is zijn nachtmerrie, dat de Franschen, eenmaal de overwinnaars, over Holland als over een verslagen vijand zullen beschikken, al roepen zij nog zoo hard, dat zij alleen de Stadhouder den oorlog hebben verklaard en niet hun broeders de Bataven. Daendels is allang de argelooze patriot niet meer, die uit de verte met Frankrijk kan dwepen, omdat hij onbekend is met de ware stand van zaken, zooals zoovelen daarginds nog doen en die zich illusies maken over de bevrijding van het slavenjuk.

Reeds is in de vergadering der Nationale Conventie het gevreesde en dreigende woord gevallen: 'La Hollande, pays conquis'...

Handelen!

Zooals steeds is Daendels de man, die zich door zijn

impulsen laat meeslepen, die voorop gaat zonder om te zien of hem iemand volgt.

Zijn plan is gemaakt:

In den Bosch een revolutionair comité oprichten, soldaten werven, door uit de volkstelling, die al voor de komst der Franschen gaande was, iederen veertigsten man voor den dienst te velde aan te wijzen - onwil wordt gestraft - en met deze troep op weg naar Gelderland en Overijssel, naar de van ouds bekende patriottische steden.

Hij grijpt naar de pen.

Aan de vrienden te Amsterdam schrijft hij: ‘Houdt maar vol, ik zal u komen verlossen of met u sneven!’

Vervolgens stelt hij een proclamatie op, die door de patriotten ondertusschen in de Geldersche en Overijsselsche steden moet worden verspreid.

Een daverende proclamatie.

Dit fraaie stuk, - dat niet geheel en al met de feiten klopt, overigens - laat hij alvast in de meierij te Den Bosch ophangen.

Het luidt:

> ‘Ontwaakt, mijn waarde landgenooten; de tijd is gekomen, dat wij ons zelf moeten verlossen van de slavernij, waaronder het land en vooral de boerenstand zoo lang gezucht heeft.
> Schroomt niet de wapenen op te vatten en u te ontdoen van uwe Drosten, Hoofdschouten, Richters, Ampts-jonkers, Schouten, Collecteurs, Pachters en andere beulen en bloedzuigers.

Gij zult niet verraden worden als weleer door vreemde commandanten; ik en andere Geldersche en Overijsselsche jongens, die onder de Franschen het kunstje van den Oorlog geleerd hebben, staan gereed zich aan het hoofd te stellen en gij zult de hoovaardige en mooi gepoederde officiertjes zien loopen voor boerenjongens in hun linnen kielen. Vreest niet, dat wij niet vol kunnen houden, zoo arm en inhalig voor haarzelven de Oranje-partij is, zoo rijk en edelmoedig zijn de Patriotten, die reeds millioenen guldens uit Holland herwaarts overgemaakt hebben, zoodat wij gemakkelijk ieder man 35 stuivers Hollandsch in de week kunnen geven, nevens één en een half pond brood en één half pond vleesch daags, zooals de Fransche vrijwilligers hebben.
Vreest niet, dat ons wapenen zullen ontbreken; wij hebben er reeds vele duizenden en het noodige kruit en lood, en zullen ons verder bedienen van wat wij in de magazijnen vinden. Begint maar met u te wapenen met jachtgeweren, die ge veel op de havezaten en in de heerenhuizen zult vinden, met pieken, hooigaffels en ander lang en scherp gereedschap. Formeert compagnieën van 125 man en kiest voor Capiteins niet de rijkste, die het mooist gekleed zijn of het beste praten kunnen, maar die u het beste in en uit het vuur kunnen brengen. Oversten zullen wij u bezorgen, die den oorlog kennen.

Laat u niet bevreesd maken, dat als gij de wapenen opvat, gij voor lange jaren soldaat zijt; niemand behoeft langer de wapenen te dragen als zijn zaken het toelaten, of dat Oranje met zijn vergulde knechten het land uit zijn.
Ik zal in het particulier schrijven aan zoodanige onder u, die altoos verstandig de zaak van het volk hebben aangekleefd; die uw vertrouwen hebben en wier raad en voorstellen gij volgen moet, want gij begrijpt licht, dat men geen geheimen drukken kan.
O, mijn vrienden, hoe gelukkig zullen wij zijn als ons land eens gezuiverd is van al dat adelijk en aristocratisch ongedierte; als er geen drostendiensten meer zullen zijn; als ieder vrij zal mogen jagen en visschen; als de lasten en ongelden voor een groot gedeelte zullen verminderd zijn en niet meer voornamelijk den armen drukken, zooals thans plaats heeft; en als het land door brave burgers en boeren, bij algemeene stemmen daartoe gekozen, zal geregeerd worden.
Burgerijen van Zutphen, Arnhem, Doesburg en Deutekom, weest jaloersch om u zelven vrij te maken en wacht niet tot dat de Franschen het komen doen; want ieder rechtschapen Nederlander zal met mij wenschen dat wij zelf met de wapenen in de vuist onze rechten terug bekomen en toonen dat wij onze broeders de Franschen waardig zijn en niet zoo verachtelijk als Willem van Nassau ons heeft afgeschilderd. Harderwijk,

Hattem en Elburg met hare onderhorige dorpen zullen de laatste niet zijn met zich bij mij te voegen en aan Willem van Hattem te toonen, dat het verraad en niet onze lafheid hem onze steden heeft overeleverd.
Van Zwolle verwachten wij alles en verder van geheel Overijssel, dat niet minder de schrik der tyrannen zal zijn als in 1787.
Haast u, mijn vrienden, met aan deze mijn aanmaning te voldoen, want het gewenschte oogenblik is daar en moet niet verloren worden. Ik zal in korte dagen mij bij u voegen met eenige duizenden brave Bosschenaars, die wij thans opwerven, en heb reeds van de Representanten des Franschen volks een verlof van eenige maanden bekomen om mij van de Fransche armee te absenteeren.
Groete en Broederschap! Lang leve de Vrijheid en onze onvervreemdbare Rechten.
Daendels.
's Hertogenbosch, den 30 Vendemiaire, het derde jaar der Fransche Republiek' - .

Schrik en ontzetting onder de 'brave Bosschenaars', die het lezen!

Ondertusschen schrijft Daendels uit de tellingslijsten den veertigsten man op.

Lacombe, de andere volkspresentant bij het Fransche leger, hoort van Daendels' eigenmachtige daad.

Woedend: wat wil die Daendels? Een soort staatsgreep? Hij is een generaal in Franschen dienst en hij handelt als een man, die blijkbaar van plan is op zijn eentje Holland te gaan veroveren! Zooiets kan het belang van Frankrijk niet dulden. Insubordinatie! De Franschen willen geen Holland door Daendels onafhankelijk gemaakt!

Tot Daendels: 'Ik stel u in arrest! Ik laat u naar Rijssel overplaatsen in een lageren rang als gij u niet naar uw superieuren, die van de Fransche legerleiding schikt!'

Tevens laat hij de proclamatie op de meierij afscheuren en haar vervangen door een aankondiging, die den burgers verbiedt eenig ander gezag te erkennen dan die van de Fransche volkscommissarissen.

Fransche officieren komen tusschenbeiden. Daendels is een achtenswaardig man, een ferm soldaat. Hij heeft schouder aan schouder met hen in België gevochten. Hij heeft op critieke momenten waardevolle diensten bewezen, hij heeft proviand weten aan te voeren op een oogenblik, dat de troepen wegens gebrek aan levensmiddelen een bezette positie moesten gaan verlaten. Men moet bedenken dat hij een vreemdeling is, niet geheel bewust van zijn plichten als Fransch soldaat....

De zaak wordt gesust en Daendels uit zijn arrest ontslagen.

Als hij zoo graag iets wil doen: hij mag Nijmegen gaan veroveren, de verst vooruitgelegen post aan de

Waal, dan is het geheele land bezuiden die rivier in handen van de Franschen.

In den nacht van den 8sten November neemt Daendels Nijmegen en slaat er zijn hoofdkwartier op.

De onderhandelingen van van Breugel in den Haag loopen op niets uit.

Het is intusschen zwaar weer geworden.

Najaarsstormen jagen nu de schuimkoppende golven langs de dijken op.

Vergezeld van zijn secretaris Gerrit Paape en zijn adjudant van Boecop staat Daendels aan de Waal. De geweldige wind waait zijn mantel hoog op en met beide handen klemt hij zijn steek op het hoofd. Nom de Dieu, wat is het een janboel bij de Franschen! Waarom wordt er niet verder gemarcheerd? Nu zijn zij in de Republiek, het land ligt voor het grijpen en nu staakt Pichegru de operaties en schijnt zijn winterkwartieren te gaan betrekken, zich tevreden stellend met zoo nu en dan nog eenige schoten op de vesting Grave te lossen?

Woedend keert Daendels in een kletterenden regen om.

Dan verschijnt in het hoofdkwartier van Daendels te Nijmegen opeens zijn oude vriend en studiemakker Krayenhoff. Als uit de lucht gevallen.

Vol aandoening omhelst Daendels hem en voert hem aan de hand zijn huis binnen.

Krayenhoff vertelt van zijn avontuurlijken tocht.

Op het bericht van den aanmarsch der Franschen heeft hij Amsterdam verlaten, waar hij al dien tijd als practiseerend geneesheer is werkzaam geweest. Maar niet alleen aan zijn zieke patiënten heeft hij gewerkt, ook aan de ziekte van het land. Hij is met hart en ziel patriot gebleven, hij is lid geworden van den Amsterdamschen Jacobijnenclub, waarin ook v. Dam en Gogel zitting hadden, hij heeft meegeholpen de volksklasse te 'verrevolutioneeren' door het oprichten van z.g. leesgezelschappen, waar men tweemaal in de week 'leesavonden' hield, zij telden op dat moment reeds 4000 leden, geheime broedplaatsen van de komende revolutie. Zij bestaan ook in andere plaatsen, vooral te Haarlem zijn ze roerig. Wonderlijk genoeg doet de regeering weinig tegen de 'naamlooze paskwillen'.

Heimelijk is Krayenhoff nu naar het Fransche leger gegaan, met de opdrachten van zijn partij en hij hoopte Daendels in den Bosch te treffen. Des nachts is hij in een bootje over de onder water gezette landen ten noorden van die stad komen roeien; maar in den Bosch verneemt hij, dat Daendels zich reeds te Nijmegen bevindt.

Daendels, met den ouden vriend uit Harderwijk alleen, ontveinst hem niet, dat de stand van zaken hem zorgen baart.

Er moet nu alles opgezet worden om Pichegru van hooger hand tot voortrukken te dwingen.

Geen gehoor vindend bij de legerleiding, besluit Daendels voor eigen rekening een koets te huren en

zich in persoon naar Parijs te begeven om daar opnieuw de zaak der Hollandsche patriotten te gaan bepleiten. Hier verneemt hij, dat het tot stilstand komen van den veldtocht te wijten is aan vredes-geruchten, die door de Verbondenen verspreid worden, echter alleen om tijd te winnen, naar spoedig blijkt. Woedend over de teleurstelling - de oorlog drukt zwaar op het land en op de financiën en in hun hart wenschen de Franschen zelf niets liever dan een vrede, maar een vrede, die een overwinning beteekent en de erkenning van de nieuwe Fransche Republiek - beveelt men het leger in Holland opnieuw voorwaarts te marcheeren. Aanvallen is het beste wat het Fransche leger kan doen, reeds heerscht er daar gebrek aan levensmiddelen, het aanhoudende slechte weer maakt veel zieken, de sans-culotten beginnen te morren, dat men hun de vruchten van een overwinning, in het rijke Holland te halen, onthoudt.

Daendels leidt in persoon den inval in de Bommelerwaard. Nog altijd houdt hij vast aan zijn denkbeeld door zijn optreden de omwenteling achter het front te bespoedigen en hij rekent er op, dat zoodra door den nederlaag van de troepen van den Stadhouder de zwakheid van diens krachten bewezen zullen zijn, het land vanzelf de omwenteling zal doorvoeren. Nog altijd beseft hij niet, dat de Franschen zijn ‘razende plannen’ wantrouwen en in zijn doortastendheid alleen zoeken naar eigen roem zien. Met dezen Daendels zullen zij nog opgescheept

zitten als men het vette land gaat plunderen en verdeelen en reeds ontstaat bij de legerleiding het plan hem naar de Pyreneën, naar het Spaansche front te verplaatsen, waar hij minder hinderlijk zal wezen. En bovendien komt Daendels door zijn onbesuisdheid het voltrekken van zijn eigen vonnis te hulp: met een te zwakke troepenmacht het fort St. Andries attaqueerend, nadat een hevige kanonnade langs de Maasoever den aanval is voorafgegaan, geraakt hij zoowel in het front als van opzij onder het vuur van verborgen opgestelde batterijen der Hollandsche verdedigers en een regen van kartetsen doet de Franschen overhaast op de vlucht slaan. Daendels beschuldigt Pichegru van onvoldoende ondersteuning bij den aanval, doch deze wijst geergerd alle schuld van zich.

In zijn hoofdkwartier teruggekeerd geeft Daendels luide zijn misnoegen aan Krayenhoff lucht, die hem geholpen heeft bij het peilen van de diepte der inondatie en de bevaarbaarheid voor de platboomde schuiten bij het overzetten van troepen: ‘Pichegru is een man zonder eenige bekwaamheid, hij heeft alleen maar geluk!’ Het is een ironie van het noodlot, dat de anderen juist hetzelfde van hem, Daendels zeggen....

Eind December is een zoo felle vorst komen opzetten, dat Maas en Waal dichtliggen.

‘Zoo vast als de begane grond’ bericht Daendels aan de legerleiding.

Als Pichegru nog steeds met den overtocht blijft

talmen worden zelfs de regeerinscommissarissen der Fransche Republiek, die zich bij het leger bevinden, ongeduldig en bevelen den generaal binnen twee uur den overtocht van de Maas te hebben volbracht. Anders zal hij in staat van beschuldiging worden gesteld.

De verovering van de Bommelerwaard is nu slechts een kwestie van uren.

Daendels staat in den vroegen morgen, versterkt met de brigade van generaal Osten, in drie kolonnes klaar. Op het sein van een kanonschot uit het fort Crêvecoeur zetten de troepen zich in beweging. In doeken en dekens gewikkeld, de steken bovenop de met lappen omwonden hoofden, rillend van de kou gaan de Fransche soldaten den bevroren Maas over, waar, op den anderen oever, neergehurkt achter den dijk, de lage, verlaten boerenhoeven liggen tusschen de kale takken der knotwilgen. Roerloos, in het ijs vast, liggen de kanonneerbooten, leeggehaald, zonder kanonnen, zonder manschappen, niets dan weerlooze rompen, die gemakkelijk beklommen worden. Geen schot klinkt er. Nergens is meer een vijand te zien, een klein, achtergebleven detachement Hollanders, met enkele kanonnen, de bezetting van het onneembaar geachte fort St. Andries, heeft zich zonder slag of stoot aan een aanval van den generaal de Winter overgegeven. De geheele stelling van den vijand ligt nu tusschen Gorcum over Culemborg, Pannerden en Wezel: de linie van den Erfprins van Oranje, van York en van den generaal der Keizer-

lijken d'Alvinzy, tesamen 60.000 man. Nadat de Engelschen Tuil hebben opgegeven, trekken de Franschen ook over de Waal. 2 Januari verlaat de brigade Daendels de Bommelerwaard, bombardeert Heusden, dat zich na acht dagen overgeeft en welks garnizoen toestemming krijgt op eerewoord af te trekken.

De gebeurtenissen hebben nu een snel verloop. De zege, die Daendels zich voorstelt kan hem nu niet meer ontgaan. Nog eens meenden zijn vijanden in het eigen kamp te triomfeeren, door te bereiken, dat hem op 1 Januari tegelijk met zijn aanstelling als divisie-generaal een schrijven gewerd dat hij zich gereed moest maken naar het leger in de West-Pyreneën te vertrekken. Maar hoewel hij het bevel niet kan doen herroepen weet hij tenminste uitstel van vertrek te krijgen en hij zet er nu alles op den kostbaren tijd, die hem overblijft, zich ten nutte te maken.

De staatsche troepen retireeren op Utrecht, ontruimen niettegenstaande het uitdrukkelijk bevel van den Erfprins van Oranje de Grebbelinie.

17 Januari wordt de provincie Utrecht overgegeven en op de Neude te Utrecht treedt het garnizoen aan en legt de geweren en degens af. De generaals Daendels en Salme, daarna Pichegru met het Fransche Noorderleger houden hun intocht in de stad. De staatsche troepen trekken verder terug naar Noord-Holland. In de ontruimde plaatsen verrijzen de Vrijheidsboomen; niet zonder protest van de

burgerij: in Naarden wordt de vrijheidsboom omgehakt. De hertog van Mecklenburg vraagt zijn troepen terug, daar de contracten zijn afgeloopen.. Er is nu geen twijfel meer aan, de campagne in de Republiek der Vereenigde Nederlanden is zoo goed als ten einde. Amsterdam zal geen nieuwe moeilijkheden meer opleveren. De poorten zullen al openstaan voordat er een trompetter van den vijand nadert om de stad op te eischen: de Amsterdamsche patriotten zoo groot in aantal zullen het stadbestuur omver werpen en de wacht ontwapenen.

Zóó precies taxeert Daendels, door berichten van de Amsterdamsche patriotten, door brieven van Blauw en van Irhoven van Dam op de hoogte, de gesteldheid en gestemdheid in de hoofdstad, dat hij aan zijn vriend Krayenhoff in zijn eentje de 'verovering' van Amsterdam opdraagt.

Buiten het Fort van Nieuwersluis, welks garnizoen op den eisch van Daendels zich over te geven geantwoord heeft door in den nacht stilletjes af te trekken, klimt Krayenhoff in een boerensjees, bespannen met één paard en begeeft zich, vergezeld van een door het garnizoen achtergelaten bereden trompetter op weg naar Amsterdam.

Het is 18 Januari 1795, des morgens 11 uur.

Omstreeks dien zelfden tijd loopen zenuwachtige lakeien en hofdignitarissen heen en weer door de vertrekken van het Prinselijk Paleis in den Haag, slepen met kisten en balen, reistasschen en paketten.

Binnen vier en twintig uur kunnen de Franschen, die reeds Schoonhoven zijn gepasseerd in den Haag wezen.

Alles is voor het vertrek in gereedheid gebracht.

De innigste wensch der patriotten gaat in vervulling: te Scheveningen zullen de ‘Nero van Gelderland’ en zijn ‘Messalina’, bij de Oranjepartij ‘Vader Willem’ en ‘Willemijntje’ geheeten, de Hollandsche bodem verlaten, koers zettend naar Engeland.

Een lange stoet van rijtuigen en vrachtwagens beweegt zich voort onder de ontbladerde boomen van den Scheveningschen Weg, op een der koudste dagen van dien barren winter. De Prinses is reeds vooruitgegaan. Weldra verneemt de Prins, dat zij ingescheept is, ‘Dieu merci!’

Op een vrij sterken golfslag dobberen de pinken. Aan het strand dromt een ontzaggelijke menigte samen, niemand dier prinsgezinden durft op dit aandoenlijk moment, als de Stadhouder zich over het strand naar de wachtende pink begeeft ‘Hoezee!’ te roepen. Langen tijd staat Willem V nog op het strand, eindelijk gaat hij, zijn zwaarlijvigheid ondersteund door den admiraal van Kinsbergen en den kapitein ter zee Verhuell en zijn armen om hun halzen geslagen, over de loopplank aan boord van het vaartuig.

‘Vaarwel!’ roept de Prins tot de visschers, die snikkend met de mutsen in de hand staan, ‘Ik ga, maar kom weder’ - .

Om 4 uur is Krayenhoff te Amsterdam aan den Weesperpoort: de wacht treedt in het geweer en hij maakt zijn verzoek bekend bij den militairen gouverneur graaf Golofkin gebracht te worden. Men houdt hem een uur aan de Weesperpoort op, dan wordt hij door een majoor afgehaald, die hem een rijtuig aanbiedt om hem naar den plaatselijken commandant te brengen. Maar Krayenhoff, die reeds heeft bemerkt, dat een groote menigte is samengedromd en hem nieuwsgierig gade slaat stelt zich voor, dat een tocht te voet te midden van dezen oploop bij het volk het meeste indruk zal maken: voor alles moet het volk op zijn hand worden gebracht. Met moeite baant hij zich een weg, reeds gaan overal waar hij langs komt kreten op: 'Leve Frankrijk! Leve de Republiek!' Graaf Golofkin, in zijn hart ervan overtuigd, dat alles verloren is en verdere tegenweer nutteloos, leest zwijgend den brief, dien Krayenhoff hem overhandigt en die den eisch bevat het militaire commando van Amsterdam en omliggende plaatsen onverwijld aan Krayenhoff over te geven, anders zal de stad door de Franschen stormenderhand genomen worden. In allerijl vergaderen de burgemeesters ten huize van burgemeester Straalman: er valt niet veel meer te beraadslagen, zij staan voor een fait accompli. Reeds laten de wachten zich door de overmoedig geworden patriotten ontwapenen.

Om 8 uur is Krayenhoff in het bezit van de macht. Een deputatie komt hem vragen de Volksvergade-

ring in het Wapen van Embden op den Nieuwendijk toe te spreken. Krayenhoff begeeft zich er heen in een rijtuig, waarin ook zijn vrouw en kinderen gezeten zijn en hij verkondigt van het spreekgestoelte:

> 'De Franschen komen als vrienden van de Hollandsche natie, geenszins als overwinnaars. Zij willen een vrij volk niet onderwerpen, zij zullen het niet dwingen de assignaten te accepteeren, zij willen slechts een bondgenootschap' - .

Die verzekering over de assignaten vooral maakt indruk bij een volk van kooplieden. Zie nu eens, die pessimistische regenten hebben al zoo gezucht: 'Wij zullen het Fransche papier voor goed geld moeten aannemen en ons goed geld er voor in de plaats moeten geven'....

Als er maar niet aan het lieve geldje gekomen wordt kan er veel gebeuren.

Inmiddels is er een Revolutionair Comité opgericht, waar de leden gekozen worden, die den volgenden dag de taak van de oude regeering zullen overnemen. Den burgemeesters, den raden, en den hoofdschout wordt onder plechtige dankzegging voor hun bewezen diensten aangezegd, dat de oude regeering niet meer bestaat. Daar tegelijkertijd de tijding binnenkomt, dat de Prins-Stadhouder den Haag heeft verlaten en uit Scheveningen naar Engeland is geweken, aanvaarden zij zonder verdere tegenspraak het hun gegeven ontslag. Zij verzoeken

alleen, dat Krayenhoff het garnizoen in de wapens zal houden, om eventueele wanorde in de stad te keeren en aan dit verzoek wordt voldaan. Des avonds om elf uur nog maakt het Revolutionair Comité bij proclamatie op den Dam bekend, dat de omwenteling is volbracht.

Plechtig oogenblik! De schutters, op de trappen van de Waag opgesteld, presenteeren in het licht der fakkels de geweren.

Dien nacht nog komt de generaal Daendels, gehuld in een pelsjas met brandenbourgs, een wapperende pluim op zijn met gouddraad afgezette steekhoed en galoppeerend temidden van een eskorte van 25 huzaren, Amsterdam binnen.

Burgers met flambouwen ontvangen hem, vergezellen hem naar de vergadering van het Revolutionair Comité, dat zitting houdt in den herberg de Karseboom, in de Kalverstraat.

Allen verheffen zich van hun stoelen als de groote bevrijder met zware stappen het lokaal binnengaat. Gejuich begroet hem. Daendels is nauwelijks zijn aandoening meester: het doel, waarvoor hij jaren heeft geleden en gestreden, is bereikt. Amsterdam, het land is bevrijd van het gehate stadhouderlijk bewind. Hij geeft de representanten van een nieuw volk de hand.

Als den volgenden dag Pichegru zelf onder gelui van klokken aan het hoofd der Fransche troepen de stad binnenkomt is de vergadering het eens geworden welke vergoeding men den Franschen broe-

ders moet geven voor de verleende hulp: in de eerste plaats eten en kleeren!

Omringd door de bajonetten der Fransche Carmagnolen gaat de Bataafsche Republiek haar eerste levensjaar in- .

Toespraken.

Toespraken tot het Volk.

Het Souverein geworden Volk.

De in 1787 uitgeweken patriot Kamminga spreekt, breeduit met de handen steunend op zijn lessenaar, over de rechten van den vrijen mensch:

> ‘Vrijheid, gelijkheid en broederschap!
> Eindelijk heeft men den gulden eeuw!
> De mensch heeft zichzelf, in zijn waarde leeren kennen.
> Gezegend tijdstip, in geen eeuwen begeerd, ja zelfs gekend.
> De wijsgeer, die er van durfde spreken, werd belacht en vervolgd. Zoo dwaas en verslaafd heeft de Heerschzucht, de Priesters en het geld het menschdom weten te houden.
> Nu is het uw beurt, blinkende wreedaards, om u te vernederen voor de roepstem van het Heelal.
> Uw paleizen, uw goud, uw weidsche kleedingen hebben uitgediend om het menschdom te verbazen!

Zalige Gelijkheid!
Het is nu niet meer ruim baan voor een fraai kleed.
De hatelijke woorden: Heer, meester en baas zijn in een eeuwige vergetelheid.
Zalige Gelijkheid!
Gij behoeft niet meer te schrikken, in het verzoeken om recht, voor een raadsheerlijke of burgemeesterlijke pruik.
De pleitzalen der roofzuchtige advocaten, die geringe geschillen ten uwen koste jaren wisten slepende te houden, zullen met een eeuwig nachtslot gesloten worden.
Gij behoeft u niet meer te versteken als de gewetensbeulen uw huis naderen.
De milddadige zal geen smart meer gevoelen door het gezicht, dat zijn gunsten door de uitdeelers zoo willekeurig en kwalijk worden besteed.
Nu zal een iedere moeder niet meer schrikken tegen den aannaderenden tijd, wanneer haar kind, met zijne armen om haar hals geslingerd, zijn vreeze te kennen geeft voor den met zijn houten plak gewapenden barschen schoolmeester.
Nu zullen uw jongelingen niet meer door valsche eerzucht verlokt worden ten koste hunner onafhankelijkheid, om de gunst der zoogenaamde grooten.

De huwelijken zullen nu meer sympathiseerende

en gelukkiger kunnen slagen, doordien de distantiën zijn weggenomen.
Zalige Gelijkheid!'
Enz. enz.

Geen Heeren meer, maar *Burgers*!

Nu zweert de regeering trouw aan 'de onvervreemdbare rechten van den Mensch en Burger, aan het Volk en de Wet' - .

Nu zijn de advocaten, de gestudeerde lui aan het bewind.

De advocaat Mr. Pieter Paulus, voorzitter van de vergadering der 'Provisioneele representanten van Holland' in den Haag, de advocaat Rutger Jan Schimmelpenninck, de advocaten Blauw en Irhoven van Dam, de advocaat generaal Daendels: de burgerij.

De regeering is alleen een eindje opgeschoven. Waar voorheen alleen de edelen zaten, de aristocraten, zitten nu de burger-regenten, de burger-ambtenaren, wijdbeensch: nu is het onze beurt. Maar op hun beurt koppig, eigenwijs, alwetend.

De patriottische edelen, zij, die nog in 1787 het hoogste woord hebben gevoerd, de partij van Capellen van de Marsch, wenden zich verontwaardigd over de toestand van 1795 af, keeren als ambteloos burger naar hun havezaten terug of vestigen zich in Duitschland.

Nu hebben wij, naar Fransch model, de advocaten-regeering, de regeering der gestudeerde lui.

De niet-gestudeerden morren:

‘Studie? Studie? Hoe minder gestudeerd, hoe beter regent. Natuurlijk oordeel en een goed hart, ziedaar alles en genoeg!’

De advocaten vergaderen.

Eindeloos gaat het gepraat over de nieuwe Constitutie voort.

‘Zullen wij den Franschen staatsvorm overnemen of niet? De één en ondeelbare Republiek, naar Fransch voorbeeld, met een voor allen geldende Constitutie, die plaatselijke en provinciale privilegiën opheft?

Dat is inderdaad de wensch van hen, die zich Unitarissen noemen.

Maar dan vraagt de advocaat Schimmelpenninck het woord:

‘Men begaat een groote dwaasheid, burgers, wanneer men de omstandigheden van Frankrijk gedurende den loop van deszelfs revolutie wil gelijk stellen met onze omstandigheden! Het systeem der Terreur kan op ons plekje grond geen oogenblik geduld worden zonder ons voor altoos te bederven!’ Zoo spreken de anderen, die zich Federalisten noemen, de voorstanders der staten-unie, en die de vroegere grondslag van het landsbestuur willen handhaven: een Republiek als voorheen bestaande uit de verbonden zeven souvereine provinciën.

Discussies; woord en wederwoord.

Ongeduldig gehamer van den voorzitter Pieter Paulus:

‘Wat wil men? Wat is er nu besloten?’

Niets, niets is er besloten.

De ‘burgers’ kunnen het gewicht van hun nieuwe positie niet aan.

Geeuwend stelt een der aanwezigen voor de vergadering voortaan met een nieuw gebed te openen:

> ‘Heere, Heere, bewaar ons voor nutteloos rede-
> twisten, voor beuzelen, voor dagdieven. Amen!’

VI

En dit wordt het schoone besluit van de met goed en bloed - van anderen verworven Vrijheid:

De Keesjes dansen poot in poot om den Vrijheidsboom op den Dam.

Geen heeren meer, maar allemaal ‘burgers’!

De hevig transpireerende kruidenier danst met Ka, de vischvrouw en de eerwaardige heer notaris met de baker van zijn kinderen.

Die Vrijheidsboom is toch zoo mooi!

Zie toch die driekleurige linten en wimpels aan den hoogen Vrijheids-den, bekroond met de Hollandsche Vrijheids-hoed en versierd met de schilden: Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap.

En voort gaat de dans der dolle en losbandige Keezinnen, in het wit, met rood-wit-en-blauwe sjerpen, rond den Vrijheidsboom: juffer Vaatdoek en juffer Plezier, actrices van de Tooneelclub, de dochters van den corsettenmaker en de dochters van den beul.

Kom Jan, zwaai het witte kousenbeen! Kom Trijn, zwaai de mousseline-rok!

In hun brooddronkenheid meenen sommigen den ouden tijd weg te werpen door zich de pruiken van het hoofd te rukken en het lichtschijnsel van het afgestoken vuurwerk te laten weerspiegelen op den eigen glimmenden kalen knikker....

De burgers stroomen met vrouw en kinderen toe om dit verheffend schouwspel te genieten en met fieren borst, vol zelfbewustheid van 'Ook gij waart daarbij' er om heen te wandelen.

De burger-cavalerie en een compagnie schutters marcheert eveneens om den Vrijheidsboom, de sabels en vaandels tot een saluut omlaag. En als zij zich voor de Waag in het gelid hebben gesteld vangt de reidans om den boom der Vrijheid opnieuw aan. Fransche soldaatjes dansen met de meisjes van het Burgerweeshuis, en een paar aangedane oude heeren omhelzen elkaar onder tranen en wisselen met elkaar den broederkus: het is alles tè schoon. Dat zij dat nog hebben mogen beleven!

Bij God, zij zullen nog wat anders beleven!

Nog is er geen vrede tusschen Holland en de Fransche Republiek.

En dan komen de harde voorwaarden.

Zooals Daendels al gevreesd had: alle betoogen, dat de omwenteling in Holland door het 'oproer' te Amsterdam voltooid werd, baten niet bij de Fransche regeeringscommissarissen, die in de verovering van de Republiek der Vereenigde Nederlanden

slechts een etappe zien op den weg naar de groote afrekening met de vijanden van de Fransche Revolutie.

Nog staat de rest van Europa in wapenen.

Nog steeds is het Fransche vaderland in gevaar.

Nog steeds moet Frankrijk een reusachtige armee op de been houden en dat alles moet betaald worden. En wie betaalt dat, nu de Fransche schatkist allang alleen nog maar den bodem laat zien en de bedriegelijke stroom der assignaten, ook aan de Hollanders als betaalmiddel opgedrongen, slechts leege handen laat en uit leege handen terugkomt? De Louis d'or stijgt in één maand van 2500 papier-francs op 4000 en twee dagen later staat hij op 6500. De ‘steenrijke’ Hollanders, bij wie men zegt, ‘dat het ducaten regent’, willen de bondgenooten van de dappere Fransche natie wezen? Goed, maar betalen, vader, en niet met waardeloos papier, maar in specie: 100 millioen in ronde Hollandsche guldens. Verder: geheel Staats-Vlaanderen, de helft van Vlissingen en de vestingen Maastricht en Venlo komen aan Frankrijk.

Vervolgens moet de nieuwe Bataafsche Republiek jaarlijks 25.000 man Fransche troepen op haar grondgebied dulden, ze voeden, kleeden en onderhouden.

Dan moet de Bataafsche Republiek troepen-contingenten afstaan in den oorlog tegen de andere vijanden van Frankrijk. En deze troepen-contingenten zullen onder Fransche generaals staan.

Een vrije Republiek?

Het mocht wat.

Een vazalstaat van Frankrijk, daarheen wordt het gedreven.

Laten de domme Keesjes maar om den mooien Vrijheidsboom dansen, later zullen zij nog eens, pootje over neus, bloedige tranen weenen!

‘Het moet gebeuren!’

I

De Bataafsche Republiek!

Zij is verrezen met haar eigen vlaggen en wimpels. In de hoek van het rood-wit-en-blauw staat de leeuw in het tuintje; met de klauwen omklemt hij de lans met den Vrijheidshoed.

De galante Franschen bieden de vergadering van het Voorloopig Bewind den admiraalstaf aan van Tromp, gevonden onder den ‘rommel’ van den Stadhouder. Welk een ‘cordialité’ heerscht er tusschen de beide zusterrepublieken!

De idealisten juichen: het is niet waar, dat de Franschen gekomen zijn als de onderdrukkers. Zij gaan met ons om als met een onafhankelijk volk! Wat beduidt anders dit overreiken van den admiraalstaf van Tromp?

Niet waar: ziethier, helden, wij huldigen uw herleving als groote zeemogendheid met de eereteekenen van uw vroegere grootheid?

Zij eerbiedigen zelfs den wensch van de republiek door haar ‘bevrijder des vaderlands’ als generaal te mogen worden aangevoerd.

Met toestemming van de Fransche republiek gaat Daendels uit den Franschen dienst over in dien van de Bataafsche met den rang van luitenant-generaal-opperbevelhebber.

Het is een groote en triomfantelijke dag voor Daendels. Hij krijgt een daverende toespraak en de ver-

maning ‘als een vader voor zijn soldaten te wezen’. Na de beëediging gaat hij voor zijn vrouw de nieuwste hoed met pluimen koopen en voor zijn drie kleine kinderen twee ballen en een rammelaar.

Op straat spreken velen hem aan, nemen met een diepen uithaal den hoed voor hem af.

Wie is die lange slungel met sjerp en bril, die hem daar voorbij loopt met de neus in de lucht? Kan hij niet groeten?

Het is de Christenleeraar, die gezegd heeft, dat de omwenteling al in de Openbaring staat voorspeld. Maar die woedend is als er over een scheiding tusschen Kerk en Staat wordt gesproken. Geen afschaffing van den godsdienst, dat zou hem zijn tractement kunnen kosten.

Daendels ziet den man spottend na: zoo loopen er velen in de nieuwe Republiek op hooge beenen rond! Werklieden zijn bezig aan de openbare gebouwen de teekenen van Oranje weg te hakken.

Op een kar gooit men de wapenschilden op een hoop, die uit de kerken zijn weggehaald.

Bij een uitdrager voor de deur hangt voor een prikje een livrei te koop, die den lakei der aristocraten is uitgetrokken.

Gezegende tijd!

Er zijn geen adelijken meer, alleen maar ‘burgers’. Nieuwe ontmoetingen.

‘Mee een pijp rooken en een kop koffie drinken, burger-generaal?’

In de clubs, in de ‘Een-en-ondeelbaarheid’-societeiten is het waarlijk amusant.

Daendels zet zich met vrienden aan de lange tafels, waar men rookt, drinkt, praat of de couranten leest, ‘De Politieke Opmerker’, ‘De Domkop’, ‘De Politieke Sleeper’, ‘Heraclyt en Democryt’. Sommigen buigen er zich met gebrilde bijziende oogen overheen, anderen lezen ze op een afstand voor zich uit, wijdbeensch. Het is een verzameling van de meest verschillende typen, hoofden met de gekrulde haardracht uit den pruikentijd naast de kort geknipte met de bakkebaarden van het Directoire, sommigen dragen nog de kleine kokette steken uit de Oranjetijd, anderen de lange schuitvormige steekhoeden met hangende punten naar Fransch model.

Daendels neemt ijverig aan de gesprekken deel.

Zijn eene buurman maakt zich verbazend druk over ‘het verdelgen der tyrannen, het wegbliksemen der despoten, het van den zetel bonzen der aristocraten, het verbrijzelen van ketens en jukken’...

Zijn andere buurman verklaart:

‘Wij willen een constitutie, een vaste regeling, waarnaar het land bestuurd wordt. Wij mogen de heilzame uitwerking der revolutie niet laten verijdelen’. De eene is een Jacobijn, de andere een Unitarist.

En tegenover hen zit de Franschman, die mee viert zijn ‘entrée fraternelle et amicale chez les Bataves’. Hij zit daar met een groote steekhoed op en likt zich met den tongpunt het scharrebier van de geweldige snorren.

Hij maakt zich breed tusschen de teekenen van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, die aan de wanden zijn opgehangen, nadat de kleuren en teekenen die aan Oranje herinneren, er zijn weggenomen.

De Franschman, die met een vreemdsoortig uitgerust 'zoodje', waarvan sommigen geen schoenen hebben en op sandalen loopen, het land is binnen gekomen, heeft zich ijlings naar de wapen- en kleedingmagazijnen laten brengen en de verachtelijke sans-culotte van weleer komt er uit als een gloednieuw soldaat, in de beste spullen van het leger van den Stadhouder gestoken.

In een fatsoenlijk pak gekleed betoont hij zich de gedroomde cavalier der jonge en niet jonge vrijheidsmaagden, hij is vroolijk, galant en verraadt verleidelijke manieren. Met de beker in de hand klinkend op de Vrijheid ontwaakt al zijn esprit. Het bevalt hem best in Holland, hij gaat niet meer weg, hij zorgt er wel voor, dat hij zijn plaats behoudt in de 25.000 man, die de Bataafsche Republiek voortaan krijgt te herbergen....

Ondertusschen laat hij het zich aan niets ontbreken. Best bier hebben de Bataven en vooral hun jenever is goed....

II

Het jonge schrijvertje is ingedommeld.

Het inktpotje heeft een stoot gekregen, op de rand van de lessenaar loopt met een zwart straaltje de inkt uit het omgevallen fleschje.

Mijn God, de Generaal jakkert zijn menschen af. Is me dat een hondenleven!

'Zijt gij nog niet klaar? Waar zijn de lijsten? Heb ik je niet gezegd, dat deze namen geschrapt moeten worden? Je voert geen donder uit, meneer!'

Verschrikt kijkt het schrijvertje uit vakerige oogen naar den barschen kop van Daendels, die onverwachts het bureau is binnen gestormd en die nu staat te brieschen, dat er niet gewerkt wordt!

'Je zit hier niet je geld te verdienen met slapen, jongmensch! Anders kun je nu dadelijk naar den administrateur gaan, je duiten vragen en verdwijnen!' Er mòèt gewerkt worden, er zàl gewerkt worden, denkt Daendels, terwijl hij met de handen op den rug langs de lessenaars marcheert.

Hij werkt immers ook. En nog heel wat harder. Het is geen kleinigheid een heel leger te moeten reorganiseeren, dat een schande voor de natie is, wanneer het niet verduiveld gauw in een toonbare armee wordt omgetooverd.

Een tijdroovend werk: de geheele oude administratie moet overhoop gehaald, de staat van dienst der officieren van het gewezen Staatsche leger nagesnuffeld. Alle verdachte elementen, zij, die om hun te sterk getoonde Oranjegezindheid, wantrouwen verdienen, moeten uit de ranglijsten geschrapt. Vooral die der zeeofficieren vragen een geduchte herziening: weg met van Kinsbergen, van Bijlandt, Verhuell, die den Prins tot het laatste toe getrouw zijn gebleven en hun schepen eerst bij het vredesverdrag met de

Fransche Republiek hebben uitgeleverd.

Het schrijvertje zit weer met den tong uit den mond te pennen.

Daendels, hem zoo hard aan den arbeid ziend, moet ondanks zichzelf glimlachen.

De ijzeren vuist! Hij zal den Hollanders leeren wat werken is, onder den Stadhouder hebben zij hier op de bureaux lang genoeg kunnen luieren. Die tijd is nu voorbij. Men zet niet voor niets een Daendels aan het hoofd van de leger-reorganisatie. Hij zal den Hollanders, die verstokte anti-militaristen, wel krijgstucht bijbrengen. Wie heeft er meer dan hij den vervloekten Jan Saliegeest van zijn land gehaat! Maar er is nog een heeleboel te doen.

Het leger wordt in divisies en brigades ingedeeld, zooals bij de Franschen. De Zwitsersche regimenten moeten weg, al dat vreemde soldeniersvolk is niet goed voor den nationalen geest van het leger. Alle oorzaken van de vroegere misstanden moeten verdwijnen, er is onder den Stadhouder met het geld geknoeid, dat het niet om aan te zien was. Geen werfofficieren meer, geen compagnieën meer, die het eigendom zijn van kapiteins of ritmeesters, de nuttelooze posten van Gouverneurs, Commandeurs en Groot-majoors, die in den Oranjetijd zoo zwaar betaald werden, vervallen. De Staat heeft nu alles in handen, bekostigt voeding en kleeding van zijn soldaten. Zoo is er tenminste toezicht op te houden waar het geld blijft!

Van de bureaux gaat Daendels naar de vergade-

ringen van het Comité voor de algemeene zaken van het Bondgenootschap, waaronder ook het leger ressorteert.

Hier zitten ook de windhonden.

'Het moet niet alles zoo vlug gaan,' meenen de heeren, 'er moet over alles eerst behoorlijk gepraat worden'.

'Opschieten!' meent Daendels. Het kan niet aldoor over honderd schijven loopen; en hij rammelt met de sabel als er aan het geredeneer geen einde komt. 'Wat verbeeldt de generaal zich wel? Hij is gehoorzaamheid verschuldigd aan de door het volk gekozen representanten,' wordt er uit de banken gebromd.

Gehoorzaamheid! Wat gehoorzaamheid? Jazeker, gehoorzaamheid aan wat de door hem op zich genomen werkzaamheden voorschrijven!

Denken de heeren soms, dat zij verstand van legerzaken hebben, omdat zij toevallig, ondersteund door het spraakwater, de representanten ervan overtuigden, dat zij het best in dit Comité op het kussen thuis hooren? Weten zij het soms beter dan een generaal, die te midden van den rook der kanonnen heeft gestaan, soldaten in een werkelijken veldslag aangevoerd en met den bajonet 'gewerkt'? Hij heeft hier zijn post en vanaf deze post zal hij alles regelen zooals het hem naar eigen ervaring goed dunkt. In de societeit loopt hij den burger Cockinga tegen het lijf, een dier waanwijze Comité-leden, wier gezicht alleen hij al niet uit kan staan.

‘Is de lijst der officieren nu eindelijk in orde?’

Cockinga antwoordt:

‘Daar moet nog een extra-vergadering over gehouden worden’.

‘Vergadering! Vergadering!’ blaft de generaal hem aan. ‘Jullie voert geen donder uit, jullie hebt geen systeem en houdt alles expres op!’

‘Wij doen onze plicht, burger-generaal. Wij zijn net zulke goede patriotten als gij!’

‘Een goed patriot? Jij bent een verwaande kwast! Hier, ik zal je bij den neus grijpen!’

Cockinga zwijgt: met een gek als Daendels valt niet te praten.

Den volgenden dag staat Cockinga aan een speeltafeltje toe te kijken hoe de anderen hun spel ombre spelen.

Opnieuw komt Daendels op hem af, nu over de soldaten, die door geheime Oranje-agenten tot wegloopen worden aangezet:

‘En, burger-gecommitteerde, welke maatregelen heeft men genomen om de deserteurs van het voormalige regiment Oranje-Nassau te achterhalen?’ Cockinga blijft hem het antwoord schuldig.

Nu is het lieve leven aan den gang.

De ombre-spelers springen verschrikt overeind, verontwaardigd, dat zij in hun spel gestoord worden door het gebulder van den generaal.

‘Jullie weet niet wat jullie plicht is. Ik moet zeggen, er komt wat moois uit jullie handen. Jullie bent een troep glorieuze gekken!’

En zich tot de anderen wendend, roept hij, op Cockinga wijzend:

‘Kijk dezen man eens aan! Daar staat de grootste gek van allen!’

Wit van woede verlaat Cockinga de societeit, waar de snuivende Daendels blijft rondloopen, ieder protest der anderen met beide handen afwerend.

Cockinga schrijft aan het Comité, dat hij zijn ontslag vraagt en niet verder met een man als Daendels wenscht samen te werken.

Op de eerstvolgende zitting komt deze ontslagaanvrage ter sprake.

Daendels, over het voorgevallene gehoord, springt overeind en vuurrood van drift met de vuist op tafel slaand, buldert hij:

‘Ja, het is waar, dat ik dat alles gezegd heb! En ik zal jullie nog meer zeggen: 70 à 80.000 gulden kosten jullie jaarlijks aan het land en er wordt geen bliksem uitgevoerd!’

Nu rijst ook de voorzitter overeind:

‘Burger-generaal, ik verzoek u de eerbied niet uit het oog te verliezen, die gij aan de vergadering verschuldigd zijt’.

Grillige luimen en redelooze passies duldt zij niet van een ondergeschikt officier!

Deze zaak jaagt inmiddels veel stof op en de kwestie wordt voor de Staten-Generaal gebracht.

Daendels voelt zelf, dat hij voor het moment te ver gegaan is en bindt een beetje in.

Zuurzoet verklaart hij:

‘Men kan niet alles met fluweelen handschoenen afdoen. Ik heb gemeend, dat andere middelen dan die, welke door het Comité werden aangewend, noodig waren om de moeilijkheden uit den weg te ruimen’.

Nu, als de generaal in het vervolg zich voor ‘ongemesureerde expressiën’ wil wachten en door zijn gedrag een voorbeeld geven van den eerbied, dien ieder in een welgeregelde Republiek aan het gouvernement verschuldigd is....

Wat zitten ze nu weer te kletsen, denkt Daendels, als er een soldaat wordt voorgeleid, die op straat Oranjeliedjes heeft gezongen.

Zoo'n vent verdient den kogel.

Maar de advocaat betoogt, dat dit een zaak is van de burgerlijke rechtbank en niet van de militaire. Ten slotte is het zingen van Oranjeliedjes naar rechten een *commun* en geenszins een *militair* delict, meent de verdediger van den aangeklaagde:

‘Vermits een burger evenzoowel zulke liedjes kan zingen en ook een militair, die zulke liedjes zingt zulks niet doet als militair, maar als mensch’.

‘Juristerij’, zegt Daendels.

Zoo treedt het Comité op tegen ‘de pesten van het leger’, zoo bestrijdt het de slechte elementen, die voortgaan de soldaten tegen het tegenwoordige bewind op te stoken!

III

De brave Bataven zetten groote oogen op bij het

lezen van de laatste nieuwsberichten uit Frankrijk. Daverende overwinningsbulletins!

Wie is die overwinnaar, die toespraken tot zijn soldaten houdt als had hij ze rechtstreeks uit Plutarchus overgeschreven?

Het is een kleine generaal, wat nonchalant in zijn jas geknoopt, met ongekamde, naar voren hangende haren 'à la guillotine', de steekhoed dwars en zijn gezicht heeft het holle en magere van hen, die door een vreemde, hongerige koorts worden verteerd. Hij is omhoog gestegen uit de verwonderde en bewonderende blikken van zijn strijdmakkers, die den somberen jongen man, die koud voor zich uit ziet, als een grap de anderen brullend doet lachen, schuwvervreemd naast zich hebben gevoeld, maar opeens het beklemmende besef ondergingen, dat hun eigen eerzuchtige droomen in den jongen Buonaparte hun meerdere hadden gevonden. Deze kleine soldaat, uit de krijgsschool van Brienne gekomen op zevenmijlslaarzen, 'la paille au nez', heeft de slordig geleide, slecht uitgeruste en matig geproviandeerde volkslegers een weg en een doel gewezen. Met zijn kromme sabel vooruit heeft hij de brug van Lodi bestormd, bij Arcola is hij met het vaandel voorop gegaan, met zijn scherpe en uitstekende toespraken heeft hij in zijn soldaten den geestdrift der antieken ontvlamd: de tijden van Alexander en Caesar zijn weergekeerd.

Alles wat soldaat en militair is houdt de oogen gericht op dezen Buonaparte. Zal hij de onkwetsbare

onoverwinnelijkheid hebben van de helden der oude sagen?

De Oostenrijkers moeten een smadelijken vrede teekenen en Noord-Italië in de macht der Franschen laten; alle veldslagen hebben zij verloren voor de oogen van hun oude beproefde generaals: de logge, degelijke krijgstaktiek houdt geen stand tegen die van den jongen generaal, die overal onmiddellijk tot den aanval overgaat en voordat zijn tegenstander zijn strijdmacht volgens voorschrift tegenover hem heeft ontplooid... De veldslag is geen hoffelijk wisselspel meer van duelleerenden, deze plebejer erkent geen regels: hij attaqueert. Eerst veel later en te laat ook zullen zijn vijanden zijn eenvoudige taktiek leeren verstaan en navolgen, tot zijn schade... Wat vooral opvalt: deze Buonaparte schijnt de gave te hebben zich te verdubbelen, te verdriedubbelen, in al zijn generaals vaart iets van zijn geest, van zijn onverschrokkenheid, van zijn geloof in een eigen gelukster.

Op alle fronten, aan den Rijn, in Duitschland, in Zwitserland worden de Verbondenen verslagen.

‘Gaan wij nu spoedig aan den dans, generaal?’ vragen de jonge officieren aan Daendels, met verheugde gezichten.

‘Wij zullen het hopen, heeren. Het zal den Bataven geen kwaad doen als zij ook eens wat kruitdamp krijgen te ruiken!’

Ook hij heeft van dien Buonaparte gehoord.

Bestaan er nog zulke mannen?

Militaire glorie op de slagvelden van Europa!

Zijn eigen paard kan minstens zoo driftig trappelen als het paard van dien jongen Buonaparte!

Hij kan zijn paard net zoo op de achterbeenen laten steigeren als men op die pas verspreide gravures van den nieuwen Alexander ziet.

Huup peerd! Moet je de zweep onder den neus hebben!

Ha, die daverende overwinningsbulletins van de Fransche armee in Italië... Alle kleine Buonapartetjes gaan er hun steken met pluimen bij wuiven. Ja zeker, de Bataafsche armee komt in het vuur. Daar zijn in Den Haag de Franschen, die nu een dreigende en fiere borst op zetten.

De Fransche generaal Beurnonville vraagt namens zijn regeering van de zusterrepubliek, haar bondgenoot, de 15.000 man hulptroepen, die aan Frankrijk bij tractaat van bondgenootschap zijn beloofd. Frankrijk heeft ze noodig voor zijn campagne in Duitschland.

Dit doet de heeren van het Voorloopig Bewind ontstellen.

En het geld?

Reeds zijn de 25.000 Fransche soldaten, die de Bataafsche Republiek te onderhouden kreeg, naar den Rijn afgemarcheerd. Handenvol geld hebben deze troepen gekost sinds de Franschen de aardigheid uithaalden om ze zoodra ze gewapend waren en van alles voorzien, naar een der bedreigde fronten weg

te zenden en ze te vervangen door nieuwe ongewapende en ongekleede manschappen, die naar Holland kwamen.

De heeren protesteeren. Nu ook nog 15.000 man van de Bataafsche troepen uit het land te zenden beteekende openlijk partij kiezen tegen de vijanden van Frankrijk, beteekende de kusten bloot stellen aan een beschieting en zelfs een eventueele landing der Engelschen. Waarmee zal men de kusten verdedigen als men 15.000 aan de nationale weermacht onttrekt en deze tot 20.000 verzwakt? En wat zal er van de koloniën worden als men oorlog met Engeland krijgt?

Het helpt niet.

De zwakke Bataven kunnen zich toch niet verzetten tegen de bevelen uit Parijs. Het zal bovendien goed doen de teugels daar in Holland wat strakker aan te halen.

De Franschman met de groote steekhoed en de geweldige snorren, eertijds een beminnelijke convive bij den maaltijd en in de societeiten, daarna de door het Directoire onderhouden politie-spion geworden, heeft met zijn stapel dossiers, die te Parijs liggen, het Directoire er van overtuigd, dat bij een zoozeer verdeeld bewind geen waarlijk verzet is te vreezen. De Bataafsche armee gaat in het vuur.

De soldaten zijn best en de officieren ook, maar de administratie blijft een janboel.

Daar zorgen de heeren in Den Haag weer eens voor! Geld? Zie maar, dat je het krijgt. Wij hebben het

niet. Vraag het maar aan mijnheer de Franzoos! Sedert September 1796 ligt Daendels met zijn divisie te Nijmegen, en het schiet maar niet op.

Waar blijven de orders, moet hij niet voortrukken?

Werkeloos en boos loopt Daendels door zijn kampement op en neer.

De luitenant-kwartiermeesters verzekeren hem, dat er zelfs geen eten meer voor de soldaten is.

'Wat drommel, dan halen jullie het,' briescht de generaal.

Er worden soldaten uit gezonden, die bij de boeren in den omtrek runderen ophalen en naar het kamp drijven. Betaling, ik heb het niet, geef ze maar een bonnetje op de schatkist.

De boeren gaan zich in den Haag beklagen.

Het Comité acht het noodig den generaal over zijn handelwijze een berisping te zenden.

Daendels roept zijn officieren bij elkaar, leest de missieve voor en scheurt haar lachend aan flarden. Gebrek aan eerbied voor 's lands wetten? Noodzaak is hier wet!

Eindelijk krijgt de divisie bevel zich op marsch naar Hamburg te begeven.

Maar waarom rukt zij niet verder?

De wapenstilstand bij Leoben, op vier mijl afstand van Weenen gesloten, geeft Daendels het antwoord. Tot zoover was Moreau, na zijn geforceerde marsch door het Zwarte Woud, langs de Donau reeds gevorderd.

Nu is het woord aan de onderhandelaars over den vrede.

Teleurgesteld komt Daendels met zijn divisie in Holland terug.

...'Daar het geld ontbreekt om de troepen te betalen verzoekt de Commissie u met alle kracht van redenen het Fransche gouvernement te permoveeren af te zien van het idee, dat de troepen zouden campeeren'.

Wederom het geld, denkt Daendels als hij deze missieve van de Commissie voor de Buitenlandsche Zaken leest, waarbij hem wordt gevraagd naar Parijs te gaan en te verhinderen, dat de Fransche troepen uit den veldtocht wederom in Holland terugkeeren. Hij ontvangt dit verzoek niet zonder een zekeren triomf: nu komen de heeren met hangende pootjes bij hem.

In ieder geval, hij kan naar Parijs gaan. Het is niet ongewenscht zich eens persoonlijk op de hoogte te stellen omtrent die expeditie naar Ierland, waar Carnot hem over geschreven heeft. Hij zal er daar meer van hooren, in Den Haag laat men er weinig over los. Blijkbaar wil men daar struisvogel-politiek voeren. Maar als het bevel komt zal het Bataafsche leger toch aan deze expeditie moeten deel nemen, evenals de vloot.

'Wij zullen order geven, dat de Fransche troepen in Hollandsche soldij voorloopig nog niet in de Republiek terugkomen en dat de Republiek van over-

tollige troepen zal ontheven worden', verzekert de Fransche minister van Oorlog aan Daendels als deze hem te Parijs het verzoek van de Commissie overbrengt. Maar de landing in Ierland gaat door. Hij kan meteen zeggen, dat men Daendels het opperbevel over de Bataafsche troepen geeft, die met de Franschen zullen samenwerken.

Daendels wil niets liever. Ieder militair avontuur wekt nieuwe ambities in hem.

Als hij terug komt toont de Commissie zich verblijd over het bereikte resultaat en het bericht, dat de Fransche troepen aan de Hollandsche grens zullen halt houden.

Men maakte zich blij met een dooie musch: na October 1797, als de vrede van Campo Formio is geteekend, zijn de Fransche troepen er weer.

'Als er herrie komt, laten wij gewoonweg op het volk schieten', dreigen de Fransche generaals.

'Ik zou de matrozen niet vertrouwen', zegt Daendels tot Jan Willem de Winter, -eertijds zijn krijgsmakker in den Bommelerwaard en thans vice-admiraal van de Bataafsche vloot -, terwijl zij samen door den Helder wandelen, de scheepstimmerwerven en de arsenalen inspecteeren en de plannen voor de Iersche expeditie bespreken. 'Het zijn vanouds Oranjeklanten. In '95 hebben wij een harden dobber aan ze gehad. Zij zingen nog altijd braaf Oranje boven en Engeland is hun vijand niet.

Engeland is het land, dat den Stadhouder asyl heeft verleend'.

De Winter werpt tegen: 'Ook de matroos heeft toch zijn krijgsmanseer? De vloot van de Ruyter en Tromp heeft een naam hoog te houden. Het zou lafhartig wezen zich zonder slag of stoot aan den Engelschman gevangen te geven, wanneer deze als vijand kwam'.

'Toch zou ik de matrozen niet vertrouwen, mijn waarde. Ik heb van alle marine-officieren er nauwelijks een vijftal als betrouwbaar uit de Stadhouderlijken tijd kunnen overnemen. Wie kan weten of al die nieuwelingen het prestige bezitten den matroos tot vechten te dwingen als het er op aan komt'.

'In ieder geval zal zijn admiraal zijn plicht doen', verzekert de Winter hoogmoedig.

'Ik commandeer liever het Bataafsche leger dan de Bataafsche vloot', denkt Daendels. Op de landmilitie kan hij vertrouwen. Als de lui in den Haag er maar niet waren, die hem nu weer dwars zitten over dat bezetten van de vacante officiersplaatsen, omdat zij meenen, dat de bevoegdheid daartoe alleen hun toekomt....

Wat een bedillerij! Nu wacht maar, heeren, later zult ge nog eens aan den generaal Daendels denken, besluit hij profetisch.

De admiraal doet zijn plicht.

In zee gezonden - niet om in Ierland te landen, want op het allerlaatst komt het bevel, dat de expeditie niet door gaat, daar de Fransche vloot nog ont-

takeld te Brest ligt, maar om die andere vlieg te klappen, nu de vloot toch eenmaal zeewaardig is: de herovering van de Hollandsche koloniën in de West, die in handen van de Engelschen zijn gevallen - stoot hij, niettegenstaande de verzekering, dat de Engelsche vloot door stormen uit de koers is geslagen, op het eskader van den admiraal Duncan. Een order om terug te keeren, per specialen courier naar Holland gezonden, bereikt hem te laat: reeds is hij in gevecht met den Engelschman. En hij lijdt bij Kamperduin een nederlaag als er geen tweede bekend is in de Hollandsche zeegeschiedenis....

Reddeloos geschoten, na een hardnekkigen strijd van drie uren, gaat het admiraalschip ‘De Vrijheid’ onder. Een symbolische gebeurtenis voor velen in den lande, die met woede Holland steeds meer in de toestand van een vasalstaat van Frankrijk hebben zien terugvallen...

De Winter, aan boord van zijn tegenstander gebracht, geeft zijn degen aan den Engelschen admiraal over.

Het wordt een geweldig schandaal.

Het Comité, van landverraad beschuldigd, heeft zich voor de Nationale Vergadering te verantwoorden over het noodlottige avontuur; en de nederlaag bij Kamperduin, waardoor het grootste gedeelte van de kostbare Bataafsche vloot voor Frankrijks doeleinden ter zee verloren is gegaan, geeft Talleyrand in de pen namens het Directoire naar Holland te schrijven:

‘La Republique française ne peut concevoir la possibilité d'un tel gouvernement’ - .

Men behoeft waarlijk geen Franschman te wezen om te weten wat dat beduidt...

IV

Waar men ontevredenen over de zaken des lands bijeen ziet kan men ook den generaal Daendels vinden.

Ook hij kan een dergelijk gouvernement niet dulden, dat hem dwars zit bij zijn militaire bemoeiïngen en bij alles wat hij ten bate van het leger wil doen lijdelijk verzet pleegt.

Als er in de woonkamer achter in den winkel van den lakenhandelaar van Langen geheime politieke samenkomsten worden gehouden is Daendels er aanwezig.

‘Hebt ge kleine burgers nooit voor conspirateurs zien spelen’, zegt Daendels tot zijn vrienden, ‘dan moet ge daarheen gaan’.

Zijn vriend Pieter Vreede heeft hem er geïntroduceerd en de ambitieuze lakenfabrikant acht het een eer den ‘bevrijder des vaderlands’ onder de zijnen te ontvangen. Hij heeft ook een allerliefste vrouw, een van de eerste Hollandsche vrouwen, die de Fransche Directoire-broek draagt, die met kanten pijpen om de beenen sluit en waarom heen de rok in tweeën valt. Het is bepaald verleidelijk te zien hoe zij het voetje op de stoelsport zet om de lussen te strikken en wat bij dit bukken op ongegeneerde

wijze zichtbaar wordt, - welnu, Daendels is er de man naar te betreuren, dat hij niet eens even geestigjes het rottinkje mag laten spelen... Ongevoelig voor mooie vrouwen is hij niet. Daarmee wordt hij zijn eigen vrouw toch niet ontrouw?

Evenwel, de politiek gaat voor en politiek is mannenwerk. Derhalve vertoont Mevrouw van Langen zich alleen als de koffie of het glaasje jenever wordt rondgediend.

Een der binnenkomenden zwaait een nieuwsblad: ‘Weet ge het al? In Parijs vechten ze weer eens. Die Buonaparte heeft de royalisten uit het Wetgevend Lichaam laten gooien!’

‘Kwam hij bij ons ook maar eens opruiming houden’, meent er een.

‘Wij kunnen zoo'n gang van zaken niet langer toelaten’, barst van Langen in moedige verontwaardiging uit. ‘Dat zit maar op het kussen en kletst, kletst. Dit bewind bedriegt ons allen, het land zoowel als het volk. Wat moest er ook goeds komen uit zoo'n samengeraapte verzameling van mannen, die in hun districten hun kiezers met mooie woorden hebben bepraat en hun stem met jenever gekocht. Schreeuwers als van Beyma en Hahn hebben het hoogste woord in de Nationale Vergadering, de tweede al, sedert de eerste zich heeft vastgepraat, en het zijn nog altijd dezelfde Hollandsche praatvaers, die met hun allen niet in staat zijn de Bataafsche Republiek een bruikbare grondwet te geven. En voor wat anders kwamen zij bijeen?’

‘Ja, die redeneerzucht der Hollanders!’ zucht een ander, de oogen ten hemel slaand.

Vreede staat op:

‘Heeren - of burgers, zooals wij nu heeten - kort en goed: wij gooien die slijmgasten er uit!’

En na dit veel beteekenend woord gaat hij resoluut weer zitten.

‘Ik moet den geachten spreker bij vallen’, beaamt Daendels. ‘Dit is juist gezegd: naar den duivel met dit bewind! Het kost het land schatten geld en wat krijgen wij er voor terug? Wat komt er van de eenheid van ons land terecht zoolang de partijen onderling het niet eens worden en voort krakeelen in plaats van ons de rust en de duurzaamheid te geven, die wij behoeven in den vorm van een wettelijk vastgelegde staatsregeling? Nogmaals, ik beaam wat Vreede zoo even heeft gezegd: wij gooien die lui er uit!’

‘Bravo! Leve de generaal Daendels!’ roepen sommigen der aanwezigen.

Anderen hebben echter bedenkingen:

‘Maar wat zal Frankrijk doen als wij op eigen gelegenheid revolutie gaan maken?’

‘Het zal ons feliciteeren en de hand reiken’, meent Daendels.

‘Als dat nu maar zeker was. Er valt op de Franschen geen staat te maken. Komt het in hun kraam te pas dan helpen zij ons, zoo niet, dan gaan *wij* er aan’.

‘Mij dunkt, voor zulk een vrees bestaat geen reden.

Frankrijk zal het veel te aangenaam zijn als dit redeneerzuchtig bewind wordt opgeruimd. Het heeft er zelf veel te veel belang bij, dat hier een geregelde toestand komt, de Kamperduinsche geschiedenis is ook daarginds in Parijs hoog opgenomen en de omstandigheden voor een uit te voeren staatsgreep kunnen moeilijk gunstiger wezen. Het voornaamste wat wij op dit moment te doen hebben is zelf een partij te vormen, die de andere kan vervangen zoodra zij verdwenen is. Er mag vooral geen toestand van anarchie ontstaan. Dat zou ons fataal worden. Derhalve: laten wij zelf aan het werk gaan'.

Er worden namen genoemd. Natuurlijk Vreede, van Langen, de predikant Fijnje, Wiselius, Wilfrik en nog eenigen.

Daendels?

'Als militair moet ik mij voorloopig afzijdig houden. Maar komt het tot een ingrijpen gewapenderhand, dan rekent ge niet tevergeefs op mij', antwoordt Daendels.

Hij moet in zijn vuistje lachen: hij ziet in de verbeelding de geheele gehate commissie al voor zich uitrennen als hij ze met den punt van de bajonet komt opjagen....

Eenigen tijd later zit er een nieuwe Fransche gezant in den Haag.

En ook de generaal Beurnonville krijgt een opvolger in den houwdegen Joubert.

Dat zijn de gevolgen van de koersverandering in Parijs.

De nieuwe Fransche gezant, Charles Delacroix, zit met een weeldrig gekapt hoofd à la Saint Just aan zijn werktafel en tegenover hem zit zijn schrale rattenstaartjes-secretaris, een zekere Ducange.

Deze man is bij hem gehuisvest, eet aan zijn tafel en werkt voor hem. Het is een avonturier, die met de patriotten te St. Omer in verbinding heeft gestaan, vroeger in Holland journalist en huisonderwijzer is geweest, tijdens het Schrikbewind te Parijs de rol vervulde van politie-spion, een vermogen verdiende, de vlucht moest nemen naar Hamburg, alles verloor en thans, in 1797, in Holland terug is - om opnieuw een vermogen te verdienen.

Dit louche heer is nu Delacroix' rechterhand.

Hij heeft zich in diens vertrouwen weten in te dringen door de handigheid, waarmee hij achter alle nieuwtjes wist te komen. Hij is diens onmisbare helper geworden door de sluwe wijze, waarop hij alle inlichtingen weet te verstrekken over de gewillige en de ongewillige persoonlijkheden in het Bataafsche Bewind, op de beproefde manier: door zich bij de heeren te dineeren te laten vragen.

Weldra heeft Delacroix deze lieden zoo in zijn macht, dat hij de taak, waarvoor het Fransche Directoire hem naar Holland zond, n.l. den steeds niet eensgezinden Bataven een constitutie op te dringen, gecopieerd naar Fransch model, kan beginnen; zij onderteekenen het door hem opgestelde

constitutieontwerp. Vervolgens wil hij de Commissie tot de Buitenlandsche Zaken dwingen generaal Joubert tot opperbevelhebber van het Bataafsche leger te benoemen. Maar de Commissie weigert.

Ducange dringt nu bij Delacroix op geweldmaatregelen aan.

Het beste zal wezen de Vergadering uiteen te jagen en er zelf orde op de zaken te stellen, meent hij.

'In de plaats van het weggejaagde zetten wij een voorloopig bewind, welks eenige taak zal wezen de constitutie door te drijven. Dit bewind vormen wij uit de werkelijke constitutie-aanhangers'.

'Wie zijn dat?'

'De partij van Vreede en van Langen'.

Ducange gaat zich nu met toestemming van Delacroix met de 'Conspirateurs' verstaan; zelf zal hij de tusschenpersoon wezen tusschen deze en den gezant.

Hij treedt in onderhandelingen, die echter niet 'het karakter van een ambassadeur mogen hebben', zegt Delacroix.

Behoort ook niet de generaal Daendels tot de omwentelingsgezinden?

Een der volgende dagen spreekt hij Daendels op een der samenkomsten bij van Langen.

'Hij is op onze hand, hij stemt in met het optreden van een voorloopig sterk bewind, geschikt de constitutie door te zetten die het land de eenheid zal geven en hij staat in voor zijn aandeel: de omwente-

ling gewapenderhand te zullen steunen', rapporteert Ducange.

'Mooi', zegt Delacroix en glimlacht fijntjes.

Vier dagen vóór den staatsgreep heeft de partij van Vreede nog een stormachtige samenkomst in het Oost-Indisch huis op het Blijenburgh, achter het Plein.

De heeren zijn vrij zenuwachtig.

Het is geen geringe zaak zoo aanstonds zelf op het politieke schouwtooneel te moeten verschijnen, de brave burgerlijke broodwinning te moeten verruilen tegen de plaats achter het stuurrad van het schip van staat. Ook: zullen zij ernstig kunnen blijven wanneer zij daar allemaal weer zitten zooals zij te samen in de achterkamer bij van Langen zaten, maar nu met een zacht, fluweelen kussen onder zich.... En dat voorrecht alleen te danken aan het feit, dat zij volbloed revolutionairen zijn, - die overigens op dat moment in het land maar als een der mindere partijgroepen hebben gegolden!

Welnu, zij zullen er komen bij de gratie van Frankrijk en de bajonet.

Desondanks loopen de 'conspirateurs' geagiteerd in de vergaderzaal van het Oost-Indisch huis door elkaar. Schreeuwend en met drukke gebaren.

Neen, neen, wat Ducange daar zegt mag niet gebeuren! Geen aanranding van het particulier eigendom! Het is al mooi genoeg wanneer de vertegenwoordigers, die er van beschuldigd worden zich te

verzetten tegen de beginselen van de revolutie worden gevangen genomen. Maar niet hun goederen verbeurd verklaard! Dat is strijdig met het respect, dat ieder rechtgeaard Hollander nog voor het particulier eigendom heeft behouden: dat behoort buiten de politiek te blijven. Een schrikbewind wil men hier niet noch al te drastische maatregelen. Wil die Ducange in troebel water visschen?

Zij kijken hem zoo dreigend aan, dat de Franschman niet meer op het onderwerp terug komt. Hij zal zich wel op een andere manier schadeloos stellen! Den dag voor den 22sten Januari.

Na een conferentie met den generaal Joubert, spreekt Daendels zijn groote woord:

'Het moet gebeuren!'

Den volgenden dag, des morgens vroeg zullen de vijftig onderteekenaars van het constitutie-ontwerp in het Logement van Haarlem bijeenkomen, Daendels zal daar ook wezen, met Joubert. En dan op marsch naar het Binnenhof met een detachement soldaten!

Dien nacht is de heele militie op de been.

Alle toegangswegen tot de stad worden afgezet, niemand kan meer in of uit.

Patrouilles marcheeren door de verlaten straten.

Bij het schijnsel van een lantaarn worden 22 leden van de volksvertegenwoordiging benevens de 6 mannen van de Commissie tot de Buitenlandsche Zaken van hun bed gelicht en naar het huis ten Bosch gevoerd, te voet of in rijtuigen al naar gelang van rang en aanzien....

Den volgenden morgen gaat de partij van Vreede onder aanvoering van den Jacobijn Midderigh, die zich zoo aanstonds tot Voorzitter van de aldus geselecteerde Nationale Vergadering zal laten uitroepen, op weg.

In statige optocht, vooraf gegaan door een troep soldaten en een tweetal kanonnen.

Ook bij het Binnenhof vinden zij een gewapende macht opgesteld.

Kanonnen in waaiervorm verspreid, om aanstonds bij kanonschot bekend te maken dat de ‘omwenteling’ is voltrokken; en bij de poorten ieder een piket cavalerie. Niemand komt deze patrouilles voorbij, als hij zich niet eerst behoorlijk kan legimiteeren....

Midderigh vindt de Vergadering bijeen, zwijgend en in spanning over de dingen die komen zullen. Hij bestijgt den kansel, ontneemt den voorzitter diens hamer en verklaart met luide stem, naar Fransch voorbeeld ‘het vaderland in gevaar’.

Dreigend eischt hij van de aanwezigen:

‘Zweert trouw tegen alle regeeringloosheid, tegen de aristocraten en tegen hen, die een gematigd bewind willen. De tijd van praten is voorbij, die van daden is gekomen!’

Applaus, gejuich.

De Fransche gezant Delacroix, de triomphator komt binnen. Midderigh en hij wisselen met elkaar den plechtigen broederkus.

Opnieuw applaus en gejuich.

Daendels, buiten op wacht, geeft bevel de kanonnen af te vuren.

De omwenteling is voltrokken.

Een nieuw bewind, het Bataafsche Directoire, kan de teugels van het staatsbestuur in handen nemen.

Vijf mannen, Vreede, van Langen, Fijnje, Wilfrik en Fokker nemen op hun beurt plaats op het regeeringskussen.

In snel tempo wordt gestemd voor aanneming van de clausule in het nieuwe grondwet-ontwerp, die bepaalt, dat het Bataafsche leger voortaan onder opperbevel van een Fransch generaal zal staan, na een toelichting door Vreede:

'Een vereeniging van macht tegen een algemeenen vijand der beide Republieken is noodig. Niemand twijfelt er aan, dat onze algemeene vijand Engeland is. Ziet hier, burgers representanten, ons advies naar ons beste weten opgemaakt. Men moet volkomen geloof slaan aan het advies van den Franschen generaal Joubert, die de vereeniging van het Bataafsche leger met de Franschen noodzakelijk keurt. Gij weet, dat geen onzer in de diplomatie is opgeleid.... 'Hoera!' schreeuwen de aanwezigen, 'leve de Republiek, leve alle goede en ware patriotten! Naar den duivel met alle aristocraten en federalisten, in secula secularum, amen!'

Het is geschied.

Waar Daendels ook officieren en vrienden tegen komt, allen schudden hem de hand.

Glimlachend laat hij zich den aanspraak ‘membre du Directoire Exécutif’ welgevallen.

Dat is hij nog wel niet, maar wat niet is kan komen.

V

‘Wat wilt u, meneer Daendels!’

Van Langen houdt de handen met een wanhopig gebaar wijd uiteen.

‘Ik kan toch geen geld maken als ik het niet heb!’ En zich naar Fijnje omwendend:

‘De generaal Daendels kan met zijn generaals-tractement niet meer toe. Hij zegt dat hij een staat moet voeren naar zijn positie in den lande. Welke positie? Het is mij niet bekend, dat de heer Daendels iets anders in den lande is dan luitenant-generaal. En voor dien rang staan de tractementen precies vermeld....’

Daendels kijkt hem strak aan, terwijl hij met beide handen op het gevest van zijn sabel leunt:

‘Hoeveel hebben jullie betaald aan het Fransche Directoire om de handen vrij te krijgen voor je eigen zaakjes?’

Van Langen haalt de schouders op.

‘Ik zal het je zeggen: 800.000 gulden. En hoeveel zullen jullie betalen om aan te mogen blijven, terwijl jullie behooren af te treden, nu de Constitutie dan eindelijk door de beide Kamers is bekrachtigd?’ Van Langen kijkt bepaald onnoozel.

‘Ik begrijp niet goed, waar meneer Daendels zich mee bemoeit noch waar hij het over heeft’.

‘Ge vergeet’, gaat Daendels voort, ‘dat gij eenige verplichtingen hebt....’

‘Wij hebben uw diensten beloond, generaal. Ontkent ge, dat wij u een span paarden voor uw rijtuig hebben aangeboden? Mij dunkt....’

‘Wat heb ik aan paarden? Er staan er mij genoeg ter beschikking’.

‘Generaal’, zegt van Langen, een welwillender toon aanslaand, ‘geloof me, wij schatten uw diensten aan het vaderland bewezen hoog genoeg. Maar als ge de erbarmelijke staat zag waarin de schatkist verkeert nu het land uitgeput is en noch van de aanzienlijken noch van de boeren meer geld is los te krijgen zoudt ge het billijken, dat wij weigeren aan officieren in 's lands dienst meer uit te keeren dan hun wettelijk toegestaan is. De eenige raad, die ik u kan geven is: wees zuiniger, dan behoeft ge geen schulden te maken’.

Impertinente taal, denkt Daendels.

Hij draait zich op de hielen om en gaat heen.

Hoe dom van de heeren zich in den val te begeven om zoo'n paar stomme stuivers meer. Hij overvraagt hen werkelijk niet: het tractement is te laag: ‘Ik heb een zwaar gezin, mijn vrouw moet ook als een generaalsvrouw leven, men laat mij schulden maken en men scheept mij af met de bewering, dat het land niet eens in zijn eigen geldbehoeften kan voorzien. Maar gij zijt nog niet van den generaal Daendels af!’

Neen, waarlijk niet.

Onder vrienden beklaagt Daendels zich bitter over dit Bewind:

‘Er wordt door deze lui al even hard met geld geknoeid als door de anderen. En wat beteekent het, dat de heeren maar kalm op hun zetels blijven zitten inplaats van af te treden, en aan de volksstem het recht ontnemen zelf bij verkiezing de landbestuurders te benoemen? Dit Bewind was maar een noodmaatregel, ik heb het gesteund als overgang naar betere toestanden, omdat het land zonder grondwet ten prooi blijft aan die eeuwige verdeeldheden, die alle voor ons vaderland noodige besluiten onmogelijk maken. Maar thans behoort het woord aan het volk zelf te wezen....’

Daendels weet zeer goed, dat hij woorden spreekt, die weerklank vinden. Niet alleen zijn vrienden zijn ontevreden over de handelingen van mannen, die zich eerst met steun van de eigen partij op het kussen hebben laten brengen en vervolgens hun gegeven beloften niet nakomen, ook de publieke opinie geraakt langzamerhand in verzet, omdat de aangenomen constitutie nog steeds niet tot wet verheven is en er op onverklaarbare wijze mee getalmd wordt de zaken tot een einde te brengen.

De vijandig gezinde bladen vallen het bewind op zulk een felle wijze aan, dat Ducange, de man, die als belooning voor ‘geschenken’ het kussen voor de vijf leden van het Bataafsche Directoire vast houdt, van Delacroix gedaan krijgt het verschijnen

van deze bladen te verbieden, ‘daar zij de eer van het bewind en van de natie aantasten’.

Maar de verbittering barst eerst goed los als bekend wordt, dat Ducange bij den gezant heeft doorgedreven een decreet van aanblijven van dit toch als voorloopig bedoelde Bewind te laten uitvaardigen onder de leuze: ‘La grande nation le veut’.

Welke grande nation? schreeuwt de oppositie.

Weg met dit bewind! Weg met de knoeiers, die in gemoedelijke onder-onsjes het land bestelen!

‘Geef de afschriften der rapporten maar eens hier, die bij den Agent van Politie liggen,’ roept Daendels, temidden van een vergadering van de verzet-mannen. ‘Daar ziet ge zwart op wit de bewijzen welk een allerzonderlingst gebruik er van sommige der getrokken wissels is gemaakt. Hoe zullen de heeren kijken als wij ze deze papiertjes onder de neus houden, met het vriendelijk verzoek ons voor het gerecht uit te leggen wat dat allemaal te beduiden heeft?’

Volgt voorlezing van eenige der stukken over uitgaven aan 's lands schatkist in rekening gebracht: ‘Tafelgelden’ (diners) gedurende 4½ maand: *ƒ* 16.000

Voor geleverde hoeden: *ƒ* 311; voor een sjerp: *ƒ* 125. Voor ‘tafelgelden’ aan den generaal Joubert *ƒ* 1000 's maands (afgehouden van het geld voor de artillerie-paarden).

Kas tekort, bij van Langen geconstateerd: *ƒ* 50.000. Voilà! Noemt men dat soms niet het land bestelen?

Daendels weet, dat hij sterk staat, wanneer hij zich aan het hoofd van de oppositie gaat stellen.

De heeren zullen ervaren wat het beteekent zich den generaal Daendels niet te vriend te hebben gehouden....

Onderwijl overlegt het driemanschap Vreede, van Langen, Fijnje, de beide lakenfabrikanten en de dominee, die den storm voelen opsteken, wat hun te doen staat.

Van Delacroix kunnen zij zeker zijn, de man heeft nog onlangs een ‘present’ van *f* 10.000 van hen aangenomen, van Ducange ook, die al aardig met zijn nieuwe fortuin opschiet. - Wanneer men het Fransche Directoire, in laatste instantie de beslissende macht in de Bataafsche Republiek, nu nog eens drie millioen om onderling te verdeelen aanbood? Men moet er wat voor over hebben om dien Daendels met zijn bende uit den weg te kunnen ruimen. Reeds hebben zij een geheimen agent in dienst, die Daendels' gangen nagaat. Bestaat er niet een middel om hem hier weg te krijgen, bijvoorbeeld door hem te deporteeren?

‘Dat wordt een burgeroorlog!’ schreeuwt Daendels, als hij van deze deportatieplannen hoort. ‘Het leger staat achter mij, het heeft mee gestemd vóór de constitutie en zal mijn optreden billijken’.

Ook Joubert billijkt zijn optreden: ook hij staat antipathiek tegenover den ‘pruikenboel’. De sabeldictatuur zal onvermijdelijk wezen!

‘De vrouwen geven den barometer aan’, constateert Daendels, als op straat Mevrouw van Langen zijn militairen groet beantwoordt door obstinaat haar hoofd om te draaien, ‘de spionnen van de tegenpartij doen hun werk. De storm steekt op’.

Daendels neemt op zich den aanval te openen met een fel protest tegen de onrechtmatigheid van het 4 Mei-decreet. Hij zal dan tevens een krachtige stoot toebrengen aan het prestige van dien Ducange en Delacroix in zijn gezicht zeggen dat deze niet anders dan een speelbal is in de handen van dien intrigant.

‘Bravo!’ roepen zijn vrienden. Daendels is de meest geschikte man voor het ‘ruwe’ werk!

Diner bij Delacroix.

Behalve Daendels zitten aan Ducange en de secretaris van den Franschen minister Talleyrand, de heer Champigny.

Het glas, dat hij in de hand houdt, op tafel neerzettend begint Daendels over de onrechtmatigheid van het decreet van 4 Mei.

‘De met 142.000 stemmen vóór aangenomen constitutie is nog altijd niet in werking getreden. Hoe komt dat?’

En met den vinger op Ducange wijzend, die langzaam den scherpen, geknepen blik naar hem opheft, roept hij uit:

‘Vraag dat dezen man! Hier zit de schelm, die geheel alleen de schuld is aan het ongeluk van mijn land! Hij heeft het decreet aangeraden en gedicteerd!’

Ten hoogste verbaasd komt Declaroix op deze beschuldiging van zijn gunsteling tusschenbeiden: hijzelf is toch immers de auteur van het decreet? Wat heeft Daendels tegen dit decreet? Wel verre van nadeelig zal het juist zeer heilzaam voor de Hollanders wezen, die een straffe hand, die hen regeert, zoo noodig hebben!

Daendels wordt op dezen tegenspraak steeds heftiger: ‘Ik ben in '95 gekomen om mijn land te redden, ik heb den 22sten Januari meegewerkt om door steun aan den staatsgreep het de eenheid te brengen, waaraan het behoefte had in den vorm van een door het volk bekrachtigde regeeringsvorm. Het opstellen en doorvoeren van de constitutie was de taak van dit nadrukkelijk als voorloopig gekozen bewind. Maar nu, nu de constitutie er is heeft het volk het recht zijn eigen regeering te kiezen en niet wij!’

‘Maar ik heb dit Uitvoerend Bewind gehandhaafd’, merkt Delacroix koel op.

‘Dit Uitvoerend Bewind en zijn aanhang moet weg en zal weg!’ schreeuwt Daendels. ‘Zestig schurken hebben er nog hun plaats en alleen Fijnje, die overigens een kletskous en een prul is, heeft belet, dat er niet nog dertig bloedzuigers meer bij zitten!’

Woedend springt Delacroix nu overeind en gooit zijn stoel om:

‘Generaal, uw taal is die van een rebel! Ik zal uw woorden ter kennis brengen van het Uitvoerend Bewind en ongetwijfeld zal er een aanklacht tegen u volgen!’

Daendels, plotseling weer tot kalmte gekomen, antwoordt alleen:

'Dat zullen wij zien. Ik heb wel meer mijn hoofd voor mijn vaderland over gehad'. En verlaat de woning van den gezant.

Delacroix dient een aanklacht tegen Daendels in bij het Uitvoerend Bewind.

Maar kan men Daendels laten gevangen nemen? Achter hem staat het leger. Het zal zeker niet lukken zonder medewerking van zijn superieur den generaal Joubert. En het is bekend, dat beide mannen thans op een voet van vriendschap met elkaar verkeeren.

Het Uitvoerend Bewind verzoekt Joubert ter vergadering te komen.

De imposante Fransche generaal met zijn groote steekhoed en zijn zware bakkebaarden wijst in beleefde, maar besliste bewoordingen iedere persoonlijke inmenging in deze zaak af:

'Volgens mijn meening is het alleen een gekrakeel tusschen de patriotten onderling, wat mij leed doet. Ik ken Daendels als vriend en wapenbroeder, het lijkt mij onwaarschijnlijk, dat een man, die zich zoo verdienstelijk heeft gemaakt jegens zijn eigen vaderland en zelf heeft meegeholpen aan het totstand komen van het huidige gouvernement zonder eenige reden zich tot lasterlijke uitlatingen over dit gouvernement zou laten verleiden. Over de waarachtigheid van Ducange heb ik evenmin te oordeelen. In kabaal en intrige begeef ik mij niet'.

Men moest de zaak overigens maar in der minne schikken, raadt hij aan.

Men besluit alweer de veelgebruikte middenweg, de uitweg der zwakken te bewandelen en aan Daendels voor te stellen een verklaring van ‘houw en trouw’ aan het gouvernement af te leggen.

Als men Daendels komt zoeken is hij onvindbaar: verdwenen naar Parijs met een verlofpas van vijftig dagen!

Deserteur?

Maar in ieder geval met volledige instemming van Joubert, die hem behalve een ‘passavant’ nog een van zijn eigen officieren heeft meegegeven. Men zou Daendels zelfs onderweg niet hebben kunnen opvangen, gesteld, dat men het geprobeerd had...

Daendels komt te Parijs aan.

Hij laat zich aandienen bij de Talleyrand.

De beroemde ‘hinkepoot’ van de Fransche diplomatie, een ‘aristo’, die ondanks zijn staatsgevaarlijke afkomst, het reeds ver gebracht heeft en het nog veel verder zal brengen, staat hem een langdurig onderhoud toe en luistert oplettend naar Daendels' grieven: een onwaardig Uitvoerend Bewind, dat het land besteelt en de Constitutie tegenhoudt, een onruststoker Ducange, die in troebel water vischt, een zwak gezant, speelbal van dienzelfden Ducange: belemmeringen van de volkswelvaart en van de eensgezindheid in de Bataafsche republiek. Zoo ontketent men den burgeroorlog!

Hij blijft in zijn stoel zitten, terwijl Daendels opgewonden door het vertrek op en neer loopt, hij volgt hem door den face à main, die hij voor de oogen houdt en dan weer laat zakken: de markies is geboren diplomaat, maar ook menschenkenner. Hij heeft twee brieven voor zich liggen, een van Delacroix en een van zijn eigen secretaris Champigny. Hij laat den brief van Delacroix onder tafel vallen en leest die van Champigny nog eens opmerkzaam door. Het is een verslag over het bewuste diner ten huize van Delacroix. Champigny schrijft, dat Daendels woedend is weggegaan en dat de heeren in de grootste opwinding waren over dien 'scélérat, ce monstre, ce intrigant Daendels'. Hij geeft ook een signalement van dien Ducange, waarom de twist begonnen is: een man, 'de naam van Franschman onwaardig'.

Talleyrand, die het geheele verhaal nog eens uit den mond van Daendels verneemt, stommelt overeind uit zijn stoel en hinkend komt hij, op een stok geleund, op den verbitterden Hollander toe, die het zoo goed meent met zijn land. Pathethische scènes stuiten hem altijd een beetje tegen den borst. Hij zegt alleen: 'Ik zal voor u instaan.'

Daendels, nu zeker ervan dat zijn zaak gewonnen is, gaat te Parijs zijn oude vrienden opzoeken, de broer van den dichter Rouget de Lisle, die hij nog uit de revolutietijd kent, en den advocaat Blauw, zijn kennis uit den tijd van den inval in Holland en thans Hollandsch gezant te Parijs. In de beste

stemming geraakt is hij met zijn vrienden zeer gastvrij en gul. Aan Rouget de Lisle leent hij 1200 livres, een diner, dat hij aan eenige leden van het 'Corps Législatif' geeft, kost hem 100 Louis - .

De brief van Delacroix bevat een eisch om Daendels wegens desertie te Parijs te laten arresteeren. Talleyrand ontvangt Daendels nogmaals bij zich. Hij belooft hem de herroeping van het decreet van 4 Mei.

Naar Holland schrijft hij: 'Ducange weg'.

Voor het hem wordt aangezegd is Ducange al met een paspoort naar Brussel verdwenen.

Vlak daarna ontvangt Delacroix een hoffelijk schrijven: 'Daar uw diensten in den Haag niet meer noodig zijn wil men uw ijver en uw talenten elders gebruiken'. Robejeot zal hem vervangen; totdat deze gearriveerd is moet de gezant op zijn post blijven.

Er is geen twijfel meer mogelijk, Daendels heeft een volledige overwinning behaald.

Hij behoeft slechts naar den Haag terug te keeren en orde op zaken te stellen.

Maar nog altijd bestaat tegen Daendels de eisch, dat hij zich voor een vierschaar heeft te verantwoorden wegens desertie. De hem toegestane termijn verstrijkt 5 Juni. Hij wordt in zijn rang van luitenant-generaal geschorst en men geeft aan Joubert kennis van dit vonnis. Nu acht Joubert, die van de ware stand van zaken inmiddels vanuit Parijs op de hoogte is gebracht, het oogenblik gekomen het openlijk voor

Daendels op te nemen. Hij spreekt zijn hoogste verwondering er over uit, dat men een man als Daendels, door het Directoire erkend als ‘aangewezen om in zulke oogenblikken als de tegenwoordige, dat de Engelschman de Hollandsche kusten bedreigt, zijn vaderland diensten te bewijzen’ afzet. Bovendien heeft de uitwijzing van den ‘perfiden’ Ducange genoegzaam aangetoond, dat men daarginds hem in het loopende conflict in het gelijk heeft gesteld. Het Uitvoerend Bewind weigert echter op zijn besluit terug te komen, niet vermoedend, dat het zich daarmede zelf ten doode opschrijft.

Joubert bericht nu zelf aan Daendels zijn afwezigheid geen dag langer te rekken.

Dan komt den 10den Juni de ‘deserteur’ in den Haag terug.

Hij stormt aan als een man, die naar zijn groote triomf gaat.

VI

Dit laat Daendels zich niet ontgaan: een geweldig entree.

In volle galop jaagt zijn koets met vier paarden bespannen door de straten van den Haag.

Hij is de overwinnaar.

Op dit moment de grootste man van zijn land.

De toekomstige dictator!

Want dat nu de dictatuur gaat komen, daaraan twijfelt hij zelf niet meer. Wat kan hem gebeuren

met een man als Talleyrand achter zich? Hij heeft in dezen het volste vertrouwen.

Nog steeds in galop passeert zijn koets het gebouw, waar het Bataafsche gouvernement zitting houdt. De wacht vliegt naar buiten, presenteert het geweer. Mooi, denkt Daendels, terwijl hij met een breeden armzwaai salueert, zij durven mij niet te weerstaan. Bij Joubert stapt hij af; hartelijk geschudde handen en complimenten:

'Wij weten hier alles reeds, generaal. Morgenavond is er een feest in den Ouden Doelen. Daar zult u de Vrienden van de Constitutie bijeen vinden aan een groot diner. En als ge straks naar uw woning gaat wacht u nog een kleine verrassing. Het Uitvoerend Bewind heeft er om te toonen, dat het u geschorst heeft, de Bataafsche schildwachten weggenomen. Welnu, ik heb er twee Fransche voor in de plaats laten zetten. Die zullen zij niet wagen naar huis te sturen...'

Den volgenden avond is de feestzaal van de Ouden Doelen stampvol. 160 personen: Fransche en Bataafsche officieren van het garnizoen, de Agenten van Oorlog, van Marine, van Finantiën en vele aanzienlijke particulieren. Buiten is met verlichte letters een groot transparant aangebracht: 'De Vrienden van de Constitutie'.

In groot tenue, een reusachtige, zwierige pluim op zijn generaalsteek en met rinkenlenden sabel gaat Daendels er binnen. Lakeien in gala nemen hem buigend mantel en sabel af. Het wordt een ont-

vangst als van een vorst. Heil! Heil! Leve de Republiek! Leve Frankrijk! Leve de Constitutie! Glazen gaan omhoog, toast op toast wordt gehouden. Daendels' vrienden dansen als dol. Daendels stemt daverend in met toespraak en heil-geroep. Schetterend barst het koper van het orkestje los. De militaire kapel steekt de trompetten. De handen gaan omhoog als de Bataafsche volkshymne klinkt, stormachtig wordt het gejuich als de Marseillaise volgt. Allen stijgt het naar het hoofd. Op een groot papier zetten de aanwezigen hun naam onder een adres, waarin eerlijke uitvoering van de constitutie wordt geëischt! De eisch der 'Doelisten'!

Eerst tegen drie uur in den morgen gaat men uiteen, met militaire muziek voorop trekt men nog een tijdlang de straten rond eer men Daendels huiswaarts geleidt. Als een uitdaging wordt onderweg voor het gebouw van het Uitvoerend Bewind halt gehouden en nogmaals heft het muziekkorps de volksliederen aan, door allen meegezongen.

Zoo behandelt men een geschorst generaal!

Den volgenden morgen stormt de Agent van Politie, wien door het Uitvoerend Bewind, verwittigd van Daendels' terugkomst, bevolen is diens gangen na te gaan de bijeen gekomen vergadering binnen en brengt verslag uit. Kort na hem verschijnt de commandant van het garnizoen Gelderman en bezweert met tranen in de oogen de regeering om dadelijk af te treden, anders kan hij voor de gevolgen niet in staan.

Ten hoogste ontsteld hoort het Uitvoerend Bewind dit alles aan.

De voorzitter geeft zich aan zijn aandoening over en deelt onder snikken mede, dat hij zijn ontslag als lid van de vergadering neemt. Van Langen en Fijnje schreeuwen hem met gebalde vuisten toe: 'Lafaard!' Het tumult heerscht op alle banken, stoelen worden omgesmeten, de kreet 'Verraad!' klinkt, slechts Wilfrik bewaart het beroemde Hollandsche flegma en verzekert, dat inplaats van bezinningloos door elkaar te loopen men liever moest handelen. De officier van de wacht wordt binnen geroepen en men neemt hem staande de vergadering opnieuw den eed van trouw af. Tevens besluit men met algemeene stemmen het Comité van de vrienden van de Constitutie te laten arresteeren en den generaal Joubert van het commando van het Bataafsche leger te ontheffen. Vreede en Fijnje zullen zelf van deze eisch de beide Kamers op de hoogte stellen. Er wordt om het schavot geroepen, de hoofden der rebellen moeten vallen.

'Bloed? Moet er bloed vloeien?' kermt een beangst raadslid.

'Ja, bloed! Bloed!' antwoordt men hem met lugubere stem.

De wacht komt na eenigen tijd terug met het bericht, dat de beide leiders van het rebellen-comité gevangen genomen zijn.

Delacroix, van het gebeurde op gisterenavond verwittigd, snelt de vergadering binnen. Hij verklaart,

dat hij aan Joubert een brief gezonden heeft, waarin hij hem verantwoordelijk stelt voor alles wat er volgen gaat.

Eenigszins gerustgesteld wordt de zitting opgeheven en de leden van het Uitvoerend Bewind keeren huiswaarts om te dineeren en later opnieuw bijeen te komen.

Het is inmiddels middag geworden.

Den 12den Juni, den dolsten dag, die de Bataafsche Republiek beleeft, is nog niet ten einde.

De energieke daden waartoe het gouvernement heeft besloten blijken even zoovele slagen in de lucht. Het lot van het Uitvoerend Bewind is reeds beslist. Woedend over de gevangenneming van de beide aanvoerders der 'Doelisten' besluit Daendels ten snelste te handelen.

Hij is des middags bij Joubert.

'De bajonet, generaal, de bajonet! En als er tegenstand wordt geboden geven wij vuur!'

'Juist, generaal!'

Joubert verstaat hem, zelf een militair. Die weet hoe het behoort. Hij heeft zelf bommen en kogels hooren vliegen onder het trommelen der revolutie-legers, hij was zelf eens grenadier en is nu, met 30 jaar, een gevierd en veelbelovend generaal.

Een adjudant komt binnen.

'Generaal, het is tijd'.

Daendels verheft zich van zijn stoel voor de tafel,

waarop hij spelenderwijs zijn vuist eenige malen heeft laten neerkomen.

De generaal Joubert werpt met een stoot van de knie de forsche sabel naar achteren, die hem voor de beenen hangt.

Hij zegt trotsch:

'Mij hebben ze een koppel fraaie witte hengsten aangeboden. Daarmee koopt men mij niet'.

'De heeren hebben paarden te veel', zegt Daendels, 'maar mij hebben ze de paarden voor mijn artillerie niet willen geven. Welnu, ik zal ze zelf gaan halen!' Joubert reikt hem de hand, achteloos-grootmoedig: 'Geluk, generaal!'

Resoluut trekt Daendels de wijde leeren handschoenen aan.

Buiten staan zijn drie compagnieën grenadiers aangetreden.

Bajonettendans.

Op marsch naar het gebouw van het Uitvoerend Bewind.

Om over half vijf hooren Vreede, Fijnje en van Langen, die met Delacroix en enkele anderen aan tafel zitten de trom, die luider wordt. Het doffe geluid zwelt aan tot een waren roffel.

Wat beduidt dat? Allen snellen naar het raam, dat uitziet op het Plein. Het Plein is zwart van toegeloopen volk. Grenadiers staan in gelederen voor het huis opgesteld, grenadiers zetten de toegangen tot het Plein af, dringen de toeschouwers achteruit.

Op trappelende paarden de generaal Daendels met een piket cavalerie!

Hij stijgt af en geeft de teugels aan zijn adjudant over.

De wacht, die naar buiten is gekomen, legt op een sommatie van den generaal de geweren neer.

Met getrokken sabel snelt deze, gevolgd door eenige officieren met pistolen in de hand en een detachement grenadiers met de bajonetten op het geweer het gebouw in.

Daendels!

Achter zich de bajonetten van zijn grenadiers!

Temidden van het tumult tracht van Langen zich verstaanbaar te maken.

Op een teeken van hun generaal grijpen vier grenadiers van Langen vast, ten bewijze, dat hij hun gevangene is. Fijnje en Vreede springen door het achterraam in den tuin.

Delacroix, die in de verwarring door de grenadiers ook voor een der leden van het Uitvoerend Bewind wordt gehouden en vastgegrepen, weet zich te bevrijden. Hij schreeuwt hen in het gezicht, dat zij zich zullen hebben te verantwoorden over hun aanslag op het leven van een Fransch gezant en dat van hun superieuren: met den kolf der geweren wordt hij uit den weg gestooten. De zoon van Fijnje, die de vlucht van zijn vader niet heeft bemerkt en hem in gevaar meent, trekt een pistool en wil op de aanvallers vuren: men slaat hem het wapen uit de hand.

Intusschen heeft een knecht van het gebouw de beide radelooze vluchtelingen in den tuin opgemerkt en langs een achtertrap brengt hij hen naar boven, naar de zolder.

Delacroix tot Daendels: ‘Schurk! Je zult je te verantwoorden hebben bij de Fransche Republiek over je gewelddaden!’

Daendels tot Delacroix: ‘Ik heb lak aan jou, tyran van mijn land!’

Hij geeft bevel van Langen weg te voeren en met gescheurde kleeren sleept men den man naar buiten, een jammerlijk beeld van vernederde grootheid... De cavalerie maakt keert.

Delacroix rent naar het huis van Joubert, hij gilt: ‘Generaal, men heeft mij zoo juist vermoord!’

De schoone en krijgshaftige generaal - die helaas al het volgend jaar bij Novi moet sneuvelen! - ziet het geheele geval koelbloedig aan: hij heeft geen medelijden met het levende lijk en vraagt hem spottend waar hij dan getroffen is en of hij den eersten chirurgijn van het leger zal sturen om hem te verbinden.

Woedend vervolgt Delacroix zijn weg naar huis en brengt dadelijk schriftelijk aan Talleyrand verslag uit van het gebeurde.

Inmiddels is Daendels met zijn grenadiers naar het gebouw getrokken waar de beide Kamers zitting houden. De zitting is nog niet begonnen, de leden wandelen nog heen en weer. Een officier, die binnen komt, roept de namen af van de leden die hij moet

arresteeren, waarbij de voorzitter. Tumult, tafels gaan omver, papieren over den grond. De voorzitter weigert, hij heeft van hem geen orders aan te nemen. De wacht voert den voorzitter als gevangene af met de drie andere genoemden: zij zullen zich wegens corruptie hebben te verantwoorden!

Zoo heeft Daendels ijlings en zonder bloedvergieten zijn staatsgreep volvoerd. Hij begeeft zich naar de bijeenkomst van zijn vrienden, die zichzelf tot een 'Intermediair Bestuur van de Bataafsche Republiek' constitueeren. De gevangen gezette leden van het verjaagde Uitvoerend Bewind worden op eerewoord vrijgelaten, alleen van Langen houdt men vast. Papieren en documenten worden verzameld en verzegeld en men stelt een bericht van de voltrokken omwenteling aan het Fransche Directoire op.

De bajonet heeft beslist.

De dag van 12 Juni is Daendels' groote dag geweest.

Als de Wraak is hij teruggekomen, als de Wraak heeft hij gezegevierd. Hij wordt een tweede Brutus genoemd, 'die de dwingelandij in het hart heeft aangetast en de Bataven aan zichzelven weergegeven!'

De generaal Dumonceau schrijft hem: 'De natie heeft aan u hare vrijheid te danken, zij zal u het wierook van goedkeuring en erkentelijkheid aan uwe grondstellingen toezwaaien!'

Wat kon Daendels zich anders voorstellen, dan dat hij nu van de militaire naar de politieke carrière

overging, ja, dat hem misschien wel de opperste post van dictator zou worden opgedragen....

Zijn vijanden zijn vernederd.

Mevrouw van Langen roept de gerechtigheid van het Fransche Directoire in voor haar man, ‘traité de la manière la plus cruelle par les satellites de Daendels’ - .

‘Neen’, zegt Talleyrand. ‘Ik heb de omwenteling daarginds toegestaan om het bewind uit den weg te ruimen en een burgeroorlog te voorkomen. Maar den triomf van de sabel-dictatuur wil Frankrijk niet’. Delacroix, te Parijs terug, schildert hem de Terreur, die daar ginds in Holland heerscht in de schrilste kleuren af. De gevangenissen zijn propvol - in werkelijkheid hield men behalve van Langen alleen nog den inmiddels gearresteerden Fijnje vast - en het Bataafsche volk is zelf tenzeerste tegen de handelingen van Daendels gekant.

‘Neen’, zegt Talleyrand nogmaals. ‘Frankrijk wil orde en kalmte in de Bataafsche Republiek. Daendels moet zich niet te veel gaan verbeelden. Wij hebben aan één Buonaparte al genoeg. De omwenteling in den Haag is te ver gegaan, zij heeft de militaire dictatuur gebracht in plaats van de burgerlijke. Nemen wij derhalve met de andere hand terug wat wij met de eene gaven....’

Onder pressie van Parijs valt de samenstelling van een nieuw Uitvoerend Bewind geheel anders uit dan

Daendels zich had voorgesteld. De moderaten komen nu op het kussen in plaats van zijn vrienden. Er wordt zelfs nadrukkelijk bevel gegeven Daendels te passeeren voor het geval, dat hij een plaats in het bewind zou ambieeren: een man als Daendels is door zijn hoogmoed staatsgevaarlijk. Ook een generaal Joubert, die met hem één lijn trekt kan daarginds niet blijven en hij krijgt order naar het Italiaansche front te vertrekken.

Diens vertrek is het sein om de gevangenen in vrijheid te stellen, van Langen wordt zelfs in het nieuwe bestuur gekozen, heftiger dan ooit steekt de reactie het hoofd op.

Daendels ziet het zich langzamerhand geheel en al ontgaan ook op politiek gebied zijn land van dienst te wezen. Trotsch en teleurgesteld door de lafhartige wijze, waarop Holland zich door Frankrijk op sleeptouw laat nemen, inplaats van door het uitspreken van een eigen volkswil achting en respect in te boezemen, trekt hij zich geheel naar zijn militaire werkzaamheden terug.

Wellicht ook heeft hij de mogelijkheden te zeer overschat: wat kan ten slotte een land doen, dat zich al reeds, door daadwerkelijk zijn onafhankelijkheid aan Frankrijk prijs te geven, in de hand van zijn zooveel machtiger bondgenoot tot de vernederende staat van een vasal heeft laten terugbrengen?

Tragisch feit: Daendels is geboren in de kleinste periode, die Holland ooit in zijn geschiedenis heeft doorgemaakt.

Welk een rol zou hij, in Frankrijk ter wereld gekomen, hebben gespeeld!

Een rol, die hem òf onder de guillotine had gebracht òf op een der hoogste posten van het landsbestuur....

Zijn militaire werkzaamheden?

De politieke constellatie groepeert zich al meer en meer om een strijd met den onverbiddelijksten tegenstander: Engeland.

Maar Buonaparte zal niet aan de oevers van de Theems den gehaten vijand gaan neerwerpen, hij heeft zijn vloot nog niet klaar. Neen, in zijn hoofd rijpt het denkbeeld Engeland in Indië te gaan treffen, als een tweede Alexander wil hij door Azië marcheeren en hij bereidt zijn vermetele tocht voor, die in Egypte een aanvang zal nemen.

Van een Hollandsche expeditie naar Indië onder bevel van den generaal Daendels, die de Bataafsche Republiek hem aanbiedt, wil hij niet hooren.

Hij zelf zal in Indië de vrijheid der zeeën gaan veroveren en voor de Bataafsche Republiek het verloren Ceylon en de Kaap-kolonie.

Laat Holland zijn leger en zijn vloot versterken.

Laat het klaar wezen om zijn eigen kusten te verdedigen.

'Wees weerbaar tegen den Engelschman' schrijft hij naar Holland. 'Houdt uw leger paraat en uw vloot in een dreigende houding in de havens tegen een aanval der Engelschen op de Bataafsche kusten'.

Want die gaat nu zeker komen!

Tegenslagen

I

‘Krayenhoff,’ zegt Daendels, zijn ouden vriend feliciteerend met diens benoeming tot luitenant-kolonel der genie, ‘wat zijn wij beiden groote mannen in den lande geworden.’

Geheel zonder ironie klinkt het niet.

Krayenhoff, de aanstaande doctor in de wijsbegeerte, via de medicijnen en de waterbouwkunde thans genie-officier.

Daendels, de advocaat en schutterij-luitenant, thans via het sansculottisme ontmoedigd generaal in het Bataafsche leger. Niet eens meer opperbevelhebber: na Joubert is Brune gekomen en de eenmaal aanvaarde clausule uit de constitutie die de Bataafsche Republiek verplicht als haar militaire hoofd een Fransch generaal te erkennen, blijft van kracht.

Krayenhoff plukt aan zijn wit-blonde bakkebaarden. Het buikje, dat zich te Hattem aankondigde, heeft hij al:

‘Och ja, het waren schoone tijden,’ glimlacht hij.

‘Wat hebben wij beiden ons niet gedroomd. Er zou gevochten worden, zeiden wij. De stadhouder moest weg. Het is allemaal gebeurd. Maar wat wij niet uitspraken, maar dachten, dat is niet gekomen: dat wij beiden ook wat grootsch in den lande zouden worden, op de eerste plaatsen komen als eenmaal het woord

zou zijn aan de “verlichte” mannen, waartoe wij ons zelf rekenden....’

Daendels marcheert met de handen op den rug door zijn kamer op en neer. Ja, wat is er van al deze droomen geworden? Om op de puinhoopen van de oude vervallen Republiek der Vereenigde Zeven Provincien een nieuwen staat te stichten heb ik de eerbare advocaterij verlaten, heb den sabel omgegord. Na de mislukte verdediging van Hattem ben ik naar Frankrijk uitgeweken, heb in de gelederen der Franschen in België den vuurdoop ontvangen, de trom der Sans-culotten helpen roeren en als generaal deelgenomen aan de omwenteling en verovering van Holland. Nu is de nieuwe staat er inderdaad, maar hij is een schande voor het aangezicht der geheele wereld geworden. Hij heeft boer Jochem zijn vrijheidtempeltje laten bouwen en hem in den Haag bedrogen, zooals hij mij bedrogen heeft en mijn diensten slecht beloond’.

‘Het is een trieste geschiedenis’, denkt Krayenhoff.

‘En wat moet er nu verder gebeuren?’

Daendels slaat met de hand op een stapel papieren: ‘Over den werkezel kan de Staat tevreden wezen. Ik heb nu 65.000 weerbare mannen voor hem onder de wapenen. Wel is waar fourneeren de leveranciers het geld niet, dat noodig is om de bataillons op volledige sterkte te brengen en heb ik indertijd vergeefs de bureaux afgerend om de lui aan te sporen hun plicht te doen. Ook moet ik nog 2000 paarden en 800 voerlieden hebben voor de artillerie en ont-

breken er nog vele uitrustingstukken en anderszins, maar ik zit er achter heen. Den generaal Daendels zal niet verweten kunnen worden zijn plicht te verzaken. Weet je wat Schimmelpenninck mij uit Parijs schrijft? Dat de heeren nog altijd vinden, dat het hier een janboel is en dat men zeer verbolgen blijkt over het verzet tegen de burgerbewapening, die bij ons niet gewenscht wordt. Kunnen wij niet weer eens een staatsgreepje maken? vroeg Schimmelpenninck, toen ik hem schreef, dat het anders was geworden als zij daarginds in Parijs mij na 12 Juni de handen vrij hadden gelaten. Mooie woorden: "Houd moed, generaal, wikkel u in den mantel van uw zelfbewustheid". Laat hij zelf maar staatsgreepjes maken. Ik heb er genoeg van'.

'Wat doet Buonaparte in Egypte?' vraagt Krayenhoff.

'Voor de estrade spelen. Bij de Pyramiden de troepen toespreken. Laat hij liever terugkomen. In Europa gaat het nu overal beroerd genoeg met de Franschen. Las je de bulletins van gisteren? Zij bevatten bedekte toespelingen, maar het is duidelijk genoeg: op alle fronten krijgen de Franschen slaag. Karel van Oostenrijk heeft Jourdan aan de Rijn klappen gegeven en in Italië moeten de Franschen voor de Oostenrijkers steeds meer achteruit. De Russen komen nu ook in de Po-vlakte hun trepak dansen, waarlijk, waarom roepen de heeren te Parijs hun Buonaparte niet terug? Hij is de eenige, die er nog

wat van kan maken. Maar de heeren te Parijs zeggen, nu hij weg is van hem wat die in den Haag van mij hebben gezegd: “Enfin”.... Nu, we zullen maar afwachten’.

Er valt niet lang meer af te wachten.

Een alarm roept den generaal Daendels naar het Noorden, naar Noord-Holland. Er is een vijandelijke vloot bij de kust in het zicht, die daar al eenige dagen manoeuvreert zonder naderbij te komen. De tyran Engeland!

De slavenbeul der na den opstand onderworpen Ieren, die zijn gevangenen als soldaten aan den Koning van Pruisen verkoopt en naar Emden verscheept, waar ze in ontvangst genomen, opgesloten in kerken en andere gebouwen, met kanonnen bewaakt, en daarna onder gewapend geleide verder het land ingevoerd worden....

Nu, het zal een genoegen wezen den Engelschman de sabel door de ribben te steken!

IJlings vertrekt Daendels uit de Haag naar den Helder.

II

De kanonnen der kustbatterijen van den Helder zijn op de Engelschen gericht. De generaal Daendels voert bevel over de landtroepen, vice-admiraal Samuel Story over de vloot.

Langzaam komen de geduchte Engelsche schepen van admiraal Duncan, den overwinnaar van Kamperduin, in het zicht, 26 linieschepen, en een honderdtal kleinere vaartuigen, begeleidend de transportvloot met 17.000 man landingstroepen van den generaal Abercromby.

Reeds eenige dagen op zee zwalkend, in drie eskaders verdeeld, en wachtend op de Russen, die nog steeds niet komen, is de Engelsche admiraal eindelijk op den Helder aangevaren.

Hij heeft naast de Engelsche vlag ook de Prinsenvlag in top: men heeft hem verzekerd, dat het Oranjegezinde scheepsvolk van de Bataafsche vloot zal weigeren de kanonnen af te schieten, wanneer hij met de Prinsenvlag komt.

Admiraal Story verzamelt zijn kapiteins bij zich aan boord voor een krijgsraad: zijn kapiteins beduiden hem, dat de matrozen niet zullen vechten tegen Oranje, het is onmogelijk onder deze omstandigheden den strijd te beginnen.

De Engelschen hebben het vooral begrepen op de Bataafsche vloot: het is hun vurigste wensch voortaan ieder plan van een landing in Ierland onmogelijk te maken door een van de kant van Frankrijk te duchten zeemacht te vernietigen.

Duncan nadert de wachtschepen bij den Helder met de witte vlag. De parlementairen begeven zich aan boord van het admiraalschip van Story om de vloot en den Helder op te eischen ‘in naam van uwen wettigen souverein den Prins van Oranje’. Zij hou-

den Story zes uur aan den praat, onderwijl laten zij onder het scheepsvolk een manifest van den gewezen stadhouder verspreiden: ‘Nu hebt gij een gunstige gelegenheid uw ijver te toonen door u voor den Prins te verklaren met zooveel schepen der Hollandsche vloot als uw voorbeeld zullen volgen’. Er worden nog oranjelintjes verspreid en dit weten de Engelschen al: de matrozen zullen niet tegen Oranje vechten.

Maar de troepen aan land richten de kustbatterijen bij den Helder op de Engelschen. De vloot steekt weer van wal en zoekt een geschikt landingspunt zuidelijker.

Dit punt is Callantsoog.

Hier, waar een smalle strook voor de duinen de verdediging uiterst moeilijk maakt, begint in den morgen van den 27sten Augustus de ontscheping. Er achter ligt het drassige land van het Koegras, waar de vijand zijn eigen kanonnen niet doorheen kan brengen. In alle opzichten schijnt het punt goed gekozen.

De kleine troepenmacht van Daendels heeft de bewegingen der Engelschen langs de kust gevolgd en is ter plaatse.

Bij het hooren dreunen van het geschut loopen de boeren, vluchtend over den dijk als de hazen.

Reeds waren zij in hun landarbeid opgeschrikt door het in vliegende ren voorbijkomen van ‘kruitwagens’. Een sjees van een vluchtende ‘groote

heer' is toen bij het uitwijken de sloot ingeraakt en zij hebben met moeite de paarden weer op het droge getrokken.

De redelijkste der boeren halen hun koeien en paarden uit de polder.

God geve, dat het schieten niet hier komt!

Het kanon dondert bij Callantsoog.

De generaal Daendels attaqueert met zijn divisie. Onstuimig jaagt hij zijn bataillons in het vuur.

De Engelschen!

Hun schepen dobberen voor de kust; in sloepen, in booten, die aan elkaar vastgemaakt zijn, worden de troepen aan land geroeid.

Waar is het Hollandsche geschut?

In het duinzand kunnen de kanonnen niet voort, zij zakken tot aan de assen er in weg. Slechts een enkel stuk bereikt een duintop, maar na eenige schoten gedaan te hebben, liggen de artilleristen er dood naast, neer geveld door de bommenregen, die uit de schepen neer komt.

Daendels leidt de bataillons ten aanval.

Maar op de smalle zandstrook kunnen zij slechts een voor een uit komen. Wel is waar kunnen de Engelschen daar evenmin een groote strijdmacht ontplooien, maar de schepen openen een overweldigend vuur op de Bataven. Het zijn de beide jagerbataillons van Chassé en Luck, die den spits moeten afbijten. Het eerste bataillon wijkt, het kan niet stand houden, het tweede wordt naar voren geschoven, het moet eveneens wijken.

Een bom treft den kolonel Luck, twee jagers dragen hem weg.

Nom de Dieu! De Engelschen mogen niet aan land komen!

'Ik beveel het, het moet gebeuren!'

Onzinnige heldenmoed.

De bataillons staan achter de duinen, in het Koegras, echellonsgewijze opgesteld.

Een nieuw bataillon gaat den kogelregen in: doelloos verzet.

De Engelschen komen aan land: 17000 man, gedekt door het geschut van vijf en zestig schepen tegen 7000 Bataven haast zonder geschut!

Daendels moet retireeren, achter de duinen verzamelt hij zijn verstrooide troepen, die veel volk hebben verloren. Slechts aan den ijver der artilleristen is het te danken, dat de kanonnen, met moeite uit het zand weggesleept, nog kunnen worden gered. De onderbevelhebber van Daendels, generaal van Guericke, laakt op luiden toon het beleid van zijn chef: 'Het is krankzinnig wat de generaal heeft gedaan. Waarom met alle geweld die nuttelooze duinen vast houden, waar hij zelf niet in kan manoeuvreeren en aldoor onder schot van de Engelsche vloot is! Wat een menschenlevens heeft hij al verspild! Hij had zich met zoo'n zwakke troepenmacht uitsluitend op het defensief moeten houden, naar het achterland terugtrekken en daar wachten tot er versterking was gekomen. Maar wat doet hij nu?' Een ordonnans van Daendels beveelt den generaal

Guericke een flankaanval langs het strand op de gelande Engelschen uit te voeren, hij zelf zal van den anderen kant den vijand in de zij aantasten. Hij hoort Daendels' trompetter den aanval blazen, maar in plaats van zijn troepen gelijktijdig te laten oprukken blijft hij onbewegelijk op de plaats waar hij is.

Daendels loopt nu op zijn eentje storm, hij kan den eenmaal begonnen strijd niet staken. Hoewel hij de catastrophe ziet komen, zet hij verbitterd door. ‘Kijk, de generaal!’ roept een luitenant, ‘hij staat waarachtig te dansen in den kogelregen! Bom, daar gaat hij met paard en al tegen den grond. De knol komt niet meer overeind’. Te voet rent Daendels met opgeheven sabel verder. Het baat niet. Om vijf uur in den namiddag moet hij ‘verzamelen’ laten blazen: ‘Terug op de Zijne’ luidt het commando.

De bezetting van den Helder heeft op Daendels' bevel de plaats ontruimd en na het vernagelen van het geschut zich bij hem gevoegd.

‘Heeft men de acht met steenen beladen tjalken in het Texelsche gat laten zinken?’ vraagt Daendels. De commandant der bezettingstroepen weet het niet. ‘Wat? Dan varen de Engelschen er door en is de vloot verloren! Uil, ik zal je leeren mijn bevelen niet op te volgen!’

In zijn woede vergeet Daendels zich zoozeer, dat hij den man een oorveeg geeft. Daarna stormt hij op van Guericke af:

‘Generaal, wat hebt ge gedaan! Waarom zijt ge niet gekomen toen ik het bevel gaf met uw troepen mijn flankaanval tegen de Engelschen te ondersteunen?’

Van Guericke denkt: ‘Als hij mij aanraakt steek ik hem mijn sabel door het lijf’.

‘Ik zal u laten aanklagen wegens hoogverraad’, schreeuwt Daendels hem in het gezicht, maar ziende, dat de oogen van zijn onderbevelhebber niets goeds voorspellen, keert hij, zijn drift beheerschend, om.

Terugtrekken op den polder de Zijpe.

Vol angst zien de reeds door het schieten verschrikte boeren den generaal Daendels met de Bataafsche divisie in terugtocht over de dijken aankomen.

Eerst enkele soldaten.

Een knecht, die in de polder bezig is een koe te melken vlucht hard weg.

Dan naderen meer infanteristen, cavalerie, kanonnen, kruitwagens, wagens met hooi en stroo, waarop de gewonden liggen.

De boeren gooien hun deuren, hun hekken dicht, bang dat er geroofd, gestolen zal worden.

Er gebeurt hun echter niets.

Daendels trekt voorbij.

De Engelschen nemen nu den Helder in bezit en de Bataafsche vloot trekt zich terug zonder aan het gevecht te hebben deelgenomen. De Engelschen varen door den niettegenstaande het bevel van Daendels vrijgebleven doorgang en ontmoeten de

vloot bij de Vlieter, aan den ingang van de Zuiderzee. Het zien wapperen van de Oranjevlag op den Helder en op Texel brengt het scheepsvolk in enthousiasme. Door de volslagen muiterij aan boord gedwongen moet Story zijn kapiteins aan boord roepen en verklaren, dat hem niets anders overblijft dan den Engelschen admiraal te verzoeken hem gelegenheid te geven ‘de nadere beschikkingen van het Bataafsche bewind ten aanzien van de vloot af te wachten’.

Drie dagen na het ongelukkige gevecht bij Callantsoog geeft Story zich met al zijn schepen aan Duncan over. De Prinsenvlag wordt op de veroverde oorlogsbodems geheschen, de Engelschen zelf vervaardigen spotprenten op deze gemakkelijke overwinning, zij noemen haar ‘a sad Story’!-

Daendels is inmiddels op de polder de Zijpe geretireerd, maar met geheel moedeloos geworden soldaten, die geen vertrouwen meer hebben in een generaal, die hen nutteloos ter slachtbank voerde. De slechte stand van zaken maakt Daendels zelf hoogst zenuwachtig, men ziet hem orders geven en op hetzelfde moment herroepen, in één woord, het wordt een hopeloos geval wanneer hij zich nog langer moet handhaven. Zijn positie in de Zijpe is overigens zeer gunstig, het terrein is met slooten doorsneden, drie achter elkaar, zij vormen een natuurlijke en geschikt te verdedigen belemmering voor den opmarsch van den vijand. Er zijn vijf bruggen, waarop men geschut kan plaatsen.

Met ongeduld ziet Daendels uit, dat er hulp op komt dagen. Waar blijft intusschen Dumonceau, die met nieuwe troepen uit Friesland zou overkomen? Hoe lang kan hij zich nog handhaven met zijn gedunde divisie tegen de 17.000 man waarover de Engelschen beschikken? Hij heeft ook zwaar gebrek aan ammunitie. En telkens komen er meer Engelsche schepen op de kust en brengen nieuwe Engelsche troepen aan wal.

Daendels, die met zulk een doldriftige voortvarendheid eerst de Engelschen heeft geattaqueerd, wordt opeens de voorzichtigheid in eigen persoon en ontruimt zijn stellingen in de Zijpe, hij trekt terug tot achter den ringvaart van de Schermer, zijn linie strekt zich nu uit tusschen Avenhorn en Alkmaar. Onderwijl is de generaal Brune met Fransche troepen tot bij Haarlem genaderd. Maar hij is nog ver genoeg weg om den Engelschen de gelegenheid te geven Daendels in zijn positie in den Schermer aan te vallen. Zij doen het echter niet en vergenoegen zich er mee om zich op te stellen in de Zijpe, op de plaats, die Daendels 30 Augustus verlaten heeft. De langzaamheid van Abercromby wordt Daendels' redding. Blijkbaar wacht de Engelsche generaal op de aankomst der Russen, die inmiddels als in aantocht zijnde gesignaleerd worden. Brune is over het gedrag van Daendels in de eerste gevechten zeer ontstemd: ‘Hij is gek of een verrader!’ Wat moet er gebeuren als hij nog verder terugtrekt, als hij geheel Noord-Holland intusschen

ontruimen gaat en zich naar Amsterdam zoekt te bergen? Reeds geeft hij order om voor dit laatste geval Daendels en zijn troepen niet binnen de stad te laten. De schrik over de noodlottige gang van zaken: Daendels' terugtocht door Noord-Holland, de overgave van de Bataafsche vloot verspreidt zich in den lande. Daendels heet zelfs een verrader: ‘zijn eenig doelmerk is Amsterdam te plunderen en zich van de schat op de Bank meester te maken’. Het eerst denkt de Hollander aan geld stelen!

Maar Daendels is niet van plan den Schermer te verlaten voordat hij er met geweld door den vijand uit verdreven wordt. Onderwijl is zijn vriend Krayenhoff, die zich als luitenant-kolonel der genie bij hem bevindt, naar Amsterdam gegaan om de leiding bij het aanleggen van de verdedigingswerken op zich te nemen: ieder oogenblik kan verwacht worden, dat de Engelsche vloot de Zuiderzee in zeilt en een aanval op Amsterdam begint.

Maar de Engelsche vloot komt niet. De Engelschen profiteeren ook in dat opzicht niet van hun behaalde voordeelen, misschien achten zij wel met de vermeestering der Bataafsche vloot, voor hen het belangrijkste krijgsobject, al genoeg bereikt.... Den 2den September vestigt Brune zijn hoofdkwartier in Alkmaar. Hiermede is de eerste phase van den veldtocht geëindigd. De tweede, die veel noodlottiger voor de verbonden Engelschen en Russen zal gaan verloopen, begint.

III

In deze Augustusdagen van 1799 bevindt de Erfprins van Oranje zich aan de Oostelijke grenzen van het land. Een troep Oranjegezinden heeft zich reeds bij hem gevoegd, gewapend met jachtgeweren, pistolen en pieken. Zij vertellen dat een leger Pruisen van 40.000 man mede in aanmarsch is. De dagen van 1787 schijnen herleefd. Sommige begeven zich op marsch naar de versterkte plaatsen in Overijssel en Gelderland; te Lingen richt de Erfprins een soort hoofdkwartier in, in Twente barst een opstand ten behoeve van het huis van Oranje uit. Maar gewapende burgers uit Zwolle, de bekende anti-prinsgezinde stad uit den tijd der patriottische woelingen rukken aan, versterkt door troepen van den Franschen generaal Girod en de Prins moet uit Lingen naar Emden wijken, vanwaar hij zich naar het leger in Noord-Holland begeeft, zonder daar echter eenig commando te voeren.

Half September attaqueert Brune, vereenigd met de troepen van Dumonceau de Engelsche positie in de Zijpe.

De aanval wordt afgeslagen.

Des nachts ontstaat er een valsch alarm. De kampeerende afdeeling van Daendels, meenend, dat de vijand haar komt overrompelen, slaat in verwarring op de vlucht. Schreeuwend: ‘De Engelsche cavalerie! De Engelsche cavalerie!’ werpen de bataillons hun geweren weg, de kanonniers laten hun stukken

in de steek, de ruiterij rent het vluchtende voetvolk overhoop. Daendels zelf, in de uiterste woede, loopt achter de vluchtelingen aan: ‘Ik laat de geheele divisie fusilleeren!’ Sommige soldaten staken eerst hun vlucht als zij op den weg naar Haarlem zijn aangeland.... Maar geen Engelschman heeft zijn versterkingen verlaten.

Als de orde eindelijk hersteld is hooren de officieren beschaamd de verschrikkelijkste beschuldigingen van Daendels aan: Het zijn verraders, lafaards, hij zal ze degradeeren en openlijk te schande maken! Als Daendels uitgewoed is, bereikt hem op zijn beurt het standje van Brune, die nu heftig tegen hem uitvaart. Ten slotte loopt alles nog vrij goed af. Alleen de ongelukkige sergeant, die spoken heeft gezien, toen hij meende dat de Engelsche cavalerie alles kwam neersabelen, wordt als zoenoffer voor de lafheid van de gansche divisie gefusilleerd.

Voor Daendels' prestige is het heele voorval echter hoogst pijnlijk. Ook zijn eerzucht is gekwetst. Welk een naam krijgt hij! Wordt er al niet gezegd: ‘Het is geen generaal, hij is alleen maar bruikbaar als aanvoerder in een partijgangers-oorlog!’

Dien dag is de hertog van York met drie nieuwe Engelsche brigades geland en ook de eerste Russische divisies, eindelijk aangekomen, worden ontscheept. Ten slotte komen er nog 6000 Russen, hun geheele troepenmacht, 16.000 man, staat onder bevel van generaal Hermann.

Eindelijk begint de algemeene opmarsch.

De boerderijen staan in brand, de boeren, die meenden, dat de Verbondenen als vrienden, niet als vijanden kwamen - naar hun zeggen - worden gemolesteerd.

Alom weerklinkt in het land de ontzetting over de ‘gruwelijke wreedheden’ der Russen.

Komt er geen hulp?

Alkmaar is door de Verbondenen bezet, de toestand wordt al meer en meer kritiek.

Den 19e September levert Brune slag bij Bergen, waarbij vooral de Russen geweldig in het nauw geraken en het veld ruimen, met achterlating van hun generaal Hermann als gevangene en vele kanonnen en vaandels.

York laat zich echter niet ontmoedigen door den nederlaag van zijn bondgenoot, die een slecht gedisciplineerd en slecht toegerust leger in het vuur heeft gebracht tegen de in den krijg bedreven Franschen.

Bij Egmond gelukt het hem Brune te doen retireeren tot aan Beverwijk en Purmerend.

Daendels krijgt deze laatste plaats te bezetten.

Hij laat de poorten sluiten, de proclamatie van het Uitvoerend Bewind uit den Haag onder de bevolking verspreiden: ‘Met den dood gestraft worden allen, die oproerkreten aanheffen, seinen geven, de klokken laten kleppen, vuren aansteken, verboden samenrottingen houden, verboden wapens dragen!’ Den boeren wordt aangezegd hun vee binnen te halen, want de dijken zullen worden doorgestoken.

Des nachts graven, met fakkels bijgelicht, ingenieurs aan de dijken, mannen worden opgeëischt voor het opwerpen van batterijen, met den sabel drijft men ze bijeen, te hooi en te gras opgepikt: de eene wordt ‘het halve hoofd gekloofd’, den ander ‘den arm lamgeslagen’. Als er genoeg mannen zijn bijeen gebracht worden deze, als een troep gevangenen, tusschen jagers, ruiters en soldaten, voorzien van touwen en bijlen naar de sluis gebracht. ‘Als er niet hard gewerkt wordt zal de stad aan vier hoeken in brand worden gestoken!’ Een bekend geluid uit de dagen van Hattem!....

Het is een waar schrikbewind onder den woedenden Daendels!

Er valt geen tijd te verliezen, reeds hebben de Engelschen, door de vloot in de Zuiderzee aan land gebracht, Hoorn bezet.

De zaken nemen voor de benauwde stad echter een gunstige keer. De troepen van Daendels worden uit Purmerend weggeroepen: Brune bereidt een nieuwen aanval voor.

Begin October levert het Gallo-Bataafsche leger slag, nu bij Castricum.

De divisie Daendels krijgt dien dag gelegenheid zich te onderscheiden en haar slechte naam te herstellen. Zegevierend dringt zij met de bajonet door, een regiment Engelsche dragonders, in de duinen opgesteld, wordt overhoop geworpen. Op het moment, dat Daendels de positie van zijn troepen bezichtigt, komt hem een parlementair der Engelschen tege-

moet, die hem gelast zich over te geven. Ten hoogste verbaasd laat Daendels den man vastnemen en als krijgsgevangene naar het hoofdkwartier voeren: hij loopt niet in den val, die den vijand hem stelt. Overwinnaar zijn en tegelijk de wapens als gevangene neer te leggen is een vrij zonderlinge opvatting, meent hij terecht.

Bij Castricum verslagen begint het Engelsch-Russische leger zijn terugtocht naar zijn eerste uitgangspunt: de versterkte positie in de Zijpe. Daar wordt de vijand door generaal Brune geheel ingesloten.

York, die door middel van krijgsgevangenen verneemt, dat de Gallo-Bataafsche armee steeds meer versterkingen krijgt, opent nu onderhandelingen, het weer begint guur te worden, de expeditie biedt weinig kans van slagen meer.

Brune laat hem ongemoeid aftrekken en zijn leger weer op de schepen brengen. Hij bedingt niets bij de caputilatie, die den 13 October te Alkmaar gesloten wordt, zelfs niet de teruggave van de Bataafsche vloot: zoo blij is hij blijkbaar de Engelschen en Russen weer het veld te zien ruimen.

Zoo eindigt deze voor alle partijen weinig roemvolle campagne. De Gallo-Bataven hebben de vruchten van hun overwinning niet weten te plukken. Maar ook de ‘coup de main’ van Engeland, Rusland en Oranje is mislukt.

De geheele inval krijgt nog een tragisch-komisch naspel: de Geldersche freule van Dordt, een half-

wijze en gebochelde amazone, die in de omstreken van haar kasteel ‘oproer’ heeft gemaakt, wordt wegens verstandhouding met Oranje en conspiratie tegen haar land door een Fransch executie-peloton gefusilleerd.

De arme ziel beweegt nog in haar kist.

Een genadeschot maakt haar af.

De mare gaat door Frankrijk: 17 September is Bonaparte te Fréjus geland! In zes dagen is hij met het fregat de ‘Muiron’ van Alexandrie naar Marseille gevaren, dwars door de Engelschen, die hem de geheele Middellandsche Zee over hebben gezocht....

Een verduivelde veine heeft die Bonaparte.

Hij komt de wereld wederom op zijn kop zetten! Het Directoire is perplex. Parijs is dol van vreugde: Bonaparte alleen kan ons zekerheid van de overwinning geven!

En dan komt de beroemde ‘coup d'état’ der pretorianen: de dag van den 18 den Brumaire. Terwijl de mannen van het Directoire schreeuwen ‘Bonaparte hors la roi!’ staat de generaal zelf te midden van de vergadering. Durft men de hand slaan aan den overwinnaar van Arcola? Doodsbleek staat de generaal daar, met gekruiste armen en wacht. De gedeputeerde verdringen zich dreigend rondom hem. Zal men hem doorsteken, zal zijn bloed vloeien? Een kreet: ‘Bonaparte is in gevaar’ weerklinkt. En met de bajonetten op de geweren dringen zijn gre-

nadiers de zaal binnen, plaatsen zich tusschen hem en zijn aanvallers. De officieren trekken hun sabels: ‘A bas les Jacobins!’ De roode toga's verdwijnen in den Novembernacht: de raad der Vijfhonderd is voor wapengeweld geweken.

Met den val van het Directoire is de Revolutie ten einde. Het Consulaat begint.

Het Leger wordt de groote gebeurtenis van het nieuwe tijdperk. Uit de kruitdamp der kanonnen verheft zich snel de Fransche Adelaar....

Bonaparte, Romeinsch Consul!

De twee andere consuls, die met hem worden gekozen: Sieyès, gewezen abbé en Ducos, gewezen vrederechter, zijn niets dan stroomannen.

De Cesar is Bonaparte.

De generaal.

Marengo! De blauwe mantel en de Turksche kromsabel, die hij in dezen slag droeg, worden met hem beroemd.

Deze overwinning, 14 Juni 1800 bevochten, is het begin van Napoleon, hoewel hij den naam en den kroon eerst vier jaar later zal dragen.

Maar als in 1802 een Bataafsch gezantschap hem in de Tuilerieën te Parijs nadert vinden zij daar reeds een man, omringd door een volslagen hofhouding: ministers, adjudanten, hovelingen, prefecten, kamerheeren, rijk in goud en in scharlaken. En de Eerste Consul zelf weliswaar nog mager, geelachtig bleek en met de slordige haren van den gene-

raal van eertijds, maar in wit vest, korte broek, zijden kousen, lage schoenen met gouden gespen en een kleinen gouden degen opzij. Met een gebaar van de hand geeft hij te kennen, dat de aanwezigen zich kunnen verwijderen....

In de Bataafsche Republiek komt een nieuwe generaal.

Hoewel Brune den inval der Engelschen en Russen heeft gekeerd is Bonaparte ontevreden over zijn te weinig doortastend gedrag in den veldtocht.

Augereau, Brune's opvolger, komt als de hoogmoedige meester de vergadering van het Uitvoerend Bewind binnen, waar ook generaal Daendels aanwezig is.

Hem over het hoofd ziende, vraagt Augereau:

'Qui est votre général en chef?'

En dan maakt hij bekend, dat het de wensch van Bonaparte is, dat het commando voert 'un général qui fait la guerre depuis six ans et qui ne risquera pas de perdre sa réputation qu'il a en Europe!'

Daendels voelt hoe hem bij deze woorden het bloed naar het hoofd vliegt: dat is een toespeling op zijn onfortuinlijke gevechten in Noord-Holland!

'Insolent!' denkt hij, zich op de lippen bijtend.

De Franschman komt hem de hiel op den nek zetten! Een onbeschaamde kerel, pralend met zijn decoraties, zijn overwinningen, zijn machtsbesef....

Natuurlijk moet men zich onderwerpen.

De Bataafsche Republiek vermag immers niets meer

tegen dezen Bonaparte, die in zijn beslissingen niet van plan is er rekening mee te houden of het grievend is voor Daendels en voor het Uitvoerend Bewind, dat een Augereau voortaan zal zeggen wat er in het land gebeuren moet.

Bonaparte wil precies uitgevoerd hebben wat hij voornemens is.

Hij stuurt met volle vaart op de beteugeling van ‘het monster der anarchie’ aan, zoowel in Frankrijk als in Holland. Hij wil overal een absoluut bewind: een volksvertegenwoordiging, die meepraat, belemmert slechts het nemen van snelle besluiten!

Onder pressie van Bonaparte verandert het Uitvoerend Bewind van samenstelling, wordt ‘aristocratisch’, noemt zich ‘Staatsbewind’, en neemt onder zijn tot twaalf uitgebreid ledental zelfs oudregenten op, zooals van Haersolte, van Hoogstraten, Brantsen, Lewe.

Wat beteekent dat: treedt men zoo de democratische beginselen met voeten? Regeeren voortaan twaalf aristocratische prinsjes het land?

Vooral de vroegere Jacobijnen is de nieuwe koers van 1801 niet naar den zin!

Dit staatsbewind mag niet aanblijven, moet omver gegooid.

Men wendt zich daartoe wederom tot den generaal Daendels, den man, bedreven in het uitvoeren van staatsgrepen.

Maar ditmaal vindt men hem weinig bereid tot medewerking.

Het staatsbewind is op wensch van Frankrijk ingesteld, derhalve voelt hij er weinig voor nog eens de kastanjes uit het vuur te halen.

Daendels is niet meer de man van 1798.

Men durft den ‘verslagene’ thans openlijk belasteren:

Het blaadje ‘De Politieke Blixem’ gooit zijn venijnige schichten naar hem.

Hij heeft een binnenlandsch verlof aangevraagd, ingaande Oct. 1800, ‘om gezondheidsredenen’, en zich voorloopig naar Hattem teruggetrokken.

Maar politie-spionnen volgen hem op de voet, angstig letten zij op alles wat Daendels zal doen. Deze kent ze al van aangezicht, op straat wendt hij zich spottend en minachtend naar hen om.

‘De generaals Daendels en Dumonceau hebben hebben samen gedineerd. Dat beteekent een staatsgreep!’

‘De generaal Daendels heeft zich gisteren in uniform op Het Loo vertoond’.

Zoo berichten de spionnen.

‘Wat is er aan van de Daendeliaansche woelingen?’ vragen de burgers nieuwsgierig aan elkaar.

Groote opschudding ontstaat. Want er is een zoogenaamd ‘Bulletin aan de Bataafsche Armee’ verspreid, dat afkomstig heet te zijn van de generaals Daendels en Dumonceau en waarin het wordt voorgesteld alsof beiden een zoodanige wending aan de zaken hopen te geven met medewerking van het leger, dat het veel heeft van

verzet tegen de maatregelen van het Staatsbewind.

Het bulletin is valsch. Maar de naam van Daendels is weer genoemd, men kan niet te voorzichtig wezen.

Men ontbiedt de beide generaals in den Haag om voor den president van het Staatsbewind te bewijzen, dat zij inderdaad geen deel hebben aan het geval.

Zullen zij komen?

Zij komen.

Daendels begeeft zich in groot generaalstenue naar den Haag.

Glimlachend verklaart hij part noch deel aan de zaak te hebben - en gaat vervolgens dineeren.

Is het waar?

Misschien is het niet heelemaal waar.

Maar een vrienschappelijk schrijven van Schimmelpenninck uit Parijs doet hem er spoedig van afzien nog iets in die richting te ondernemen.

Geen herhaling meer van 22 Januari!

Waartoe ook?

De mislukkingen van vroeger hebben hem het volslagen nuttelooze van al dergelijke omwentelingen doen inzien zoolang niet de Bataafsche Republiek zelf, maar Frankrijk er goedkeuring aan moet hechten.

Daendels gelooft trouwens allang niet meer in het heil van zijn land, dat voortaan alleen nog bestaat bij de gratie van Bonaparte....

Zijn schuld is het niet: hij heeft zich waarlijk al genoeg moeite gegeven.

Zoo komt er dan ook van de geheele beoogde omverwerping van dit Staatsbewind, dat in het leven geroepen is door dienzelfden Bonaparte, niets.

De regelen, door Helmers acht jaar later gedicht, passen reeds geheel op den toestand:

> ‘Het vonnis is geveld, ja, Grieken, gij zijt slaven!
> Leert nu, in 't juk gekromd, op 's vreemdlings wenken draven.’

‘Ik kom terug’

I

De sabel in een hoek.
De pistolen op tafel.
Twee moedelooze handen.
Handen, langzaam tastend naar papier en inkt.
De ganzepen in de hand.
Een aarzelend wachten.
Dan een resolute ruk.
Daendels zet zich breed voor zijn papier en schrijft. In vorm, in stijl:
Zijn demissie.
Met een groot gebaar wordt het stuk afgeschreven, de woorden loopen uit de pen over het papier tot lange regels, lijnen van woorden over het papier, aan den rand afgebroken en op een volgenden, daaronder, voortgezet.

> ‘Om deze redenen zou mijn wensch zijn mijn finale demissie te bekomen....’

De punt van de pen barst; Daendels neemt een andere pen en schrijft den brief ten einde.

Op het geluid van het schot, dat dreunend zijn werkkamer doet kraken, is zijn vrouw met een gil van angst opgesprongen en half bezwijmd bij haar man binnen gevallen:
‘Mijn God! Herman Willem doet zich wat aan!’ Zij weet van zijn besluit om aan het Staatsbewind

zijn algeheel ontslag uit den krijgsdienst te vragen. Hij moet in een furieuze staat wezen!

'Het is niets, beste', keert Daendels zich naar haar om. 'Ik heb alleen mijn pistool ontladen....'

Op de oude secretaire, die aan zijn vader heeft behoord staat de kleine porceleinen olielamp en werpt de schaduw van Daendels' gestalte tegen de wand. Een damp van rook en kalk stuift op uit een gat in de muur: daar is de kogel den wand ingegaan, precies waar van de schaduw het hoofd was.

Daendels legt het wapen op tafel neer.

'De generaal Daendels is dood', zegt hij kalm, als zijn vrouw met oogen, nog groot getrokken van ontsteltenis, naast hem staat met samengeknepen handen, waarvan de duimen witte plekken in het vleesch boren.

Daendels gaat rustig voort de zegels in de lakken van zijn brief te drukken.

Als hij de kaars uitblaast ten teeken, dat het werk gedaan is, hoort hij zijn vrouw zachtjes snikken. Ik had rekening moeten houden met haar toestand, denkt hij, aan haar figuur haar reeds ver gevorderde staat van zwangerschap ziende, en een gevoel van verteedering bevangt hem.

Hij gaat op haar toe en legt zijn hand op haar schouder.

'Mijn goede Aleyd', zegt hij - het is ridicuul, gaat het door zijn hoofd, ik heb vrouw en kinderen en het is alsof ik mij nu pas mijn gezin herinner - 'wij zullen vreedzamer tijden tegemoet gaan, wij

zullen meer bij elkaar wezen. Ik zal ook voor de kinderen een goede vader zijn'. Met een bijna pathetisch gebaar heft hij daarbij de hand op, als zweert hij het.

Mevrouw Daendels droogt haar tranen. Zij houdt van den man, die toch alleen van zichzelf vervuld is geweest, die getourmenteerd door zijn rustelooze eerzucht voor niets oogen heeft gehad dan voor zichzelf en, den fanatieken wensch zijn groote rol in de openbaarheid te spelen volgend, haar en het gezin van stad naar stad, van oord naar oord heeft gesleept, in een zwervend bestaan van Duinkerken naar Amsterdam, van den Haag naar Hattem. Nu zijn zij weer in Hattem, de plaats, die haar lief is, haar geboorteplaats, waar zij rustige jongemeisjes-jaren heeft gesleten, die wel is waar spoedig werden onderbroken door de patriottische opstootjes, gevechten en angstige zorg om den eerzuchtigen, waaghalzigen jongen minnaar, den schutterij-luitenant Daendels....

Het zou goed zijn als het voorbij was, als er eindelijk rustiger tijden aanbraken, waarin zij niet langer zorg hoefde te hebben om het leven van haar man, dat tot nog toe voortdurend in gevaar is geweest, in de politiek, in den oorlog. Als Herman Willem het maar volhoudt. Dat alleen verontrust haar, hem kennend. Hij is zoo ongedurig; zal een leven, gewijd aan een werk des vredes: de landbouw en de veeteelt, wel in zijn stijl blijken te zijn? Zij moet het afwachten.

Daendels leest haar de gedachten uit de oogen.

'Mijn besluit staat vast', zegt hij. 'Ik ga nu voortaan met de spa over den schouder loopen, het zwaard tot den ploeg omsmeden. Wij zullen varkens en schapen houden, wij zullen koren en rogge verbouwen, wij zullen zaaien en planten. Ik wil van geen legerkampementen meer hooren noch politici spreken. Ik ben de politiek moe als gespogen spek. Ik zal een brave landbouwer wezen. Het is goed voor mijn embonpoint', voegt hij er niet zonder een grimmig lachje aan toe, 'ik word te gezet, als ik mij steeds weer woedend maak moet ik oppassen voor een beroerte. Ik ben trouwens geen jongeling meer, al veertig geworden'.

Inderdaad, zijn besluit staat vast: een nieuw leven beginnen.

Een leven, dat hem eindelijk de kalmte zal geven, die hij in tien jaren van onafgebroken nerveuze werkzaamheid niet meer heeft gekend.

De gedachte is in hem gerijpt tijdens zijn verblijf te Hattem in het jaar van zijn binnenlandsch verlof. Te Hattem, dat hij sinds hij er in 1786 voor goed wegging, uitgesloten van de amnestie en twee jaar later met onthoofding bedreigd als hij mocht probeeren er terug te komen, slechts een enkele maal, in dienst van de Bataafsche Republiek, heeft teruggezien, vindt hij nu een vrouw en kinderen, met wier welzijn hij zich nauwelijks heeft kunnen bemoeien, een huisgezin, dat aangroeide zonder dat hij het zelf goed bemerkte. Geboorte en dood zijn er

in zijn huisgezin geweest zonder dat het goed in zijn aandacht kon doordringen, zonder dat hij het een plaats kon inruimen in zijn bewogen en ambitieus leven. Kinderen werden geboren en stierven tijdens zijn zwervend bestaan, sommige heeft hij zelfs niet eens gezien....

Nu wil hij het goed maken en zich een nieuw tehuis stichten.

Daarom: de brief moest geschreven en verzonden. Afscheid van zijn wapens, van zijn pistolen, zijn sabel, zijn steekhoed, zijn generaalsjas met breede revers.

De kleine Staatsraad Besier - de kleine, listige Besier, zooals zijn vijanden hem noemen - stapt twee dagen later bijzonder vlug met zijn korte beenen door de straten van den Haag, zijn platte stijve hoed met breed omgekrulde randen wat dieper in de oogen dan gewoonlijk, de kin in de vadermoorders geklemd, de wandelstok en de portefeuille onder den arm.

Hij heeft dien morgen een brief gekregen van den generaal Daendels, een brief uit Hattem, die hem in de eerste verbazing en ontroering haastig naar zijn zwarthoornen lorgnet deed grijpen om nog eens goed te lezen of het er allemaal heusch zoo stond, of hij zich niet vergiste, niet verkeerd had gelezen....

De haastig voortstappende Besier loopt tegen zichzelf te praten:

‘Mogen wij in voorteekenen gelooven, zal ik straks op de vergadering tegen mijn collega's zeggen - mogen wij in voorteekenen gelooven dan staan de zaken voor ons en het vaderland zeer gunstig. De vrede van Amiens, met Engeland gesloten, maakte een einde aan het bloedig bewind van den vechtsoldaat en hier toon ik u een schrijven, waarin de woelzieke vechtersbaas Daendels verzoekt zijn demissie uit het leger te mogen bekomen en van het tooneel te verdwijnen. Graag, heel graag zelfs, niets liever dan dat.... Daendels, de fiere patriot van weleer!

Een lieve jongen! O, wat kunnen wij prat gaan op onze patriotten!’

In ieder geval, de man, die steeds met de bajonet gewerkt heeft, legt de wapens neer, wil demissioneeren.

‘Nou, daar zullen mijn collega's van ophooren. Het vergemakkelijkt de zaak zeer. Want dit stond reeds vast: uit zijn binnenlandsch verlof hadden wij den generaal, wiens aanblijven op het tooneel der openbaarheid de veiligheid van onze staat voortdurend in gevaar zou brengen, nimmer meer naar het leger laten terugkeeren. Dat hij zelf thans zijn ontslag vraagt is verstandig: nu houdt hij de eer aan zich’. Met een fijn glimlachje neemt Besier, de vergadering van het Staatsbewind binnengekomen, zijn plaats aan de lange tafel in.

‘Mijne heeren! Dit is vandaag aan de orde: De generaal Daendels vraagt zijn algeheel ontslag uit

den dienst. Hij wil heereboer en veefokker worden'. Beweging van verbazing bij de anderen.

Besier klemt zich de zwarte lorgnet op de neus en vouwt het schrijven van Daendels open, leest voor:

> December 1802: Aan den Staatsraad Besier.
> 'Ik neem de vrijheid U bij dezen voor te dragen mijn verlangen om uit den dienst te worden ontslagen zoo de voet op welken ik dezelve wenschen zou te obtineeren, door U en Uw medeleden mocht worden gegouteerd wanneer ik daaromtrent een formeele voordracht aan het Staatsbewind zal doen. Met een zwaar huisgezin beladen zou ik mij gaarne geheel en alleen aan derzelver bestaan en aan de opvoeding van onze kinderen wijden. Mijn projecten dienaangaande zou ik niet kunnen overeenbrengen met mijn plichten als Luitenant-Generaal, zonder mijn werkzaamheden zoodanig te verdeelen en van tijd tot tijd af te breken, dat ik er alle vruchten en agrementen van zou kunnen verliezen.
> Om deze redenen zou mijn wensch zijn om mijn finale demissie te bekomen....'

Hier onderbreekt Besier zijn lectuur, ziet over zijn zwarte lorgnet zijn collega's afwachtend aan.

De anderen begrijpen wat die blik beduidt:

‘En wat verlangt hij als tegenprestatie van ons? Daendels is de man er niet naar om de dingen zóó maar te doen....’

Besier gaat voort:

> ‘.... zonder behoud van rang of pensioen, zoo ik bij vorm van dedommagement, waarop ik, als in mijn tegenwoordige kwaliteit uit den Franschen dienst overgenomen, eenigen aanspraak meen te mogen maken, in vollen eigendom mocht kunnen bekomen een stuk goed als het domein Het Loo, waarvan de gebouwen, heidevelden, weide en reeds bebouwde landen bijzonder zouden dienstig zijn voor mijne projecten, welke zijn: het ondernemen van importante defrichementen van inculte gronden, na een verbeterde wijze van landbouwen, gecombineerd met het verbeteren van het ras der schapen en een economisch plan van onderhoud van armen, welk een en ander ik onder de protectie en met de noodige encouragementen van het gouvernement wenschen zou te beginnen en waaromtrent ik mij zou willen verbinden, om niet alleen in het generaal te volgen een systhema, hetwelk de Raad van Binnenlandsch bestuur zal oordeelen het best geschikt te zijn om te reusseeren en anderen mijn voorbeeld te doen volgen, maar ook om successievelijk zoodanige proeven te nemen in alle de onderscheiden vakken van landbouw als

> de Raad verlangen zal, opdat door voorbeelden en welgelukte proeven onze landbouw en schapenteelt diezelfde volkomenheid mogen bereiken, welke sommigen onzer naburen er reeds aan hebben gegeven.
> Ik zou zelfs prefereeren mijn volkomen ontslag uit 's lands dienst boven een onbepaald verlof (hetgeen mij tegen den borst zou stuiten) en het verkrijgen van datzelve goed in een eeuwigdurende erfpacht, tegen een jaarlijksche recognitie van deszelfs tegenwoordigen opbrengst, welke mij verzekerd is in alles nog geen I duizend guldens te bedragen'.

Mooi, Daendels trekt zich uit de openbaarheid terug, hij legt de wapens neer.

Maar Het Loo? Daendels vraagt wel een beetje veel. Nu, er zal een schikking te treffen zijn. Onlangs is er nog in onze vergadering over gesproken de woeste gronden van de Veluwe te laten ontginnen. Bij Oldenbroek in het Heerendal ligt een geschikt terrein, niet al te groot, waar het oog reeds op is gevallen. Wij zouden dat aan Daendels kunnen geven, beter dan het Loo, dat een kostelijk domein is en reeds in goeden staat verkeert. Het is beter aan Daendels een werkje te geven, waaraan hij zijn krachten kan verslijten en waar hij een tijdlang zoet mee is.

Als Besier zeggen ook zijn collega's wat het Directoire uitriep toen Bonaparte Frankrijk verliet voor

zijn tocht naar Egypte, ver weg: ‘Enfin!’.....

Daendels breekt langzaam de cachetten open van den brief, die het Staatsbewind hem als antwoord op zijn schrijven zendt.

‘Om de diensten door hem aan het vaderland bewezen te beloonen’, wil men hem geven.... niet het Loo, maar ‘500 morgen onbebouwde heidegrond in het Heerendal, gelegen tusschen Oldenbroek en Heerden, in eeuwige erfpacht, onder verplichting die gronden op de meest geschikte wijze in cultuur te brengen’. Daarenboven zal hij ontvangen bij wijze van ‘geschenk’ een begin-kapitaal van f. 50.000, betaalbaar in vijf termijnen - .

De vrekken, denkt hij.

Wat hij als een zaak van algemeen belang heeft voorgesteld wordt tot iets van zuiver persoonlijke aard gemaakt, of, zooals het heet: ‘men heeft zijn project tot meerdere en bestemdere maturiteit gebracht’.

Och, het kan hem eigenlijk weinig meer schelen. Wat wil hij nog langer strijden tegen een publieke opinie, die hem niet wenscht, die hem in zijn ballingschap laat gaan zonder zelfs maar een poging te doen om hem van zijn stap terug te houden?

Zijn besluit is nu eenmaal genomen, zijn brief is geschreven, oef, het is uit.

Het is hem niet gelukt de korst van laffe serviliteit, die zich om het hart van zijn land legde, te doorbreken. Noch met de sabel noch met de vuist heeft

hij zijn gedegeneerde landgenooten besef van eigenwaarde kunnen bijbrengen.

Men heeft moord en brand geschreeuwd. Het eenige wapen der anderen was de laster, de hoon.

'Ik weet het wel, ik was een warhoofd en een intrigant van de eerste soort. Alles wat ik ondernam deed ik uit eerzucht of hoogmoed. Ik werd voortdurend door schuldeischers geplaagd - en ik kan het niet eens ontkennen. Maar aan wien de schuld? Ik kon niet leven van mijn veel te klein tractement. Behalve verkwistend heette ik ook onzedelijk. - Maar lasterpraat is in mijn brave Holland altijd te geef geweest - .

Hoe het ook zij, ik wil eindelijk vrede hebben met mijzelven en met mijn nuttelooze ambities!'

Het Heerendal.

De zon brandt over de hei en de wind waait.

Wat een stilte heerscht hier.

Onverwijld gaat hij aan het werk.

Voor het eerst ervaart hij de domestieke kalmte van het tuinieren, het spitten, graven en ontginnen. Met een groote zonnehoed op loopt hij buiten, transpireerend, met gebruinde handen.

Hij spreekt met knechts, met leveranciers van zaaierdennen en berken, met timmerlieden, die zijn schuren en loodsen gaan bouwen, met veefokkers die hem zijn vee, zijn koeien, schapen en varkens zullen leveren.

Voor het eerst ook zit hij geregeld met vrouw en

kinderen aan één tafel; zijn vrouw zit aan het hoofdeinde en snijdt het brood, de koffiekopjes staan netjes op een rij en op kleine stoeltjes zitten zijn 8 kinderen. Daendels glimlacht bij het aanschouwen van zijn eigen vaderschap, glimlacht om zijn burger-gezin. Wel becritiseert hij in stilte zijn kroost: zijn dochter Pietje heeft een te groot hoofd, de ooren van Constant staan te veel uit, maar hij is gauw over zijn ergernis heen, hij bemoeit zich met de opvoeding en de gezondheid der zijnen. Zijn vrouw is ook in het eenvoudige costuum van burger-vrouw een goede verschijning, hij laat zich haar 'fluweelen' duim welgevallen en als zijn kinderen zijn werkkamer binnenkomen, bromt hij niet meer en zij mogen zijn papieren door de war gooien.... Als Egbertje last met de tanden heeft blijft hij den halven nacht op en zelf haalt hij de luiers van den pasgeboren August Dirk van de waschlijn, omdat alle schoone zijn opgebruikt. Och, wat voordien allemaal geweest is lijkt een waan, een droombeeld. Is hij niet in zijn hart een brave provinciaal, een echte Gelderschman, niet langer 'Daendels', maar eenvoudigweg 'Herman Willem' -?

Zoo volslagen is hij in zijn 'aangename bezigheden' verdiept, dat hij, zooals hij aan Valckenaar schrijft, 'zoo weinig mogelijk aan het vaderland wil denken ten einde mijn rust en geluk er niet door gestoord worde en weggenomen.

Ik wil alleen door nuttige verbeteringen in den

landbouw mijn mede-landgenooten nog van eenig nut zijn en zulks is de eenige ambitie, die mij nog is overgebleven'.

In het voorjaar bemest hij de dorre landstreken, die onder zijn voorgangers 'als een ruïne zijn geweest', hij laat er des zomers runderen en schapen grazen, plant dennen en berken, verbouwt koren, poot knollen en aardappelen, zaait winterrogge.

Hij is met niets anders samen dan met de natuur, de wind, de zon, de maan. Als een lichamelijk moegewerkt man gaat hij des avonds ter ruste.

Maar een enkele maal toch nog een politieke terugblik: Valckenaer vraagt hem of hij hem papieren kan verschaffen over de gebeurtenissen op 22 Januari en 12 Juni 1798:

> 'Ik heb ze niet. Ik was ook met de clique van mijn eigen partij finaal gebrouilleerd, men wilde mij zelfs in het geheim verbannen. Alleen toen de Commissie zag, dat de kaart te Parijs vergeven was, zocht zij mij aan om naar Parijs te gaan en het onweer voor haar af te wenden. Ik refuseerde het besluit en ging aan het onderzoeken en bevond, dat ik mij tot een deportatie gereed moest maken, waar ik weinig zin in had. Ook na mijn vlucht, te Parijs, ontving ik niets dan krantenberichten, van geen beteekenis, zij kunnen u van geen nut wezen..'

Een nonchalant antwoord, van een, die de geheele

zaak niets meer kan schelen.

Wat gaat het hem allemaal nog aan? Hij spit en graaft en is tevreden.

Zijn vijanden misgunnen hem zelfs nog zijn heidegrond: ‘Daendels heeft in den Haag zoo lang geblaft tot men hem een brok heeft toegesmeten’, zeggen zij.

Hij glimlacht, als hem het gerucht ter oore komt, dat hij naar Frankrijk zou willen gaan om als generaal in het Fransche leger dienst te nemen.

Wie schrijft die klets:

‘Daendels blijft woelende?’

Ja zeker, met zijn spade in den heidegrond!

II

Drie en een half jaar gaan voorbij.

Wat valt er in Holland voor zonder Daendels?

Op een dag komt zijn vrouw hem van het veld roepen:

In de wachtkamer is een ‘gegaloneerd heer’, een stafofficier van den nieuwen koning van Holland Lodewijk Napoleon. Zijn koets staat op het erf.

Daendels weet van de verandering in de regeering van zijn land.

Napoleon is in 1804 ‘Empereur des Français’ geworden, bij de ‘sacre’ den kroon uit de handen van den Paus nemend en zichzelf op het hoofd zettend: symbolischer handeling heeft hij nimmer verricht. Maar de Keizer Napoleon is niet meer de Consul,

hij regeert en een heerscher heeft slechts bevelen te geven.

Op zijn wensch heeft de President der Bataafsche Republiek, de raadpensionaris Schimmelpenninck, na slechts één jaar aan het bewind geweest te zijn ‘om gezondheidsredenen’ geaodiqueerd.

In Holland was een troon vacant, de Keizer heeft hem aan zijn broeder, prins Louis, laten geven.

Daendels heeft de komst van koning Lodewijk niet zonder welwillendheid gezien. Een koning, dat maakt van de Republiek, zoolang aan de intriges van naar postjes en baantjes jagende ‘onbetrouwbare personagien’ overgeleverd, eindelijk een geordende staat: één hoofd, één gezag.

Wat wil deze heer in de wachtkamer van hem?

De officier maakt zich nader bekend. Hij is als afgezant van den koning gekomen. De koning wil, dat alle mannen, die het land van dienst kunnen zijn, in functie treden. Patriot of geen patriot, op de ‘flinke kerels’ komt het aan. Het is onzin, dat een man als Daendels, die zoowel te Parijs als in Holland jarenlang van zich heeft doen spreken als een doortastend, vaderlandslievend man, in zijn eigen land als een verstootene, een vrijwillig balling leeft, landbouwer, heereboer is geworden. Een Daendels behoort op een andere plaats dan op een stukje heidegrond ergens in Gelderland, zulk een man behoort deel te hebben aan het bestuur van zijn land.

Koning Lodewijk zendt hem het bericht, dat hij

hem terug wenscht, dat hij hem bij besluit van 16 Juli 1806 in dienst terugneemt en hem benoemt tot buitengewoon Staatsraad.

Daendels hoort den officier zwijgend aan.

Hij vraagt bedenktijd. Hij brengt een ganschen dag in onrust door vóór hij tot een besluit kan komen. Hij wischt zich het zweet van het voorhoofd.

Hij werpt een blik op zijn heidegronden. Zijn landerijen floreeren niet erg, de dorre heidegrond levert zelfs bij de nieuwe doelmatige methode van bemesting, die hij heeft willen toepassen, maar weinig op en verslindt veel geld. Het is bovendien alweer bijna vier jaar geleden, dat hij zich hier naar Heerendal heeft begeven. Hij weet in zijn hart maar al te goed hoezeer dépit een rol heeft gespeeld in het besluit voorgoed uit de openbaarheid te verdwijnen. Hij heeft het wel is waar met zijn volle overtuiging aanvaard, maar kan een in wezen rusteloos en ambitieus man als Daendels lang bij een besluit blijven, dat hem tot een levend begravene maakt? En is er niet veel veranderd in zijn land, dat nu een koninkrijk is geworden?

Het is waar, hij zou uit eigen beweging nimmer meer iets in de politiek ondernomen hebben. Maar vrààgt men hem terug....

Zal hij accepteeren, zal hij toegeven aan het eigen hart, dat afscheid nam zonder er heelemaal bewust van te zijn, dat daarin toch nog iets was achter gebleven van een ‘Ik kom terug’? Het is en blijft waar: een leven van heereboer en veefokker is toch

eigenlijk niet in zijn stijl...

Staatsraad! En de Koning heeft nog geheel andere dingen met hem voor, verzekerde hem de officier. Welke dingen?

In Augustus ontvangt de Koning, die op dat moment te Mayence vertoeft, vanwege den dreigenden oorlog met Pruisen, Daendels' brief.

En Lodewijk antwoordt hem:

> ‘Mijnheer de Generaal, ik ontving uw schrijven, waarin ge uw benoeming aanneemt. Ik kende zoozeer uw ijver en uw toewijding aan uw land, dat ik nimmer heb getwijfeld dat ik u genoegen zou doen met u de gelegenheid te geven opnieuw uw kennis en bekwaamheid in mijn dienst en in het welzijn van uw land te stellen.’

Daendels zegt Heerendal en de Veluwe vaarwel. ‘Ik kom terug!’

Wanneer Pruisen en Frankrijk tegen elkaar den sabel trekken, vraagt Daendels aan Koning Lodewijk als generaal in werkelijken dienst te mogen terug keeren.

Zijn oude ambities ontwaken weer. Meer dan politicus was hij in zijn hart militair.

Antwoord van Lodewijk:

> ‘Met genoegen; zoodra de oorlog er is zal ik

u naar het leger terug roepen in den rang, dien gij reeds zoo vaak met onderscheiding hebt bekleed!'

Daendels trekt de generaalsuniform weer aan.

Hij komt in het kamp van Zeist.

Men blaast den trompet weer. De bataillons marcheeren en zwenken. Halt! Legt aan het geweer! Vuur!

De Koninklijk-Hollandsche troepen gaan op marsch, de voorhoede komt bij het leger van Michaud, dat op Pruisen aantrekt. Dumonceau commandeert de rest. Daendels krijgt de posities van den Eem, Groningen en Friesland te verdedigen.

Als een korten herfststorm verloopt de campagne. Saalfeld, Jena, Auerstadt: de beroemde armee van Frederik den Groote wordt in enkele dagen onder den voet geloopen en slaat hals over kop op den vlucht.

Te Potsdam bezichtigt de overwinnende Napoleon den graftombe van den grootsten veldheer van zijn tijd en hij neemt den degen van zijn beroemden voorganger mee.

In het kamp van Zeist worden de triomfen met losbarstingen van het geschut gevierd.

Nu krijgt Daendels order van het defensief tot het offensief over te gaan, trekken zijn troepen het gebied van Oost-Friesland binnen, dat zij bezetten en de Koning benoemt den generaal tot Gouverneur van Westfalen.

Halt! gebiedt Napoleon: Westfalen behoort aan Frankrijk. Broeder Lodewijk heeft daar niets te maken. Op bevel van zijn koning moet Daendels naar Emden terug.

Daar richt hij een soort residentie in, nu Gouverneur-generaal van Oost-Friesland. Ondertusschen verovert hij op eigen houtje Oldenburg, doch daar roept Lodewijk hem weer uit terug.

Later krijgt hij toch Oldenburg bij zijn gebied toegewezen, nadat hij den Koning in een aan den minister van Oorlog Dirk van Hogedorp gericht schrijven er op heeft gewezen, dat Oldenburg bij Holland hoort, ‘omdat de kust een uitgestrektheid van zestien uren heeft en de Engelschen er een debouché voor hun waren kunnen vinden.’

Daar Lodewijk, voortdurend gedwongen bij al zijn handelingen te overwegen: wat vindt mijn broeder Napoleon er van?, van wispelturigheid bij geen enkel besluit kan blijven, wordt Daendels nog vóór het eind van November naar Holland teruggeroepen: hij is te Utrecht noodig voor het samenstellen van nieuwe legerafdeelingen; tegen het voorjaar zal men weer in het veld moeten staan.

In zijn helblauwe generaalsjas loopt hij door het kamp van Zeist, laat organiseeren en exerceeren. De troepen van het koninkrijk Holland zijn niet meer die van de Bataafsche republiek. De steken zijn afgeschaft en vervangen door schako's, de garderegimenten van de jagers en de grenadiers dragen berenmutsen, de korte kuitbroek is vervangen door

de lange broek met halve slopkousen, de officieren dragen hooge laarzen met gele kappen. Steeds heerscht er bedrijvigheid in dit kamp, alles wat op oorlog betrekking heeft, eischt thans stipte uitvoering, en Daendels is altijd het best op zijn plaats wanneer hij orders kan geven.

Tevens krijgt hij een benoeming als kolonel-generaal der cavalerie.

III

Den 28sten Januari 1807 ontbiedt Koning Lodewijk den generaal Daendels bij zich.

Napoleon heeft naar Holland een knorrigen brief geschreven. Hij verwijt zijn broer: ‘Gij doet niets voor uw koloniën, gij laat alle koloniën van Holland verloren gaan’. Want de Engelschman schiet in Indië geweldig onder de duiven: de Engelsche vloot heeft het eiland Onrust verwoest, de baai van Batavia gebombardeerd en drijft Java danig in het nauw.

Daendels! denkt Lodewijk. Onder de Bataafsche republiek heeft men hem al eens een militaire expeditie willen opdragen....

‘C'est un homme à poigne, excellent militaire, plein de courage, d'énérgie et de goût de la guerre’... De verwarde toestand van de koloniën vereischt een man, die met krachtige hand weet in te grijpen, een militair, in staat met wapengeweld de koloniën te behouden, denkt Lodewijk.

De koning zelf is een melancholiek uitziend, wat gebrekkig man; zijn linkerarm is half verlamd en hij trekt met een been. Hij lijkt het levend toonbeeld van zijn machtelooze en verre van bemoedigende positie tusschen hamer en aambeeld: Napoleon's wil en de ontevredenheid van zijn Hollandsche volk, dat zeer lijdt onder de verlamming van alle handel van overzee, sinds het douane-toezicht op den invoer van Engelsche waren op bevel van den Keizer ondragelijk verscherpt is. Want deze wil Engeland lam slaan door den rigoureus doorgevoerden maatregel van het Continentaal Stelsel: verhindering van alle afzet voor diens goederen op het vasteland van Europa.

De koning staat naast een groote kaart, die op tafel ligt uitgespreid en waarop het eertijds zoo machtige koloniale rijk van Holland ten Oosten van de Kaap is aangegeven: het is op het oogenblik niet meer dan een verminkte romp: Java! Malakka, de kust van Coromandel, Ceylon, Sumatra's Westkust, en de tallooze kleine eilanden van den Oost-Indischen archipel, het is alles reeds in handen van den Engelschman. Alleen Java is nog in Hollandsch bezit; maar voor hoe lang?

Slechts een militair kan daar de toestand nog redden. Dan spreekt Lodewijk het groote woord, waarop Daendels eigenlijk in spanning wacht:

‘Ik meen in u, generaal, den man te bezitten, die als militair en als gezagvoerder de kolonie voor het moederland zal kunnen behouden. Ik zal u als Gou-

verneur-generaal, als gebieder over deze landstreken naar Indië laten gaan, met Gods zegen. Gij zult daar zwaar werk hebben te verrichten, ge zult geheel op de landverdediging zijn aangewezen, want een vloot zult u er niet meer vinden. De laatste schepen van admiraal Hartsinck, het kleine restje van het eskader, die eertijds er heen voer, zijn onlangs op de reede van Batavia door de Engelschen geattaqueerd en verbrand. Maar gij zult gaan met het vertrouwen van uw koning en ik weet dat ik niet te vergeefs een beroep op u doe!'

Lodewijk zegt verder, dat hij hem benoemt op een tractement van 118.000 gulden 's jaars, met behoud van zijn generaalstractement, zijnde 12.000 gulden 's jaars, terwijl, mocht hij binnen vier jaar na dezen komen te overlijden aan zijn weduwe een jaar-pensioen zal worden uitgekeerd van f. 5000. Deze benoeming zal 28 Januari ingaan.

Zoo beleeft Daendels, dat niet 12 Juni 1798 zijn grootsten dag is geweest en dat zijn groote periode begint met 28 Januari 1807, zijn benoeming als 'Gouverneur-generaal van Indië en als opperbevelhebber van 's Konings land en zeemacht ten Oosten van de Kaap'.

Heeft hij in zijn hart een dergelijke opvlucht toch nog verwacht?

Maar hoe ver leek alles al achter hem, geen vier jaar geleden....

Op bevel van den Koning verschaft het ministerie

van Koloniën, dat de in 1800 ingestelde Aziatische Raad heeft vervangen, hem alle verlangde inlichtingen.

Aan dat ministerie werkt ook als hoofd-commies de gewezen Indische commissaris-generaal Nederburgh, een hardvochtig en gezet man van het slag der Oud-Hollandsche regenten, koppig en conservatief en die den minister van der Heim geheel naar zijn hand zet.

De mededeeling, dat Daendels op verlangen van den Koning als gouverneur-generaal naar Indië zal gaan verontrust ook Nederburgh, die één lijn trekt met de ambtenarij daarginds en op zijn vingers kan uitrekenen wat er gebeuren zal als Daendels in Indië 'de boel op stelten komt zetten'.

Zoo iets zal daar nooit geduld worden. De ambtenarij heeft in Indië vrijwel onafhankelijk geheerscht. De Raad van Indië was de werkelijke regeering, aan wie de gouverneur-generaal feitelijk ondergeschikt bleef. Men vormde daar al sinds jaren een eigen rijk zonder inmenging van het moederland, dat alleen aanspraak mocht maken op de voordeelen van zijn handel op deze gewesten.

Er moet niet te veel veranderd worden, denkt Nederburgh en hij raadt den minister aan de vrijheid van den nieuwen gouverneur-generaal in te perken door de macht van de Raad van Indië, de z.g. Hooge Regeering te Batavia, uit te breiden.

Daendels hoort van deze bemoeiïngen van Nederburgh.

Ironisch constateert hij: de heeren worden onrustig, het geweten is niet al te zuiver. Maar mij krijgen ze niet klein. Ik zal de onwillige ambtenarij wel den kop inslaan. De Koning weet wien hij zendt!

Dit staat al vast: hij zal geheel alleen heerschen; niet de Raad van Indië, maar hij zal er de gebieder wezen. Hij moet geen menschen meer naast zich hebben, die hem bij alles wat hij doet op de vingers zien en die de macht hebben hem eventueel de handen te binden, ja zelfs in staat van beschuldiging te stellen. De toestanden van 1798 mogen zich niet meer herhalen. Daarom: hij moet van den Koning de verzekering krijgen, dat hij zoodra hij in Indië is aangekomen de Raad van Indië mag ontbinden en een bestuur samen stellen zooals hij dat naar de omstandigheden nuttig en wenschelijk acht.

Die toestemming krijgt hij.

De Koning raadt hem tevens aan zich met Dirk van Hogendorp te verstaan, die ervaring heeft over Indië uit de jaren, die hij daar in dienst der voormalige Compagnie heeft doorgebracht. Ook stelt hij Daendels een ‘Memorie betreffende het beheer van Java’ ter hand, door Gijsbert Karel van Hogendorp geschreven en die hij - zegt hij - met genoegen heeft gelezen.

De Hogendorpen zijn vijanden van Nederburgh, denkt Daendels, den man van wien hij de meeste tegenwerking verwacht bij zijn plannen met Indië. Het kan derhalve geen kwaad eens met de Hogendorpen te gaan spreken.

De beide broers ontvangen niet zonder referentie ‘ce fameux général Daendels’. Zij dineeren samen en onder den maaltijd spreken zij over de zaken van Indië. Vooral Gijsbert Karel, die zich met voldoening door Daendels laat complimenteeren over zijn ‘Memorie’, moet tot zijn verwondering erkennen, dat deze nog iets meer is dan de houwdegen, gelijk hij zich den man had voorgesteld en dat hij zelfs een helder verstand heeft en verstandig weet te praten. Het blijkt dat Daendels zich precies Hogendorp's principes tot de zijne heeft gemaakt, dat ook hij van plan is daarginds te streven naar afschaffing van de gedwongen heerendiensten, beteugeling van de willekeur der Chineesche geldhandelaars, van het wanbestuur der inlandsche vorsten en dat hij door verhooging van de tractementen der ambtenaren de welig tierende corruptie en onderhandsche verrijking wil voorkomen. Gijsbert Karel bestrijdt eveneens de opinies van Nederburgh, die voor handhaving der heerendiensten is, en ze een vrije overeenkomst tusschen heer en dienaar noemt. Maar hij wordt een beetje benauwd als hij de voornemens van Daendels begrijpt om alles met pennestreken als sabelhouwen omver te willen werpen en hij raadt hem aan zich te matigen. Daendels, die zich onder het gesprek driftig heeft gemaakt erkent dat het verstandiger is geen te overijlde plannen te smeden en alles wat kalm aan te doen: hij heeft in zijn leven al genoeg revolutie gemaakt. Maar op een punt blijft hij hardnekkig bij zijn

meening: hij wil Indië niet regeeren mèt een Raad te Batavia, hoogstens zal hij haar naast zich dulden.... 'Overigens ga ik niet in de eerste plaats naar Indië ter wille van de welvaart van den Javaan, maar om de kolonie tegen de Engelschen te verdedigen', zegt hij.

Doch als hij daarna op een samenkomst bij den minister van der Heim Nederburgh ontmoet vergeet hij zijn voornemen zijn drift te beheerschen. Onmiddellijk begint hij over zijn besluit de Raad van Indië te zullen ontbinden. Nederburgh vindt dit bedenkelijk en maakt bezwaren.

Hierop heeft Daendels slechts gewacht, hij valt heftig tegen hem uit: hij laat zich die 'dwarskijkers' niet opdringen, als er iets uitgericht moet worden, wil hij het alleen doen:

'U, meneer Nederburgh, wil mij maar de handen binden met uw Raad van Indië. U heult met de ambtenaren, die bang zijn, dat ik ze niet genoeg zal laten gappen....'

Van der Heim tracht tusschen beiden te komen: 'Meneer Daendels, u gaat te ver in uw uitdrukkingen....'

'Neen!' schreeuwt Daendels, 'neen, ik ga niet te ver. De uwen willen mij beletten een nieuw systeem van beheer door te voeren. Maar ge zult zien, ik zal alle obstakels overwinnen, zelfs met uw tegenwerking!'

Nederburgh, die met moeite zijn kalmte bewaart, zegt, de hand tusschen de sluiting van zijn jas stekend:

‘Niemand denkt er aan u tegen te werken’.

‘Jawel, jawel! Maar gij zult zien, als ik maar eenmaal in Indië ben....’

Als Daendels is heengegaan, zien van der Heim en Nederburgh elkander aan: Het is een gek. Wat bezielt de Koning om een land, waar de moeilijkheden reeds zoo liggen opgehoopt aan een man toe te vertrouwen, die tot de idiootste dingen in staat is. Van dien Daendels zal hij nog plezier hebben! Wat weet een man, die alleen maar met de sabel kan rammelen, van het besturen van een kolonie, van een vreemd volk af? Hij zal het heele land nog onder de voet loopen en in plaats van het te behouden zullen wij het verliezen. Maar Koning Lodewijk handelt ongetwijfeld niet uit vrijen wil, zijn groote broer Napoleon zit er achter, die zweert bij generaals en sabelhelden. Douce pays....’

Daendels gaat voort zich op zijn nieuwe taak voor te bereiden. Hij bestudeert alles wat hij over Indië te weten kan komen. Hij heeft reeds in 1798, toen een noodkreet uit de kolonie het moederland bereikte en de Bataafsche Republiek juist al de bezittingen der voormalige Oost-Indische Compagnie - benevens haar schulden - had overgenomen, en hij als vermoedelijk bevelhebber van een expeditie derwaarts zou gaan, zijn aanteekeningen gemaakt over de toestanden daarginds. Hij laat zich de lijsten van de verscheepte goederen brengen, hij wil weten hoeveel Holland uit de kolonie trekt en hoeveel schuld een onmatig en schraapzuchtig uitbuiten aan

het verval van den overzeeschen handel heeft. Hij gelooft niet zoo spoedig, dat alleen de Engelsche blokkade en de Engelsche kaapvaart de reden is, waarom er zooveel verdwijnt in de zakken van de ambtenaren, zoodat het niet eens de Indische havens uitkomt - .

Als om zijn ambitie te prikkelen overlaadt Koning Lodewijk hem met eerbewijzen. Hij heeft hem als een bewijs van zijn gunst reeds 's konings beeltenis op een snuifdoos, met diamanten ingelegd, aangeboden, hij verleent hem het grootkruis van de Orde van de Unie en benoemt hem tot Commandeur in het Legioen van Eer. Verder wordt Daendels opgenomen in den nieuwen rang van Maarschalk van Holland, door den Koning ingesteld: dat geeft hem een tractementsverhooging als militair tot f. 18.000 's jaars.

Ongeduldig wil Daendels nu op weg. Zijn gezin laat hij in Holland; de belangen der zijnen regelt hij in zooverre, dat hun f. 25.000 van zijn salaris zal worden uitbetaald.

Maar als de Engelschen dan volgens hem niet de schuldigen zijn aan de geringe afzet der koloniën, in ieder geval zijn zij er wel schuld aan, dat het onmogelijk wordt voor Daendels om met een flottilje en een troepenmacht, zooals zijn voornemen is, de Hollandsche havens uit te zeilen.

Tweemaal probeert de flottilje buitengaats te komen. Tevergeefs: onmiddellijk stelt zich een Engelsch eskader hem in den weg.

De Koning besluit nu Daendels alleen te laten vertrekken.

Daendels aanvaardt het risico om op eigen gelegenheid, slechts vergezeld van enkele ofifcieren van zijn staf, naar Indië te gaan.

De koning stemt toe: een man als Daendels zal naar Indië weten te komen ondanks de Engelsche blokkade....

Als hij eindelijk afvaart uit Lissabon - hij is over Parijs gekomen, vertrekken uit een Fransche haven is ondoenlijk gebleken - weet hij, welk een avontuur hij waagt. Hij heeft de naam van zijn vrouw aangenomen: van Vlierden, slechts een adjudant vergezelt hem op het onzijdige schip, dat hem naar de Canarische eilanden zal brengen, van waaruit hij naar Amerika hoopt over te steken.

Voor Lissabon kruisen wederom de Engelschen: hij kan er niet door. Maar de koning heeft zich niet in Daendels vergist: een man als hij zal naar Indië komen al moest hij zich dwars door den aardbol heen graven. Hij keert weer naar de haven terug en besluit over land tot den Zuidkust van Spanje te gaan en dan naar Noord-Afrika.

Hij vaart in een klein schip, een visschersschuit, over. Daendels staat aan den boeg, de rotsige noordkust van Marokko doemt op, maar aan de horizont ook de Engelschman. Kanonskogels ploffen op nog geruimen afstand van zijn schip in het water, maar Daendels, zoo dicht bij land reeds waagt den sprong en bereikt, wadend, de rotsen in de buurt van Tanger.

Samen met zijn adjudant begeeft hij zich nu langs de kust op weg naar Tanger, doch ziet zich eensklaps omsingeld door een troep Rif-bewoners. Daendels staat hen kalm in gebroken Spaansch te woord en als hij begrijpt, dat men hem gevangen wil nemen, biedt hij het opperhoofd een prise aan uit zijn snuifdoos en belooft hem een rijkelijke belooning als hij hem naar Tanger brengt. Men stemt ten slotte er in toe hem daarheen te escorteeren en de Hollandsche consul zorgt voor de beloofde schadeloosstelling.

Vanuit Magador vervoert een Amerikaansche bark den Maarschalk van Holland, die niets meer heeft dan wat hij aan zijn lijf draagt, naar Teneriffe, een der Canarische eilanden.

Oef! Zoover is hij eindelijk. Wat een tocht!

Maar in Indië zal hij komen.

Hij heeft nu een Amerikaansche bark, de 'Virginia' gekocht, afkomstig uit Boston en met een fier handgebaar afscheid nemend vaart hij over naar Amerika.

Te Boston aangeland scheept hij zich opnieuw in en zet zijn langen tocht voort. Na bijna een jaar onderweg te zijn geweest krijgt hij eindelijk Java in zicht....

Storm over Indië

I

Daendels komt op Nieuwjaarsdag 1808 in Indië aan. Niet zegevierend; half als een schipbreukeling. Bonaparte voer fraaier door zijn ‘narrow escape’ - . Daendels heeft het schip verlaten en laat zich in een sloep aan land roeien. Verpestende dampen stijgen op uit de monding van een rivier, een menigte krokodillen ligt op een zandbank als gevelde boomstammen; soms opent een dier den gapenden muil, een vogeltje vliegt het tusschen de tanden als heeft het daar zijn nest en voert het zijn jongen.

Niemand heeft Daendels blijkbaar verwacht: hij was bijna een jaar onderweg en intusschen is uit Holland de schout bij nacht Buyskes afgevaren om met het bestuur belast te worden voor het geval, dat de Maarschalk Indië niet mocht bereiken.

Nu heeft hij voet aan wal gezet.

De inlandsche schildwacht, op post bij de ophaalbrug van het kasteel van Batavia, salueert hem niet: met een vloek en een vuistslag wijst Daendels hem op de insignes van zijn maarschalks-uniform. De slaapkoppen, zij zullen den wind hier zien waaien! In een ratelend Javaansch rijtuigje met een vreemdsoortig bruin koetsiertje, in kabaai en met een strooien hoed boven op zijn hoofdtooisel op den bok, gaat hij, vergezeld van een officier van het fort, op weg, dwars door Batavia.

Wat een stad, dat Batavia!

Bekrompen, eng, benauwd gebouwd, gewezen bergplaats en woonplaats der Compagnie, binnen muren, poorten en grachten, oud-Hollandsch, huis aan huis de smalle gekartelde, driehoekige topgeveltjes en met nauwe, rechte, elkaar snijdende straten: Amsterdam, herrezen aan de kust van Java. Broeierig, ongezond, boven de half uitgedroogde, dichtgeslibde grachten met hun houten ophaalbruggen danst een zwerm muskieten, bacillendragers van malaria. Vervuild water, waarin de bevolking van inlanders en Chineezen hun afval gooit, verwekker van de 'rotkoortsen' (typhus). De geheele oude stad, die men door is vóór men het weet, ligt temidden van een moerassige kuststrook met een lage en onbekoorlijke vegetatie.

Afbreken, beslist Daendels, als hij de laatste poort uitrijdt en door de frissche en bloeiender streken van Rijswijk en Molenvliet komt, waar de buitenhuizen der Europeanen liggen met hun uitgestrekte landerijen en hun tuinen vol bloemen en gewassen tusschen de hooge slanke kolonades der palmboomen met hun wuivende bladkruinen. In het verschiet verrijzen de blauwe, puntige bergen.

Verder, naar het 'Heerenhuis', het paleis te Weltevreden, een uur buiten Batavia gelegen.

Klein Versailles, een verblijfplaats voor den gebieder en Koning van Indië, die hier de 'Roi Soleil' is....

De ophaalbrug over, langs de theekoepeltjes, de

breede oprijlaan door tusschen de twee rijen keurig geschoren tamarinde en canari-boomen, de stoep op van het pronkjuweel van barokke architectuur met veel pleister en weinig marmer.

De gouverneur-generaal Wiese is er niet, hij is in Samarang, op een inspectiereis en de gast van Engelhard, den gouverneur van Java's Noord-Oostkust.

Met geweldige stappen gaat Daendels het paleis te Weltevreden binnen, doorschrijdt de leege audentiezaal, bladert ongeduldig in papieren. Hij merkt niet eens, dat hij de voorschriften van anno 1768 in handen heeft als hij vraagt: Waar zijn de roode uniformen, de gele wambuizen met zilveren knoopen, de pajongs, de hardloopers, die met zilver beslagen rottingen voor hem uit gaan om den weg open te meppen, de staatsie-hellebardiers, heel die Oostersche hofhouding, waarmee hij hier als een gebieder zal heerschen...? Allons, wij zullen eens laten zien hoe een gouverneur-generaal leeft en dat zijn post geen sinecure is!

Een bizarre machtwellust zwelt in hem op tusschen deze wanden, die zoovele gouverneurs-generaal vóór hem gehuisvest hebben, ongemakkelijke heeren, die met de zweep regeerden en met hun rotting zoowel den inlander als den Europeaan de beenen aan stukken sloegen. Hun wapenschilden hangen nog aan den wand, evenals hun portretten in almachtige houdingen alsof zij met de commandeurs-staf op de heup ten hemel zijn gevaren....

Neen, het gouverneur-generaalschap van Daendels zal geen sinecure wezen. De Koning zendt niet voor niets een militair op een post waar gevochten zal worden, met den inboorling, met den Engelschman....

Te Samarang bereikt in vliegenden ren Wiese het bericht, dat er op Weltevreden een nieuwe heer zit. Wie is deze man, die zegt gekomen te zijn als 'gebieder' over Indië namens den Koning van Holland?

Een Koning van Holland kent Wiese. 'Damn the King!' hebben zijn onderhebbenden bij de bekendmaking van diens troonsbestijging uitgeroepen. Maar van de nieuwe beslissing weet hij officieel niets.

Kan deze man volmachten toonen? Hij heeft zijn volmachten niet getoond - .

Engelhard en de brigadier-generaal de Sandel Roy, aanvoerder der troepen, raden den verschrikten Wiese aan dezen opvolger niet te erkennen en hem te laten vastnemen en opsluiten: zij hebben een vaag vermoeden, dat diens komst niets goeds voorspelt.

Een militair!

Een militair komt hier zijn hiel zetten op den nek der waanwijze, kruiperige ambtenarij, die, in schijn onderworpen, maar in werkelijkheid onafhankelijk, niets van militairen moet hebben. Er zijn er al te veel op het eiland, waar de anti-Franschgezindheid groot is en waar de Hollandsche en Fransche officieren elkaar reeds verscheidene malen zijn aan-

gevlogen. Wanneer er hier nog een met de sabel komt rinkelen wordt het een formeele slachting... Als Wiese te Weltevreden terug is vragen de mannen van Samarang hem:

'Hebt ge den generaal Daendels laten arresteeren?' Daendels geeft hun zelf het antwoord.

Hij is voorbereid op het gevecht.

Hij rekent in de eerste plaats op onwil.

Als de rijtuigjes ratelen, de paarden draven voor het paleis te Weltevreden en Wiese binnenkomt, richt hij op den aarzelenden en weinig martialen man twee harde koolzwarte oogen als pistoolloopen. Hij staat wijdbeensch tegenover hem, terwijl hij langzaam, zonder den blik van den ander af te wenden, zijn witte handschoenen met leeren kappen uittrekt en den gouverneur-generaal de hand reikt. Wiese ziet hem aan.

Hier staat de 'gebieder', zwaar, wat gezet, met een smallen vergramden mond, kleine stekende oogen onder zwarte, vergroeide wenkbrauwen. Niet heel jong meer, achter in de veertig, maar pralend met zijn breede roode lint van het Legioen van Eer over de borst, gelaarst, gespoord, de karwats steekt uit de kap van zijn hooge rijlaars: militaire fanfaronnade!

De Maarschalk!

Het totaalbeeld: een slavenhaler, denkt Wiese.

Daendels spreekt Wiese toe:

'Gij vraagt mij naar mijn volmachten, Excellentie?

Mijn papieren heb ik verloren bij mijn ontsnapping aan de Engelschen'.

'Zonder volmachten kan ik geen opvolger erkennen', merkt de gouverneur-generaal op.

De Maarschalk slaat zich op de borst en op het gevest van zijn sabel:

'Excellentie, ik kom als gevolmachtigde van Z.M. den Koning van Holland, als gebieder over Zijn koloniën ten Oosten van de Kaap. Wilt ge nog meer van mij weten? Ziedaar: Maarschalk van Holland, Staatsraad in buitengewonen dienst, Ridder in de Koninklijk-Hollandsche Orde van Verdienste en gedecoreerd met de groote Ster van het Fransche Legioen van Eer!'

Brallende opsomming! Maar hij moet dien Wiese overbluffen nu hij geen andere overtuigingsmiddelen heeft dan zich zelf.

Hij gaat voort:

'Gij kent mij, mijn naam en mijn maarschalks-uniform. Ik sta hier voor u. Er is geen twijfel mogelijk. Gij hebt mij te gehoorzamen, de toorn des Konings zou u in ongenade doen vallen als gij weigerachtig bleef mijn formeele orders te erkennen!' De weifelende gouverneur-generaal onderwerpt zich en geeft het bestuur aan Daendels over.

Hij heeft niet meer den moed het advies van Engelhard en de Sandel Roy te volgen en Daendels als rebel, ongerechtigd zich van het gezag meester te maken, in arrest te doen stellen.

Wat weet hij ten slotte van het moederland, dat

hem vrijwel zonder berichten liet en hem nu opeens dezen man zendt, aan wiens bevelen hij moet gehoorzamen?

Dien 14den Januari, na drie décharges uit het handgeweer en het afvuren van een kanon, belicht als een fakkel zoo onheilspellend de brand van de Portugeesche Binnenkerk te Batavia Daendels' bestuursovername!

II

Daendels heeft reeds van te voren bij zichzelf vastgesteld: zich niet laten voorlichten door ambtenaren, alles uit eigen onderzoek, uit eigen aanschouwing beoordeelen.

Hij gaat op inspectie door Batavia, bezichtigt in de eerste plaats het Kasteel.

Een onhoudbare, vervallen boel vindt hij hier.

Een kleine stad, met een reusachtig binnenplein, waar de kazernes, de kerk en het huis van den gouverneur staan. Muren van boven naar beneden dwars door midden gescheurd. Afval van eeuwen, onkruid op de wallen.

Den hemel zij gedankt, dat de Engelschen er nooit de lucht van hebben gekregen hoe het hier gesteld is, hoe de paarden van de cavalerie hier los rond draven en met de lasso opgevangen moeten worden, hoe de geweren geen sloten hebben en met een bajonet erop alleen nog als piek zijn te gebruiken. En de kanonnen?

Weg met dit voorwereldlijk fort!

In de stad dezelfde ervaringen.

Er wonen haast geen Europeanen meer, de ‘rotkoortsen’ en de malaria hebben alles verjaagd wat niet met inlandsche longen ademt, de Europeanen komen hier alleen in hun rijtuigjes aangereden om te kijken naar hun pakhuizen, waar de onvervoerbare waren liggen opgestapeld voor zoover zij niet door de ambtenaren zelf onderdehand zijn verkocht. Men neemt niet eens meer de moeite den Engelschman het buitenkansje te gunnen van in zijn eigen land mooi weer te spelen van de waren der Hollandsche kolonie, die op weg naar Europa zijn kruisers en kapers in handen zullen vallen....

Er wonen hier alleen de rijke Chineezen, als onkruid gehard tegen alles en die het verbod hebben overtreden om buiten hun eigen kamp te komen,

Op het Gauwdievenplein, symbolische naam, wonen de Chineesche wisselaars, die den armen Javaan en den armen Europeaan gelijkelijk uitzuigen en als opkoopers de helers zijn van gestolen goed.

De Ambachtswijk. Toko's, winkels van inlanders en Chineezen.

Door de straten een enkele Europeesche arbeider, half naakt, alleen in broek en met de borrelflesch onder den arm. Verder meest inlanders.

De Chineezenwijk. Overvol met Chineesche koelies, die met hun jonken door de grachten en langs de kust varen. Er zijn in 1740, bij de groote Chineezenmoord nog niet genoeg geslacht van de ‘vuile,

schurftige Chineezen, die hun meeste voedsel van zoute visch, gore rijst en vuiligheden krijgen', zooals het in liefelijke taal ambtshalve heet....

De oude binnenstad van Batavia moet afgebroken worden, beslist Daendels nogmaals. De oude gebouwen staan te bibberen op hun muren, de eerste de beste aardschok zal ze omwerpen. Historische monumenten? De oude Hollandsche Kerk, in 1632 gesticht? Zij hangt van de gaten aan elkaar. Niet afbreken omdat er de graven van de oude gouverneurs-generaal liggen, van Coen, van Maetsuycker e.a.? Daendels zal zijn eigen historisch monument op Java stichten, het nieuwe wat hij hier zal bouwen en achter laten!

Zoo gaat het maar door. Opruimen met den antieken rommel.

Hij zal een nieuw Batavia bouwen ver van deze ongezonde bouwvallen, in de schoone streken, die hij reeds den eersten dag van zijn aankomst heeft gezien en waar de Europeanen, die de pestwalmen zijn ontvlucht, zelf al hun lusthoven, hun plantages, hun landerijen aanleggen: Rijswijk, Noordwijk, Molenvliet, Weltevreden vereenigd zullen het nieuwe Batavia worden.

Hier ook zal hij een nieuwe legerplaats, een nieuw exercitieveld inrichten. Ja, want een der eerste dingen, waar Daendels al zijn energie op zet is de reorganisatie van het leger op Java, zijn voornaamste taak!

Daendels bestudeert uit de memorie, die Wiese hem bij de overgave van het bestuur heeft doen toekomen de opgave der troepen en wenkbrauwfronsend constateert hij al dadelijk, dat van een vaste legermacht geen sprake is.

Het heet, dat er 19.000 man zijn, waaronder 3500 Europeesche soldaten. In werkelijkheid zijn er slechts 8000. De blanke soldaten, restant van het eertijds op Java ontscheepte Wurtembergsche regiment en van het 12e Fransche bataillon uit de eerste jaren van de Bataafsche Republiek, zijn op een leeftijd, dat zij feitelijk gepensioneerd behooren te worden. Zij bemoeien zich niet meer met den dienst en drijven een handeltje, als kooplieden!

De gevechtswaarde van de inlandsche troepen, samengesteld uit geronselde Boegineezen, pandelingen en van particulieren opgekochte slaven, is in oorlogstijd ook nihil.

Wil een reorganisatie van het leger slagen dan dient het op Westersche wijze te worden ingericht. En dan flink aangepakt!

Daendels is er de man naar.

Den 7den Maart is zijn plan gereed.

Een generale en een plaatselijke staf wordt ingesteld, de infanterie op drie linie-regimenten gebracht, tesamen tellend 9000 man, aangevuld met een bataillon jagers van 1000 man, 5 garnizoenbataillons en 1 depot: totaal 19.000 man, waaronder 12.000 inlanders, meest Madoereezen, bij contract door den sultan van Madoera geleverd en die voor de beste

inlandsche soldaten gelden. De cavalerie 2700 man en een korps van 1500 inlandsche marechaussee. Om aan dit laatste grooter aanzien te geven op het eiland dienen hierin alleen zoons van voorname Javanen. En de talrijke deserties onder de inlandsche soldaten krijgt de rotan, de zweep te bestrijden - . Ten behoeve van een artillerie, die op Java vrijwel niet bestaat zal hij een kweekschool voor artilleristen laten bouwen, eveneens een voor zeelieden - de marine telde nog geen 400 man - en een voor ingenieurs.

Ook werkplaatsen en arsenalen.

Om den dienstijver te vergrooten verhoogt hij de tractementen en soldijen van officieren en minderen.

Inderdaad, wat den gouverneurs voor hem, noch in den tijd der Compagnie noch in dien der Bataafsche Republiek is gelukt, Daendels gaat het verwerkelijken: een gevechtswaardig, op Westersche manier ingericht leger, in staat Java te verdedigen tegen den vijand: den Engelschman.

Maar hij moet onverwijld ook hulp van buitenaf hebben. Hij schrijft reeds de eerste dagen na zijn aankomst op Java, dat het zenden van Europeesche militairen voor hem onontbeerlijk is: er moeten meer officieren komen, meer kanonnen, geweren, vuursteenen, amunitie.

De generaal Decean kan hem van Isle de France creolen zenden, geschikt voor een opleiding als officier, maar Daendels moet zich bij Koning Lo-

dewijk beklagen, dat deze hem zonder hulp laat. Overigens doet hij alles om den officiersstand op Java te verbeteren. Bij de verhooging der tractementen stuit hij op verzet van de kant van de militaire administratie. Maar hij wenscht een eind te maken aan de geringe achting, die de Hollander nu eenmaal van nature voor den militairen stand heeft. Als Daendels een van de ambtenaren het vrouwtje van een officier met 'Juffrouw' hoort aanspreken stuift hij op:

'Juffrouw! Wat juffrouw? Er zijn hier geen juffrouwen. Mevrouw!'

Hij stelt zelfs in een bepaling vast, dat de vrouwen van officieren, Europeanen of van Europeesche oorsprong 'Mevrouw' genoemd moeten worden: deze egards komen haar toe!

Niemand ontziende botst hij ook tegen den generaal de Sandel Roy op, wanneer deze onwillig blijkt bij de invoering der militair-administratieve hervormingen.

Hij zal dezen botten Zwitser wel dwingen, die met de Engelschen heult en anti-Fransch gezind is.

Wil hij niet goedschiks dan kwaadschiks. Zijn ontslag ligt al klaar.

Nu de ambtenaren.

Daendels ontbindt in een plechtige zitting de Hooge Regeering: er zal een andere komen.

De heeren van de Raad van Indië kijken sip, maar durven niet veel te zeggen. Deze geweldenaar is in

staat zijn karwats op te heffen en ze bij het eerste het beste woord van protest over het gezicht te houwen....

Mijn God, wat krijgen wij hier! zuchten zij in stilte. Het beste is ‘chapeau bas’ te spelen, maar taai te blijven in een lijdelijk verzet.

Maar in Samarang, in Java's Oosthoek zit er nog een, die weg moet, die hier te veel is, de man, die onder Wiese de eigenlijke gouverneur-generaal is geweest, de gouverneur Nicolaus Engelhard.

Reeds voor zijn vertrek uit Holland is Daendels het een en ander over dezen Engelhard te weten gekomen.

De man heeft machtige relaties, hij is o.a. door vriendschap met Nederburgh verbonden, maar dat verhindert niet, dat hij, nog in dienst van de Compagnie voor de Hooge Raad is geroepen om zich nader te verklaren over het raadselachtige feit hoe een aanzienlijke partij indigo kon veranderen in eenige kisten met bedorven thee.... Gevolg: Engelhard moet de waarde vergoeden, zijnde 75.000 gulden.

Daendels heeft dus alle reden om dien Engelhard, die desondanks tot de hooge post, die hij thans bekleed is opgeklommen, in het oog te houden. Hij verschaft zich nog nadere gegevens. Engelhard, zoo blijkt hem, heeft een ‘dragelijke’ post; met alles wat een groote heer van zijn soort er nog bij weet te krijgen, brengt deze hem jaarlijks 260.000 rijksdaalders op. Dat is meer dan hijzelf verdient....

III

Te Buitenzorg, waarheen hij nu verhuisd is, omdat het paleis te Weltevreden, hoe fraai het er van buiten ook uitziet, zoo bouwvallig blijkt, dat het op een mooien dag boven hem kan instorten, staart Daendels naar den wonderlijken tropennacht met zijn zoemende, nooit ophoudende geluiden en zijn maan, die door de hooge palmboomen schijnt.

Maar zijn geest is te bezig om veel aandacht aan het landschap te schenken.

Hij heeft zich aan zijn reorganisatieplannen vastgebeten als een wolf aan een paardenhals.

Met zijn handen op den rug, een pijp in den mond en een zwart zijden mutsje op loopt hij door de buitengalerij, waar zijn zwijgende bedienden neerhurken op zijn voorbijkomst.

De Engelschman, de ambtenaar en de Javaan, somt hij op.

Tegen den Engelschman heeft hij het leger georganiseerd. Straks komen de forten, de versterkingen en de rest.

Tegen den ambtenaar. Dat wordt ook een aangelegenheid der finantiën.

De corruptie is een kanker, zegt hij bij zich zelf. Maar het kwaad schuilt in de eerste plaats daarin, dat de tractementen, die de Compagnie in haar nadagen en beladen onder haar schulden, zeer heeft moeten verminderen, inderdaad te laag zijn. Door aan de ambtenaren een behoorlijk salaris toe te staan,

zal hij hun het excuus ontnemen, dat zij tot hun ongeoorloofde praktijken gedwongen worden, omdat zij anders niet kunnen leven.

Hoe komt hij aan dat geld? De finantiën van het land zijn, naar hem gebleken is, in een deplorabele toestand.

Door een geforceerde leening te sluiten. D.w.z. door 50% van de gelden der particulieren, die van de rijke buitenlanders niet uitgezonderd, waarop hij ten bate van het land beslag legt, in de schatkist te storten.... Het is een geweldmaatregel, maar nood breekt wetten.

En ook door de uitgifte van papieren geld. Zoo kan hij tenminste de ambtenaren uit betalen.

Maar tegenover deze inwilliging zal hij dan ook zijn eischen zetten.

Zoo komt op 9 Februari zijn 'Verordening tegen het aannemen van geschenken' af.

Den ambtenaren is het voortaan verboden onder den onschuldig lijkenden mom van het aannemen van geschenken voor alle voorspraken, diensten en bemoeienissen, die den inlander betreffen, zich door dezen te laten beloonen, d.w.z. zich te laten omkoopen.

Geen Europeanen noch Chineezen of inlanders mogen meer deze voorspraak koopen door het aanbieden van zijden stoffen, brillanten, juweelen, paarlen, reukwerken, levensmiddelen aan de vrouwen der desbetreffende ambtenaren evenmin als de amb-

tenaren zelf vee en hoenders of slaven en slavinnen in ruil voor bewezen diensten van de verzoekers mogen aannemen.

En om de verdere corruptie tegen te gaan verbiedt Daendels, dat een met een bepaalde functie belaste ambtenaar daarnaast nog een andere functie uitoefende. Zoo kan b.v. een rijksambtenaar niet meer tevens commissaris van de lombardbank wezen, een resident geen lid van de Hooge Tafel, een lid van de regeering geen commissaris-inspecteur van een bepaalde landstreek of van de scheepstimmerwerven meer zijn.

Een rechtvaardige beslissing, die echter den ambtenaren weinig naar den zin is, want er wordt streng de hand aan gehouden en de overtreders, die uit hun losse bijverdiensten toch meer trokken dan zij door hun tractements-verhooging erbij ontvangen, krijgen zware straffen.

De Javaan.

Uit de rapporten, die Daendels ter beschikking staan, constateert hij, dat de inlandsche vorsten onder het besef van de onmacht van het Hollandsche gezag sinds het verval van de Compagnie steeds stoutmoediger beginnen te worden.

Dat moet uit wezen.

Daendels zal hun den kop naar beneden drukken. Zij zullen weten, dat hun gebieder in Batavia zit. Het is belachelijk en vernederend voor het Hollandsche gezag zooals de Hollandsche ambassadeurs nog als in den Compagnie's tijd kruipen voor den sultan

of den Soesoehoeman, als was niet de Gouverneur-Generaal maar den inlander hun hoogsten heer!

Het moet uit wezen met dat overreiken van het handenwasch-water en het aanbieden van den betel of sirie. De sultans en de Keizers zullen niet langer de meesters wezen, maar de Gouverneur-Generaal. Zij zullen gevoelen, dat de gezanten hun voortaan geen verzoeken meer komen overbrengen in een gesloten brief, hun aangeboden op een gouden schaal, bedekt met een geelzijden kleed, maar dat zij komen als de vertegenwoordigers van hem, die het hoogste gezag uitoefent en die zich ook wat betreft het ceremonieel als gelijke aan de inlandsche hoven behandeld wenscht te zien.

De ambassadeurs schrijden voortaan, volgens een besluit van 28 Juli 1808, naar den troon van den Javaanschen vorst onder een grooten gouden pajong ‘zijnde van boven half om den rand verguld, in het midden licht blauw en aan den binnenzijde geheel verguld, welke pajong verbeeldende het wapen van den Koning van Holland, overal bij ceremonieele gelegenheden moet worden nagedragen.’ De trots der inlanders?

Het kan den Maarschalk niet schelen, dat hij daarmee de rechten van den ander aantast, die aan een ieder, hoe hoog in aanzien ook, verbiedt, wat slechts aan den hoogsten gebieder binnen dat rijk, toekomt! Hij zal ook de inlandsche vorsten tot openlijke eerbewijzen aan het Hollandsche gezag dwingen. Deze pajong, teeken van ‘de macht en luister der tegen-

woordige Koninklijke regeering in Holland' is nog maar een begin!

Door middel van inspectiereizen wil hij zich persoonlijk van de toestanden in het binnenland op de hoogte stellen. Ook in het binnenland behoort orde en rust te wezen, aan de eeuwigdurenden onderlinge oorlogen der vorsten moet een einde komen, de onwilligen zal hij van hun troon stooten, hun gebieden aan zich trekken en laten regeeren door zijn eigen residenten.

Met kracht verricht zijn hand wat hij te doen vindt. Tegen de Chineesche woekeraars treedt hij gewelddadig op: de Chineezen zijn de uitzuigers der Javanen, hun bankiers en geldschieters, en zij ruïneeren door hun hooge percentage-heffing den landbouw van den inboorling.

Een rijke Chinees, die betrapt is op malversaties jegens de inlanders laat hij grijpen en voor diens eigen deur ophangen, een anderen Chinees, die de Javaansche etiquette beleedigt dwingt hij door zijn persoonlijke inmenging op straat eerbied te betuigen. En hij zal de sultans order geven de Chineezen uit hun dessa's te verdrijven!

IV

Het geheele eiland Java is langzamerhand in opschudding geraakt over den nieuwen heer, die als de stormwind voorbij komt en neervelt, wat hem niet aan staat.

Onder den rook der vulkanen zet de Groote Donder-heer zich in beweging.

Voor zijn inspectiereizen beven allen, die een slecht geweten hebben.

De Hooge Regeering heeft bij zijn afreis allerhartelijkst en eerbiedig afscheid van hem genomen en hem gelukkige reis toegewenscht.

Hij vertrekt uit Buitenzorg in zijn koets met vier gitzwarte paarden, met zilveren montuur en bereden door scharlaken en goud geborduurde jockeys, omringd door de inlandsche gezanten en prinsen op de kleine Javaansche paardjes en officieren, dragonders en ambtenaren op hun lenige en bewegelijke Arabische en Perzische paarden, die zich strekken en steigeren als windhonden. Met den gouden pajong boven het hoofd zit de gouverneur-generaal in hard goud-brokaat. Op den kraag de insignes van zijn maarschalksrang, de steek op de wit gepoederde haren, die niet meer tot een staartje in den nek bijeen gebonden zijn, als in de pruikentijd, het breede roode lint van het Legioen van Eer dwars over den borst. Voor hem uit rijden twee trompetters, die zijn komst klaroenend verkondigen. Als de stoet in galop gaat wordt het een ware cavalcade.

Rijtuigen, die hij onderweg tegen komt, houden halt; soms stijgen de inzittenden uit om hem met een buiging te groeten.

Na hem drie dagen vergezeld te hebben keert de stoet van gezanten, officieren en ambtenaren, die

hem begeleidde, naar Batavia terug en de Commissie brengt in de vergadering verslag uit van haar verrichtingen alsof zij het lot en de beschikking der geheele bevolking heeft geregeld.

Maar de Maarschalk reist verder met zijn dragonders. Zijn gevreesde koets met de dravende paarden en de galoppeerende ruiters nadert in een stofwolk. En in de koets zit, onbewegelijk en strak, als een der inlandsche keizers zelf, de man, die men den bijnaam heeft gegeven van den 'donderenden maarschalk'.

De 'Toewan Besar Goentoer' de groote Donder-heer, zooals de inlander hem noemt, die zich voor hem in het stof werpt, de handen vooruit, het hoofd gebogen tot op den grond.

Hij nadert als het lijfelijke vonnis zelf der verschrikte residenten en commissarissen, die op het bericht van zijn komst hun schrijfboeken ijlings gaan verstoppen, waarin genoteerd staat hoeveel zij op de opium, op de koffie, op de rijst wonnen, die zij naar de bergplaatsen van Batavia moesten opzenden. Zijn cholerisch temperament lijkt door de heete Indische zon wel op het kookpunt gebracht!

Een resident, die niet op tijd aanwezig is bij zijn doortocht rijdt hij met zijn koets in vliegenden galop voorbij en verwaardigt den man geen woord. Hij verlustigt zich te Samarang persoonlijk aan het gezicht van Engelhard, die de vuist van de 'ijzeren maarschalk' genoeg beseft om hem zeer eerbiedig te ontvangen en te verklaren, 'dat om onze koloniën

te behouden, onze monarch den held heeft uitgekozen, die zoo dapper heeft gestreden voor het vaderland, voor het recht en de rechtvaardigheid'. Mooi, denkt Daendels. Geef je administratie maar eens hier.

Wat hij er van ziet is genoeg om het ontslag van den onder-gouverneur klaar te maken.

Later, als de gouverneur-generaal weer naar Europa terug is, zal Engelhard verklaren 'liever zonder emplooi te hebben willen wezen dan onder zoo'n heer te dienen'....

Het is ongeloofelijk in welk een toestand van verwaarloozing alles verkeert, dat hij tegen komt, vindt Daendels.

Onderwijl denkt hij aan de afbraak van Batavia, die hij reeds bevolen heeft. De stad is niets dan een groot hospitaal! Hij kan natuurlijk niet met één slag dit heele bouwvallige gedoe van den aardbodem wegvegen, maar de muren moeten weg, de dichte ongezonde bosschen rondom de stad moeten gekapt, opdat er frissche lucht in de stinkende stad komt, en de putten en poelen gedempt.

Het oude kasteel is reeds gevallen onder de hamerslagen der sloopers.

Ook de oude Maleische kerk is voor afbraak verkocht.

Te Weltevreden, op 5 kilometer afstand van de oude stad bouwt hij nieuwe kazernes met woningen voor de officieren.

De Maarschalk breekt niet alleen af, hij bouwt ook op.

Op de uitgestrekte terreinen van Weltevreden verrijst iets wat op een nieuwe stad begint te lijken. De landstreken waar reeds in de 18e eeuw de gouverneur-generaal Mossel een nieuwe aanleg begon, zien talrijke moderne gebouwen verrijzen, de geheele zetel van het militaire zoowel als van het burgerlijke bestuur wordt hierheen verplaatst, rondom het Paradeplein.

Hier krijgt ook de 'mobiele divisie' haar kampement; de Maarschalk is teruggekomen op zijn eerste plan de troepen over Java te verdeelen en concentreert ze voor het grootste gedeelte in een snel verplaatsbaar leger-korps.

Van Meester Cornelis maakt hij het centrum der verdediging van Batavia. Er staat daar alreeds een artillerieschool. Hij laat het terrein omringen door redoutes uit baksteen, de oude onbruikbare fortjes, die hier nog liggen uit den tijd toen er een kampement was aangelegd, om op de Bovenlanden te kunnen terugtrekken voor het geval, dat Batavia genomen werd, laat hij afbreken. Ook de oude herberg Angkee, waar de zeelui zich zoo graag naar toe lieten rijden om er te drinken, hun pijp te rooken en zich te vermaken met kaartspel en dansmeiden, gaat tegen den grond. Angkee was vroeger nog getuige van de twisten tusschen de Hollandsche en Fransche officieren, in de eerste tijden van de Bataafsche republiek, toen de brigadier-generaal de

Sandel Roy den consul Bonaparte hardop ‘Jean foutre’ durfde noemen....

Het eilandje Onrust, in de baai van Batavia, waar de scheepstimmerwerven lagen en waarop de Engelschen reeds tweemaal een aanval deden om er te verwoesten wat er te verwoesten viel, laat Daendels nu voor goed ontruimen. Als in 1810 de Engelschen er nog eens een keer aan land komen, vinden zij er waarlijk niets meer, de Maarschalk doet zijn werk grondig....

Maar ook met den inlander houdt hij zich bezig, hoewel hij verklaard heeft voor de verdediging van het eiland naar Java te zijn gekomen en niet voor de welvaart van den Javaan.

Hij zet zijn handteekening onder een nieuwe beslissing, dezelfde, waarover hij nog met Nederburgh in Holland heeft getwist: de afschaffing der heerendiensten.

Geen gebruik van vrije Javanen meer voor persoonlijke belangen zonder betaling.

Voor persoonlijk gebruik dienen immers de slaven? Deze slaven, hoewel in groote getale aanwezig, ondergaan echter een veel betere behandeling dan de negerslaven in de West. Zij worden door hun heer verzorgd, gevoed, gekleed en ontvangen een weekloon.

Iedere Europeaan van eenigen aanzien heeft zijn getal ‘lijfjongens’. Doch ook de armere gezinnen hebben hun slaven, die zij verhuren en die als handwerklieden worden afgericht. Of men zendt ze als

een soort venters met koopwaar de stad in. Voor veldarbeid worden de slaven meestal niet gebruikt. Wel wordt er van politiewege toezicht op de slaven gehouden. Wanneer een slaaf onwillig was bij het werk kon men de 'kaffers' van de politie roepen, die bereid waren hem dan aan een paal te binden en af te ranselen.

Soms ziet men openbare verkoopingen van slaven. Hun kundigheden worden daarbij luide uitgeroepen en aangeprezen, er zijn kappers, paardenknechts, horlogemakers, schoenmakers, timmerlieden onder en van een slavin wordt gezegd, dat zij behalve als naaister ook bruikbaar is als fluitspeelster.

Maar de groote heeren houden hun slaven als lakeien en palfreniers, in goud-galon, met mutsen en lange broeken. Deze 'lijfjongens' kregen vroeger een verbeelding voor zes en was een heer erg groot, dan moest zelfs een Europeaan diens slaven op straat groeten. Ook worden zij vaak wegens hun bewezen diensten vrij gelaten, maar over het algemeen ziet men dat niet graag en ontstaat er gemopper over die vrijen, die opium schuiven, herrie schoppen en kwaad van de andere meesters overbrengen.

Vooral met de slavinnen doen de dames zeer gekkelijk, deze worden tot statiejuffers opgetuigd en uit de voorraad versierselen van haar meesteres behangen met gouden kettingen en ringen en haarnaalden met diamanten.

Zoo bluft de rijkdom van de eene tegen die van de andere op.

Soms huurt men de bruine vrouwen van den inlander alleen om er mee te kunnen pralen.

Ook de baboes der kleine kinderen worden fraai opgetuigd om mee te loopen in den stoet van een grand' seigneur.

En dan zijn er nog de dansmeiden, de prostituees en wat daarmee annex is.

Inderdaad, de inlandsche vrouwtjes zijn onontbeerlijk in het lustige leven van Batavia.

Het lustige leven van Batavia!

Des avonds, als alles buiten komt wat zich overdag voor de warmte schuilhoudt wordt het een vroolijk vertier.

De stad is bezaaid met kroegen en herbergen met een tinnen kan of een wijnkrans als uithangbord. Drinken is een ‘verzetje’ tegen de warmte en er worden daar dranken gebrouwen, die de Europeanen dol kunnen maken en waarvan vooral de Chineezen de geraffineerde samenstelling kennen. Iedere zeeman krijgt bij het binnentreden van een kroeg het bevel het mes af te geven....

Er wordt in die gelegenheden ook zwaar gespeeld aan de toptafel, het triktrakbord, de sjoelbak. Groote sommen worden verloren en gewonnen.

De huizen van plezier, de bordeelen, de particuliere woningen, waar de bruine dametjes ontvangen, zijn legio.

Er is in heel Batavia maar één predikant, die dit alles op de vingers kan kijken, en veel heeft hij niet

in te brengen, want hij krijgt nu zijn geld van het gouvernement!

Ook de Gouverneur-generaal, de heetbloedige Maarschalk, ziet bij tijd en wijle de bruine dametjes graag, hij is zonder echtgenoote, zijn vrouw is in Holland achtergebleven....

Na gedane staatszaken komt Daendels des avonds soms te gast in de ruime moderne landhuizen buiten de stad.

Daar zit hij dan bij lampen en kaarsen in de voorgalerij, laat een koel windje om zijn voorhoofd waaien, drinkt er de noodige splitjes en zopies, speelt mee kaart of kijkt naar de volle maan, die tusschen de sinaasappelen-, kaneel- of koffieboomen doorschijnt.

Hij komt vooral wanneer er bals zijn.

Er is dan vrij goede muziek, de dames verschijnen in nieuw-modische japonnetjes, die voor Europa reeds ouderwetsch zijn geworden en de oude heeren verschijnen, getrouw aan een antieke gewoonte, nog uit de Compagnie's tijd, met een hooge witte muts op het hoofd.

De Hollandsche vrouwtjes dansen graag. Op visite moeten zij met een kop thee bij elkaar zitten, maar op de bals komen de heeren met hun rijtuigen en hun hofstoet van ‘lijfjongens’, die buiten in de voorgalerij moet wachten. Op de bals kunnen de vrouwtjes vrijelijk met de heeren in aanraking komen. De officieren maken er goede sier. Als zij worden overgeplaatst of naar Holland terug gaan

zetten zij in het plaatselijk blad, vlak onder de bekendmaking van hun vertrek ‘bij besluit van den Maarschalk en Gouverneur-generaal’, een afscheidsgroet aan hun vriendinnen....

De ‘lip-lap’-dametjes met haar ‘geelbruine halzen’ zijn zeer gemakkelijk voor de Europeanen: zij hebben meer oog voor hun blanke cavaliers, de ‘totoks’, dan voor de geelbruine jonkers van haar eigen soort, die haar te paard hun opwachting komen maken. In de rijtuigjes zitten blank en bruin twee aan twee. Men rijdt door het dierenpark en voedert er de ‘raar gestreepte woudezels’ (zebra's) en de hertjes uit de hand.

Maar den Hoogen Heer op Buitenzorg mogen de dametjes het liefst van alles... ‘Marchepied’ voor haar fortuin of dat van haar gemaal!

Soms geeft Daendels zelf feesten, waarbij een lange reeks gezondheden worden gedronken en op pauken geslagen. Geweersalvo's knallen, het garnizoen wordt op arak onthaald, Chineesche lampions branden langs de huizen, de gouverneur-generaal wandelt met zijn stoet over den weg en regeering en burgerij sluiten broederschap, de gouverneur-generaal treedt binnen waar hij wil en wordt overal welkom geheeten en steeds omringen hem de dames, wanneer deze op dat moment niet zoek zijn - . Men is dol op een vuurwerkje, het liefhebberij-tooneel krijgt wat te doen al voert men er geen ‘Romeinsche tragedie’ meer op, zooals onder Willem V, maar balletten. In de Compagnie's tijd mocht er in het openbaar een

knoopje van de jas, maar in latere jaren werd dat anders! Als de stemming er is, komen ook als vanzelf de vechtpartijen: de Europeanen ranselen met den rotang onder de zwartjes, dat het een aard heeft en jaloersche dametjes krabben haar te knappe slavinnetjes de oogen uit, als deze te veel aantrekkingskracht voor de blanke cavaliers blijken te hebben. Bij zulk een gelegenheid ontzag zich ook een gouverneur-generaal niet een dikken Europeaan tegen de muur te kwakken, dat hij kletste als een melige peer: heeft men te veel gegeten en gedronken dan is het bloed wat verhit en komt de vaart er in.... Wordt het erg mooi dan gaat Daendels ook naar den olifant kijken, die vroeger in den rouwstoet van den overleden gouverneur-generaal placht mede te loopen geheel met een zwart kleed bedekt, en waar bovenop nu een Hindoe kunsten met bellen en trommen vertoont.

Al zulke dingen geschieden op de verjaardagen van het Koninklijk huis, waarbij men op het heil van den koning schiet met 45 schoten alsmede op dat van ‘le grand et invincible Napoléon, Empereur des Français’, broeder des konings. De gouverneur-generaal zelf krijgt er slechts 28. Maar het doet er niet toe, er is feest en dergelijke gelegenheden worden te gretiger aangegrepen, daar het leven te Batavia overigens saai genoeg is en de verjaardagen maar eens in het jaar voorkomen!

Behoudens deze kleine uitspattingen blijft de Toe-

wan Besar Goentoer een ongemoedelijk en ijzig man. Hij loopt met de gouverneurszweep op zij.

Grappen maken ligt niet in zijn natuur.

Er moet hard gewerkt worden: forten gebouwd, wegen aangelegd, landen in cultuur gebracht om de inkomsten van het gouvernement te vergrooten en den handel te laten herleven.

Hij zwaait de zweep als over een heele kolonie van slaven!

Hij is hardvochtig, maar rechtvaardig.

En de inlander wil liever een hardvochtig dan een onrechtvaardig bewind.

Maar de laster laat niet na hem als een 'slavenbeul' voor te stellen, en er is een werk, dat Daendels met ijzeren hand ten uitvoer laat brengen en dat hem de naam geeft van over lijken te zijn gegaan: de aanleg van den grooten postweg dwars door Java, van straat Soenda tot aan de kust tegenover Bali. Daendels heeft op zijn inspectiereizen er zich aan geërgerd dat behoorlijke wegen op Java zoo goed als geheel ontbreken.

Van Batavia naar Samarang komt hij op zijn vlugst in twaalf dagen en dat alleen in zijn eigen tempo; wil men van Soerabaja naar Batavia gaan dan mag men gerust op een maand rekenen. Een begaanbare opeenvolgende weg is er nergens, er zijn enkele ruiterpaden, die in de wildernis doodloopen en dan weer voortgaan. In den tijd van den regenmoesson zijn de wegen vlak buiten de hoofdplaatsen te paard al niet meer begaanbaar, men reist dan met buffel-

karren zoover als men komen kan.... Alle verbinding tusschen de kustplaatsen geschiedt uitsluitend over zee. Maar nu de Engelschen de kust blokkeeren is het onmogelijk van dezen zeeweg gebruik te maken. Hoe kan men nu snel de troepen vervoeren naar de bedreigde punten en een eventueele Engelschen aanval afslaan?

Daendels liggen de moeilijkheden bij zijn eigen tocht door de rimboe ondervonden door het ontbreken van praktisch bruikbare wegen nog versch in het geheugen. Zijn koets is vaak midden onderweg blijven steken, soms kon hij te voet, soms te paard verder, maar er is geen denken aan, dat groote troepenafdeelingen met wagens en kanonnen daar door komen.

Hij staat nu met zijn ingenieurs en genie-officieren over de kaart van Java gebogen.

De groote weg zal dwars door het eiland gaan, met de kortste verbindingen, die hij op de kaart aangeeft. Het kan hem niet schelen, dat er nu breede rivieren overbrugd moeten worden, hooge bergen beklommen, kwaadaardige moerassen dichtgeplempt, de weg zal er komen en goed: een dubbele weg, het eene gedeelte voor paarden en rijtuigen, het andere voor karren en vee.

De arbeiders?

De Javanen zelf.

Het is toch in zijn eigen belang, dat de inlander nu voortaan een weg krijgt waarlangs hij gemakkelijk zijn oogsten naar elders kan vervoeren en een goede

weg zal het tevens doenlijk maken hem zelfs in zijn afgelegen districten met levensmiddelen te hulp te komen, wanneer door misgewas of anderszins hongersnood dreigt?

Neen, tot den arbeid aan dezen weg moet de bevolking desnoods met geweld worden aangezet. Als de slome Javaan in zijn kortzichtigheid niet wil zien welke belangen er op het spel staan dan moet de zweep er maar aan te pas komen. Niet hij, maar de gouverneur-generaal zal weten wat goed voor hem is. Het is een grootsche arbeid, die tot heil van het heele eiland zal dienen. Niet alleen de militaire doeleinden zal hij er mee bereiken, ook zal een belangrijke opleving van de productie en de handel er het gevolg van wezen. Men kan een statistiek van het bevolkingsaantal opmaken, de historicus krijgt gelegenheid zijn onderzoekingen te doen en men kan van de eene plaats naar de andere komen in de kortste tijd.

Geen verdere bezwaren.

Aan het werk!

Per speciale courier krijgen alle residenten opdracht in hun eigen districten de inlanders aan het werk te zetten, ieder van hen is verantwoordelijk voor dat gedeelte van den weg, dat door zijn eigen gebied zal loopen.

Maar de Javaan begrijpt het niet, wil het niet begrijpen.

Hij ziet het belang niet in van een dergelijken arbeid aan een weg, waarvan hijzelf, naar hij meent,

niet het minste voordeel heeft: op zijn eigen manier en met zijn eigen transportmiddelen, te voet of met buffelkarren komt hij al waar hij wezen wil. Daarom, de opdracht kan niet zonder hardhandigheid worden uitgevoerd. De onwillige Javaan moet met den zweep aan het werk worden gezet, wil de resident in den van te voren vastgestelden tijd gereed komen. Daendels heeft haast, niemand weet wat de Engelschman zal doen, er moet derhalve dag en nacht gewerkt worden. De resident ziet geen ander middel dan hardvochtig van de inlandsche bevolking het uiterste te vergen. En de Maarschalk komt vaak persoonlijk den arbeid aan zijn weg in oogschouw nemen.

Met de handen in de zij staat hij er naast.

Hadji's, die zich bij hem komen beklagen, dat men hen aan het werk heeft gezet terwijl zij er toch alleen zijn om te bidden en te vasten, weert hij met een ongeduldig handgebaar af:

'Wat duivel, jullie kunt toch onder den arbeid boven op den berg bidden en vasten? Dat is meteen een probaat middel om de booze geesten te verjagen, die, zooals jullie beweren, op den loer liggen om de arbeiders weg te halen!'

Vrouwen en kinderen worden zelfs niet gespaard. De inlanders werken onder leiding van de genie-officieren.

Ziekten woeden onder de arbeiders, velen kost het moeten werken temidden van de kwaadaardige uitdampingen van moerassen, het leven.

Nieuwe worden te werk gesteld. ‘Alles wat leven heeft’ kapt en graaft, hoogt op, plempt vast, plaveit; de weg is in tweeën verdeeld, alleen waar hij door de bergen gaat versmallen de beide gedeelten zich tot één. Bruggen worden gemaakt. De regenten dwingen van hun volk het materiaal af zonder andere betaling dan een handvol rijst en kwijtschelding van het verplichte ‘huis-en-hoofd’-geld. Voort, voort, de Maarschalk heeft bevolen, hij buldert in Batavia, als het niet vlug genoeg opschiet; voor alles gaat het militaire doel, de verdediging van Java. Dwars door moerassen, over klippen, over hemelhooge bergen en rivieren, door ontoegankelijke bosschen gaat de ‘Heerenweg’ van Anjer tot op een geringe afstand van Banjoewangi: een gigantenarbeid als Java nog nimmer heeft gezien, een arbeid vergeleken bij het oprichten van de Pyramiden van Egypte.

Iets meer dan een jaar later, in Augustus 1809 kan Daendels de pen opnemen en naar Holland schrijven, ‘dat hij nu een weg heeft, die kan wedijveren met de mooiste wegen van Parijs’.

Zelf reist hij dezen weg af, die een uitgestrektheid heeft van 275 mijlen. In vijf dagen is hij van Batavia te Samarang zonder uit zijn rijtuig te hoeven stappen. Overal langs de weg zijn poststations ingericht, waar men van paarden kan verwisselen. Een brief, waarop men vroeger 3 à 4 weken of langer nog moest wachten, komt thans in zeven dagen aan. Voor de postverbindingen zijn 200 post-

paarden in dienst en om de veiligheid van den weg te verzekeren heeft Daendels een uitgebreid politiekorps georganiseerd, dat niet alleen waakt tegen de struikroovers, om den roof der valiezen tegen te gaan, maar ook tegen de postillons zelf, die vaak gemeene zaak met de bandieten maakten om de buit te verdeelen. Den postillons wordt gelast zich voortaan tot het uiterste te weer te stellen. Als Daendels op een der standplaatsen zelf meemaakt hoe zoo'n postillon zijn plicht verzaakte en in plaats van zich tot den dood te verdedigen zijn valiezen liet stelen, laat hij hem tot twee jaar kettingstraf veroordeelen; sinds dien worden er onder zijn bestuur geen valiezen meer gestolen....

Ook bij de inlandsche vorsten verschijnt Daendels nu in persoon.

Deze ontvangen den Maarschalk met een zekere eerbiedige statie, maar innerlijk bevreemd over den indringer met den gouden pajong, den majesteitschenner, wiens bevelen zij nooit hebben hoeven te gehoorzamen, want er bestaan slechts bondgenootschappen als tusschen gebieders onderling en overeenkomsten, die zich bepalen tot den handel en het leveren van soldaten in den krijg, zooals men dat onder vorsten afspreekt!

Staande onder zijn eigen koninklijken pajong woont Daendels de optochten en den praal dier inlandsche vorsten bij, hij ziet hoe de keizers en koningen, de soesoehoenans en sultans, geheiligde majesteiten, die

op hun troon leven met een hofhouding en een versierde rijkdom, welke die van den Grooten Heer te Buitenzorg nog verre overtreffen, in het openbaar voortschrijden tusschen vier lansdragers, die hun lansen boven hen gestrekt houden, onder den grooten gelen pajong, die zwaar is van goud en van edelsteenen en door twee man moet opgehouden worden. Voor hen uit gaan de vorstelijke eereteekenen, de gouden beelden van dieren, olifanten, herten, slangen, stieren, achter hen komen hun beteldoos en spuwbakje, hun slaapmatten en kleeren. Het gevolg draagt krissen en klewangs, wier greep met kostbare steenen is ingelegd en de stoet wordt besloten door een menigte lansdragers met banieren. Zij bezitten hun volk in vollen eigendom en al de arbeid der onderdanen behoort hun.

Maar de vorsten geven den inlander ook zijn feesten: de steekspelen te paard, de buffelduels, de hanengevechten, de tijgerjachten met een phalanx van lange speren. Het valt dezen Javaanschen heerschers, die zich hun majesteit zoo wel bewust zijn, gemakkelijk hun onderdanen heimelijk tot verzet op te hitsen tegen den ‘gebieder’, wiens gezag zij niet werkelijk erkennen. Het is den inlander bovendien pijnlijk den gouverneur-generaal zelf aan de hoven van zijn vorsten te zien verschijnen, waar vroeger alleen de Hollandsche ambassadeurs kwamen.

Dit ‘tarten’ van de inlandsche vorsten wordt door de ambtenaren, die beter bekend zijn met de inheemsche zeden van het land, algemeen afgekeurd.

Begrijpt de Maarschalk dan niet, dat hij dusdoende inplaats van de steun der vorsten te verkrijgen in geval van een Engelsche landing de groote en kleine Javanen van het Hollandsche gouvernement vervreemdt? Dat hij op deze wijze inplaats van op orde en rust op verzet en oorlog aanstuurt? Heeft hij zelf niet reeds op zijn inspectiereis eind 1808 ervaren hoezeer de sultan van Djokjakarta verbitterd bleek over den dwang van het nieuwe ceremonieel en zelfs geweigerd had hem aan zijn hof te ontvangen en eerbewijzen te betoonen, die hem, volgens zijn meening niet toekwamen, zoodat hij zelf aan den minister van der Heim moest schrijven: 'Ik vond dezen vorst in een dreigende houding, die hij, gewoon uit de hoogte op de zwakheid van een vorig gouvernement neer te zien, had aangenomen op grond van verkeerde inblazingen, welke hij ten aanzien van onze inzichten te zijnerwaarts had ontvangen'....?

Maar Daendels is niet van plan zelfs maar een voetbreed te wijken en als het niet anders kan zal hij met de wapens in de hand de inlandsche vorsten tot gehoorzaamheid dwingen!

Het begint te Bantam.

Op advies van Busykes heeft hij bevolen aan Straat Soenda, aan de Meeuwenbaai, een marine-basis te scheppen, in een overigens ongelukkig gekozen en ongezonde streek.

De sultan moet hem daartoe de arbeiders leveren.

Daendels heeft wel is waar verboden, dat de vorsten hun onderdanen voor gedwongen werk misbruiken, maar wanneer hij zelf de diensten der inlanders voor zijn militaire doeleinden noodig heeft, voor zijn grooten postweg, voor het aanleggen van fortificaties, vraagt hij niet naar gedwongen of niet gedwongen: noodzaak gaat voor.

Bij het omgraven van den grond breekt een epidemie uit, een vreemde ziekte, die de ooren verdooft en de voeten verlamt. Honderden arbeiders worden zwaar ziek, de Bantammers, reeds onwillig aan den arbeid gegaan, komen in verzet, een opstand begint onder aanstichting van den inlandschen regent, een oom van den sultan. De Hollandsche regeeringsvertegenwoordiger te Anjer, de resident Du Puy zendt aan den gouverneur-generaal verontrustende berichten en deze beveelt nu van den sultan uitlevering te eischen van den regent. Daar het werk aan den Meeuwenbaai niet onderbroken mag worden gelast hij Du Puy tevens er voor te zorgen, dat de sultan dagelijks duizend man voor den verderen arbeid zendt. En ten slotte, om gemakkelijker in de toekomst het verzet den kop in te kunnen drukken door zich dan van de persoon van den sultan meester te maken eischt hij de verplaatsing van diens kraton meer in de buurt van het Hollandsche fort. Dit laatste vooral is een inbreuk op de inlandsche gebruiken; maar inlandsche gebruiken kunnen Daendels niet schelen als het om de verdediging van Java gaat!

De gevolgen blijven dan ook niet uit.

In de bosschen wapenen de verbitterde bruine kerels zich. De Javaan, wanneer hij kwaad in den zin heeft, is zwijgzaam en sluw. Als de resident Du Puy aan het hof van Bantam spoed eischt bij het uitleveren van den regent ontvangt de sultan hem met een stalen gezicht en op het oogenblik, dat de Hollander het paleis verlaat vliegen de voorhangen op zij en bliksemsnel stooten de volgelingen van den regent hem hun krissen in den rug. Vervolgens wordt het lijk in triomf voor den vorstelijken troon gesleept en tenslotte in zee geworpen.

Deze moord is tevens het sein voor een algeheelen opstand. Onder onzinnig krijgsgeschreeuw wordt de niets kwaad vermoedende kleine troep Hollanders, die bij de kraton op wacht staat met lansen en klewangs aangevallen, de inlandsche soldaten worden neer gestoken en den bevelvoerenden Hollandschen luitenant bindt men met kettingen en vermoordt hem koelbloedig. Door deze Jobstijding in de uiterste woede gebracht springt de Maarschalk te paard en snelt met duizend man en eenige kanonnen van Batavia naar Bantam. Als zij de Hollanders zien komen gooien de volgelingen van den regent de wapens weg en nemen de vlucht in de bosschen, waar ook deze zelf berging zoekt. Daendels laat de kraton omsingelen en eischt toelating tot den sultan. Hij krijgt een weigerend antwoord. Maar Daendels weet wat een groot gebaar op een beslissend moment waard is. Geheel alleen rijdt de

donderende Maarschalk in trotschen galop dwars door de gelederen der verbaasd en werkeloos toeziende vijandelijke troepen en baant zich persoonlijk een weg naar den troon. Geïntimideerd door deze dappere en onverwachte daad komt de Javaansche vorst hem met zijn dorre bruine hand uitgestoken tegemoet, maar Daendels rukt hem opzij en neemt zelf op den troon plaats:

'Nu ben *ik* de Sultan!'

In een prachtige pose, den sabel tusschen de knieën, de handen op het gevest laat hij als een tweede Alexander bij den nederlaag van Darius de geheele gevangen familie van den sultan, diens moeder, vrouwen en kinderen aan zijn troon voorbij voeren. De sultan zelf wordt naar Amboina verbannen, de regent op zijn vlucht achterhaald, neergeschoten en zijn lijk volgt in zee het lijk van Du Puy achterna. Daendels' soldaten plunderen den koninklijken kraton en rooven de daarin gevonden schatten. Voor zichzelf neemt de Maarschalk een der prinsessen mee als gijzelaarster, volgens anderen als favoriete. De Bantammers hebben een afschrikwekkend voorbeeld ervan gehad hoe de Groote Heer te Batavia optreedt als men hem wil tarten. Over hun verder lot wordt door Daendels beschikt: hij laat het sultanaat bij de domeinen van Z.M. den Koning van Holland inlijven, doch heeft de goedheid 'uit aanmerking van de oude gewoonte bij de Bantammers van door hun eigen koningen te worden geregeerd' den Kroonprins op den troon te zetten. Het af-

bouwen van de versterkingen aan den Meeuwenbaai laat hij echter als doelloos staken en geeft Buyskes van de ongelukkige keuze den schuld - .

Intusschen: er zetelen nog twee verzet-mannen onder de inlanders op Java: de sultan van Djokjakarta en de Soesoehoenan van Soerakarta, wier rijken liggen in het gebied van den gouverneur Engelhard. Daendels weet uit onderschepte brieven van den resident Liebeherr hoe Engelhard in het geheim het verzet der vorsten steunt en hun tegenwerking toelaat. Hij wil den resident niet slachtoffer maken van de handelingen van zijn heer en hoewel hij vindt, dat Liebeherr den kogel verdient, ontneemt hij hem alleen zijn post. Doch nu is ook het oogenblik aangebroken, Engelhard den reeds lang beoogden slag toe te brengen: hij zendt hem het bericht, dat de centralisatie van het gezag op Java het opheffen van het gouverneurschap van Java's noord-oostkust noodzakelijk maakt en dat hij het land voortaan in twee prefecturen ieder onder een resident verdeelt. Op den laatsten dag van zijn bewind geeft Engelhard te Samarang een groot diner, waarbij hij ‘op de verdoemenis van Daendels’ drinkt - .

De Maarschalk besluit nu tot krachtig optreden tegen de rebellen.

Op een verzoek om opsporing van eenige roovers, door hem tot den sultan gericht, antwoordt deze afwijzend, eveneens op de aanzegging, dat er voor een betere politie in de Vorstenlanden moet gezorgd worden.

Daendels verliest het geduld. Hij besluit zelf opnieuw naar Djokjakarta te gaan. Inplaats van naar het hof van den sultan te gaan, hetgeen hij na de weigering van verleden jaar niet meer wenschte, ontbiedt hij den inlandschen vorst bij zich en ontvangt hem zonder zich van zijn zetel te verheffen. De sultan is woedend, maar geintimideerd door dit vertoon van gezag nadert de rijk toegetooide majesteit hem kruipende en onderwerpt zich. Het schijnt tot een schikking te zullen komen. Maar na het vertrek van den Gouverneur-Generaal besluit hij tot den opstand. Wanneer hij den Soesoehoenan van Soerakarta niet mee kan krijgen, begint hij dezen te beoorlogen. Het wordt een verwarde en onrustige toestand. Wederzijds worden gevangenen aan een paal gebonden en met krissteken afgemaakt. Daendels eischt de uitlevering der hoofden van den opstand.

Hij komt met 3000 man troepen uit Samarang. Heel het leger van den Raden Rongho, de voornaamste verzetman, die ongetwijfeld met medeweten van den sultan ageert, een leger van bonte en fantastische uitrusting, met veel vaandels, pajongs, lansen, klewangs, slaven en bijwijven, neemt op het naderen van den Hollandschen aanval de wijk. De sultan verloochent zijn vasal, die van dessa naar dessa vlucht en ten slotte door zijn eigen volk wordt afgemaakt. Twee andere prinsen, die het verzet hebben gesteund, worden naar Cheribon gezonden, met een briefje aan een resident: ‘Het Hollandsche

Gouvernement kan ze niet fusilleeren, maar verlangt te vernemen, dat zij niet meer bestaan.' Daendels die op de hoogte is van de trouwelooze rol, welke de sultan bij dit alles heeft gespeeld, zet hem af, ontneemt hem een deel van zijn land, 'de Kedoe', en stelt in zijn plaats den kroonprins als sultan aan. Hiermee is de opstand geëindigd. Een fout is het echter den afgezetten sultan op verzoek van den kroonprins in zijn kraton te laten wonen: Daendels had hem moeten deporteeren, zooals hij het de anderen deed, nu schept hij zich daardoor een haard van stil verzet, daar de invloed van den ouden sultan nog steeds groot is op zijn omgeving en zelfs op zijn zoon en de Engelschen later van zijn spionnagediensten zullen profiteeren....

Om de onlusten daar voortaan te kunnen bedwingen laat Daendels de forten te Semarang en in de binnenlanden versterken en met troepen bezetten. In ieder geval werken zijn maatregelen dat uit, dat de oorlogen en veeten tusschen de vorsten onderling, die zulk een hoogst onzekeren en gevaarlijken toestand in de binnenlanden scheppen, voorloopig tot een einde komen. Rust en orde is het voornaamste wat de Maarschalk noodig heeft voor een behoorlijk beheer en hij schrikt in dat opzicht evenmin voor den ijzeren vuist terug als bij de andere maatregelen, die hij heeft te nemen.

Ook tegen de burgerlijke ambtenaren op Java treedt hij streng op wanneer zij zich aan oneerlijke handelingen te buiten gaan:

Een assistent te Semarang wordt wegens diefstal in de ijzers gezet, een politieprefect, die geen aangifte gedaan heeft van een daad van corruptie van een zijner ondergeschikten: het aannemen van 1000 gulden, waarmee twee gevangen gezette Chineezen zich loskochten, wordt gedegradeerd, de resident aan het hof van den Soesoehoenan te Soerakarta, die zich voor 39.000 goudstukken heeft laten omkoopen, wordt gevangen genomen. Allen vervoert men naar de gevangenissen te Batavia, die volgens Daendels' eigen verklaring afgrijselijk zijn en waar de behandeling onmenschelijk is....

De straffen voor inlanders, die vroeger uitermate wreed waren, zooals het afhakken van handen en voeten en het doodmartelen door middel van vuur en met messen, gebruiken, die aan de hoven algemeen waren worden door Daendels herzien en verzacht, de doodstraf wordt voltrokken door het doodschieten, waarmee de Maarschalk overigens niet zuinig is en dat hij soms zonder behoorlijke vorm van proces laat geschieden.

Tegen rebellen en lafaards velt hij de hardste vonnissen.

Daar is het geval met den kolonel Filz:

Den 11den Juni 1810 wordt tot een der bloedige schanddaden van den Maarschalk gerekend.

Te Amboina voerde de kolonel Filz het bevel; een der nog Hollandsch gebleven eilanden der Molukken.

In de eerste maanden van 1810 voer een Engelsche expeditie uit Ceylon af tot verovering van dat eiland; begin Februari vertoonden zich daar twee fregatten en een korvet met 400 man Europeesche en Maleische troepen. Zij veroverden een vooruitgeschoven batterij bijna zonder tegenstand, keerden de kanonnen om en beschoten daarmee het fort ‘Victoria’.

Niettegenstaande het verzoek van den gouverneur van Amboina om tenminste een eervolle capitulatie te bedingen, geeft Filz, een der Fransche officieren die indertijd op Java waren ontscheept, den toestand wanhopig oordeelend, het fort over aan den vijand, met 218 stukken geschut en bijna 2000 man troepen.

Als het garnizoen ziet, dat de vijand slechts 400 man beschikbaar had, barst het in woede uit over Filz' lafhartigen daad, de officieren beschimpen hem en breken hun degens. Een oogenblik schijnt het, of de vijf maal sterkere gevangenen zich op de overwinnaars zullen gaan storten.

Op Java teruggekeerd, heeft de kolonel Filz zich nu bij Daendels te verantwoorden over de schande, die hij het Hollandsche leger heeft aangedaan.

De door den Maarschalk ingestelde Hooge Militaire Vierschaar veroordeelt Filz ter dood. Het feit, dat hij zich zelf heeft aangemeld: ‘Ik ben zwak geweest, maar mijn vlucht zou van mij een nietswaardige lafaard hebben gemaakt’, wordt niet als verzachtende omstandigheid aangemerkt.

Gefusilleerd in het bijzijn van het geheele garnizoen van Batavia gaat Filz den dood tegemoet, ‘rustig en zeer koelbloedig tot aan het laatste oogenblik’ bericht een ooggetuige.

Een zwart laken wordt over zijn lijk uitgespreid. Het lot, dat Filz treft, wordt algemeen als te hard beschouwd.

Maar, aldus licht Daendels de uitvoering van het vonnis toe:

> ‘Dit verschrikkelijke voorbeeld was noodig in een kolonie, waar de militaire stand weinig in aanzien is en verzwakt en waar men een officier zelfs zou hebben gestraft bij een goede verdediging wanneer dit de belangen van de daarbij betrokkenen had geschaad.’

Ook tegen de ambtenaren van Amboina, die naar de Engelschen zijn overgeloopen, neemt de Maarschalk maatregelen. Daar hij de deserteurs niet zelf kan straffen, laat hij hun namen aan den schandpaal spijkeren.

V

Het Paleis van den gouverneur-generaal te Buitenzorg ligt in de bloeiende landen van den Preanger. Volgens de geldende gebruiken heeft Daendels Weltevreden en Buitenzorg voor 39500 gulden - de voor gouverneurs-generaal officieel vastgestelde

som - van zijn aftredenden voorganger Wiese overgenomen. Daar Weltevreden wegens bouwvalligheid onbewoonbaar is gebleken, heeft hij zijn woonplaats verplaatst naar Buitenzorg. Hij laat zich nu van de Hooge Regeering, tegen afstand van Weltevreden aan het land, Buitenzorg in vollen eigendom geven, ‘zonder verplichting van wederovergave voor zich en zijn erven’, en Koning Lodewijk heeft bij kabinetsorder van 19 Juli 1809 de schenking geapprouveerd.

Daendels maakt nu van Buitenzorg een geldzaak. Hij redeneert aldus:

Bij mijn aanstelling als gouverneur-generaal is mij een tractement van *f* 118.000 toegezegd. Maar krijgen is de kunst, nu de Indische financiën in de slechtste staat verkeeren, die zich denken laat en de betalingen geschieden met ongedekt papiergeld. Derhalve moet ik zelf voor aanvulling van het ontbrekende zorgen. Feitelijk was mij dit reeds bij voorbaat toegestaan: bij mijn ambtsaanvaarding werden ook onder mijn tractement gerekend de revenuen van deze beide landgoederen, ofschoon particulier eigendom van den gouverneur-generaal en nooit onder de inkomsten in computatie gebracht. De opbrengst der bijbehoorende landerijen is toen geschat op 20 à 30.000 gulden 's jaars.

Daendels meent, dat hij volkomen naar recht handelt als hij stukken van zijn eigendom verkoopt. Reeds Juni 1808 gaat een gedeelte van den grond weg aan een particulier voor 70.000 rijksdaalders

credietpapier, d.i. voor 35.000 rijksdaalders zilver. Daarna maakt hij het restant van de landerijen te gelde, nadat hij, door het in cultuur brengen, door vrijstellingen en monopoliën de productieve waarde ervan tot *ƒ* 60.000 's jaars heeft verhoogd. Bij stukjes en beetjes gaat de geheele bezitting aan anderen over; het gouvernement koopt het paleis, de inventaris en de bazaar (de markt) voor 400.000 rijksdaalders credietpapier, als compensatie voor voorschotten en opofferingen. Het laatste gedeelte van den grond gaat in 1810 weg voor 250.000 r.d. Daarmee is de totaal opbrengst van de bezitting Buitenzorg gestegen tot 860.000 rijksdaalders, een som, die Daendels zelf verbaast, maar die hij niettemin zoo vrij is in zijn zak te steken.... Niemand heeft ten slotte het recht daar iets van te zeggen: Buitenzorg is zijn eigendom en hij mag er mee doen wat hij wil!

De gouverneurs-generaal uit den Compagnie's tijd deden wel anders, die leefden alleen voor hun fortuin en dat van hun lievelingen, en verwaarloosden de kolonie, meent de Maarschalk.

Maar men vindt, dat Daendels zijn finantieele zaken te goed behartigt: behalve uit Buitenzorg trekt hij ook inkomsten uit de eetbare vogelnestjes, die hij Engelhard heeft afgenomen en uit diens monopolie van den opiumhandel, verder uit gronden, die hij van de landen der inlandsche vorsten aan zich heeft genomen, ‘geheele provinciën’, en voor eigen gebruik ingericht.

Gramstorig besluit de minister van Koloniën van der Heim de 25.000 gulden, die Daendels heeft gezegd, dat van zijn tractement aan zijn vrouw te Hattem moeten worden uitbetaald, voortaan in te houden....

Dit is niet de eenige klacht, die over den gouverneur-generaal in Holland loopt: diens verrijking ten eigen bate.

Steeds meer ongunstige berichten komen binnen, over zijn harde bewind, over zijn 'afschuwelijke wreedheden, waardoor hij het geheele land in opstand brengt', ook over zijn inertie wat betreft de kolonie buiten Java: hij heeft de op Borneo overgebleven nederzetting Bandjermassin laten ontruimen!

Van Polanen, die eerst onder Daendels lid van den Raad van Indië was, doch door dezen werd ontslagen, is vervolgens naar New York gegaan om gedaan te krijgen, dat de Amerikanen, een onzijdige staat, als de beurtschippers tusschen Java en het moederland zullen optreden om de koloniale waren te vervoeren, schrijft aan van der Heim dat Daendels zichzelf in een positie heeft geplaatst, waarin men alles van een dergelijk man kan verwachten: de laffe onderdanigheid van hen, die hem omringen gepaard aan een gezondheid, door losbandigheden ondermijnd heeft zijn van nature toch al weinig soliden geest geheel in de war gebracht. Allen zijn blindelingsche gehoorzaamheid verschuldigd aan wat

Daendels op despotische wijze verlangt. Zulks kan slechts haat en woede verwekken en het land schaden.

Bovendien is van Polanen razend, dat de verbintenissen, die hij met Amerikaansche handelshuizen heeft gemaakt, door Daendels eigenmachtig worden verbroken, omdat - zoo zeide deze - de Amerikanen wel de rechten uit het verdrag voortgesproten eischen, maar niet de verplichtingen nakomen: aangeworven soldaten voor de kolonie over te sturen. Het is nu een groote schadepost en de Amerikanen vorderen vergoeding!

Koning Lodewijk overweegt: Daendels handelt waarlijk al te eigenmachtig. Kan men hem nog wel handhaven? Hij zou den generaal Janssens als opvolger kunnen zenden, maar de vervanging wordt te duur, zij zal 200.000 gulden kosten, voorloopig stelt de koning iedere beslissing uit.

Daendels weet ook wat hij van de heeren in Holland, in het bijzonder van den door Nederburgh geïnfluenceerden minister van de Heim te verwachten heeft. Hij is gereed de stooten te pareeren. Met van der Heim, die niets doet voor de kolonie, staakt hij de correspondentie, hij schrijft nu aan Koning Lodewijk in persoon: ‘Nos ennemis les plus dangereux, Sire, ne sont pas à Londres!’

Als de minister aan den brigadier-generaal de Sandel Roy diens benoeming tot generaal-majoor zendt laat Daendels den in rang verhoogde bij zich komen, feliciteert hem met zijn bevordering. ‘Maar’, voegt

hij er aan toe, ‘daar zij u daarginds in Holland zoo genegen zijn zullen zij ook verheugd wezen u weer te zien. U zult u daarom zonder mankeeren binnen vier en twintig uur op een voor u gereed liggend schip inschepen en naar Holland teruggaan!’ De generaal heeft slechts te gehoorzamen.

Dit is wel de sierlijkste degenstoot geweest, die Daendels ooit heeft uitgevoerd en die in zijn tegenstander een woede verwekt, waarover hij zelf een ware ‘schadenfreude’ kan hebben. En meteen is hij den man kwijt....

Wanneer de Sandel Roy's schoonzoon, de kolonel van den Bosch zijn wensch te kennen geeft uit den Indischen krijgsdienst ontslagen te worden en eveneens te repatrieeren laat Daendels ook dezen officier onmiddellijk gaan en wel in ‘een notedopje van 100 ton’, naar van den Bosch zich beklaagt.

Maar 1 Juli 1810 wordt de zaak van Java een zaak van het Fransche Keizerrijk: Holland is na den troonsafstand van Koning Lodewijk bij Frankrijk ingelijfd.

Het is nu de Keizer Napoleon zelf, die zich met de ‘faits et gestes’ van zijn gouverneur-generaal bemoeit.

De slechte berichten, die hij over Daendels krijgt, stemmen den Keizer knorrig. Onder de stukken, die zijn politie over ‘verschillende merkwaardige Hollanders’ van de hand van den Franschman Gateau bezit, blijkt wel, dat het niet waarschijnlijk is dat

de gouverneur-generaal de kolonie aan de Engelschen zal uitleveren, zooals sommigen uit zijn omgeving zeggen, ‘maar het zou minder verbazen wanneer hij zich tot hoofd ervan maakte, dat zou meer in zijn karakter liggen, dat onstuimig is en naar het buitengewone neigt’.

Dit staat den Keizer allerminst aan.

Hij vraagt aan eenige Hollanders, die in zijn naaste omgeving te Parijs vertoeven, wat zij verwachten, dat Daendels zal doen, als de Engelschen komen. De generaal Dirk van Hogendorp antwoordt:

‘Hij zal zich in de bergen terug trekken en daar tot het laatste standhouden’.

De generaal Janssens, reeds door Lodewijk tot Daendels' opvolger aangewezen, antwoordt:

‘Dit is volstrekt niet zeker. In Indië gaat algemeen het gerucht, dat Daendels Java onafhankelijk zal verklaren en zich onder bescherming van het Engelsche gouvernement zal stellen, wanneer Uwe Majesteit hem terug roept’.

Lebrun, gouverneur van Holland, schrijft hem, dat Daendels ‘un assez mauvais sujet’ is, doch voegt er als geruststelling aan toe: ‘mais nous avons sa femme et ses enfants’.

Daarom: aan een kans op ontrouw of verraad van dezen gelooft hij niet recht.

Daar Daendels' gezin sinds het inhouden van het uit te keeren pensioen gebrek lijdt, roept Lebrun tevens voor dit gezin, dat toch niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor de daden van den

gouverneur-generaal, ‘de goedheid des Keizers’ in. 19 November 1810 zendt de minister van Marine en Koloniën, admiraal Decrès, den Keizer afschriften van door de keizerlijke politie onderschepte brieven van Daendels aan zijn vrouw geschreven. Deze correspondentie dateert van April, Mei en Juni. Het zijn berichten over geld en over verscheping van koffie, waarvan hij 1000 picols voor eigen rekening te Bordeaux wil laten veerkoopen: het geld moet aan Mevrouw Daendels gezonden worden. Brieven, hoogst compromitteerend voor hem, omdat hij er in bekent te werken aan een eigen fonds, ‘dat ons en onze kinderen een vrij aanzienlijk fortuin zal nalaten’.

Volgen de opgaven van zijn finantiën:

Van het gouvernement: 400.000 rijksdaalders in crediet-papier; aanwezige goederen: 82.000; obligaties: 15.000; verkochte terreinen (van Buitenzorg): 250.000; tesamen zoowat 1.000.000 rijksdaalders (‘ongeveer 3 millioen francs’ teekent Decres aan); daarbij is niet inbegrepen wat nog loopt en waarvan hij nog niet de waarde kan vaststellen. (Maar van dit alles moet minstens 90.000 rijksdaalders zilver als schuld worden afgetrokken).

Hier staat het nu zwart op wit, dat Daendels het land besteelt en alleen let op zijn eigen voordeel.

Napoleon ontvangt het hem opgezonden dossier in zijn kabinet. Nu eens met gefronste wenkbrauwen dan weer glimlachend leest hij de inhoud van

deze brieven door. Er spreekt in ieder geval een man, die zich zijn plicht als militair bewust is:

'Wees niet bevreesd over de kolonie, want zelfs wanneer wij aangevallen worden zullen de Engelschen het berouwen, want onze zwarte soldaten zijn heel goed en wat mijzelf betreft, ik zal tot het laatst mijn plicht doen'.

Ook veel zelfbewustheid:

'Ik gevoel mij veel beter. Ik wensch niet vervangen te worden zoolang de kolonie zich in het huidige critieke stadium bevindt. Ge zult uit de bijgevoegde couranten de verovering van Amboina vernemen, wat mijn positie nog critieker maakt, maar daar ik de herboren kolonie niet in handen van de Engelschen wil zien, wensch ik er te blijven en mij liever onder haar puinhopen te laten begraven.

Ik correspondeer niet meer met van der Heim. Ik heb Zijne Majesteit (Koning Lodewijk) mijn redenen laten weten. Als ik mocht worden vervangen zal ik er zorg voor dragen, dat vrijwel ons geheele fortuin met mij mee teruggaat. Moge God willen, dat onze ondernemingen slagen, zoowel voor de kolonie als voor onszelf'.

Dit laatste brengt Napoleon weer uit zijn humeur. Dan leest hij dezen zinsnede:

'In het geval, dat Holland met Frankrijk vereenigd wordt, wat mij veel genoegen zal doen, moge het Z.M. den Keizer behagen mij nog eenigen tijd te laten blijven'.

Bon, bon, bon, zegt de Keizer.

Al is Daendels een vreemdsoortig heer, hij voelt toch wel voor hem. Hij wil hem niet zoo maar, op verdenkingen, die, het is waar, tegen hem spreken, afzetten. Hij heeft de Sandel Roy, bij diens terugkeer, te Parijs in audientie ontvangen, maar niet malsch te woord gestaan. Het is een slecht militair, niet Franschgezind - over dat 'Jean foutre' heeft hij ook gehoord - en derhalve verder niet te gebruiken. Napoleon ontzegt hem pensioen en geeft hem bevel naar zijn eigen vaderland, Zwitserland, terug te keeren....

De gezondheid van Daendels is veel beter?

Jammer, jammer.

Men zou hem op dien grond ontslag hebben kunnen geven.

Eigenlijk heeft hij iets nieuws met Indië voor; Java, nu deel van het Fransche Keizerrijk, wil hij met de andere bezittingen, Ile de France en Réunion, waarover generaal Decaen bevel voert, vereenigen. Deze zal met een man als Daendels nooit kunnen samenwerken.

Na een bespreking met Decrès besluit Napoleon op 24 November 1810 het gouverneur-generaalschap van Daendels te beëindigen.

Het is toch beter, die gezondheidsredenen maar wel te laten gelden! De nieuwe gouverneur-generaal Janssens wordt dan ook benoemd 'par la mauvais état de santé du général Daendels'.

Over den militair Daendels kan hij echter niet ontevreden wezen en hij zal dan ook niet verzuimen

hem tegelijk met het ontslag zijn achting en tevredenheid te betuigen....

Weet Daendels wat hem boven het hoofd hangt? Hij heeft reeds in brieven aan zijn vrouw op zijn terugroeping gezinspeeld. Maar hij gaat voort voor de kolonie naar zijn beste krachten te werken. Hij slaagt er zelfs in een schijn van een handel te doen herleven. Hij heeft landen in cultuur gebracht, in het bijzonder de koffie-aanplant, totaal 45 millioen boomen; hij zendt schepen met waren naar Ile de France en zelfs drie schepen naar Europa, twee voor Bordeaux, een voor Amsterdam, met een lading voor ongeveer een millioen rijksdaalders aan boord. Hij verzoekt, dat deze vaartuigen met wapentuig, geweren, sabels en kanonnen zullen terug gestuurd worden en dat de Keizer hulptroepen en oorlogsschepen zendt. Nog altijd hoopt Daendels op versterkingen, ‘zoodat hij den Engelschman kan vernederen’. De Keizer zegt hem toe, dat hij een expeditie zal uitrusten, die naar Java wordt gezonden, maar er komt niets.

Daendels' brieven worden steeds ongeruster. Hij heeft ook vooral geld noodig, de kolonie kan niet blijven bestaan zonder dat de handel in haar eigen inkomsten helpt voorzien: ‘De kolonie is verloren wanneer men het zijn producten afneemt zonder ze te betalen!’

20 December is officieel de inlijving van Java bij het Fransche Keizerrijk bekend geworden door den

aankomst van den Franschen brik ‘Claudius Civilis’ te Batavia en daardoor een eind gemaakt aan een toestand van onzekerheid omtrent de bestuurswisseling daarginds in Holland, waarvan wel geruchten gingen, maar nog geen enkele officieele mededeeling was ontvangen, zoodat Daendels den 2den September, toen Koning Lodewijk al twee maanden lang den troon van Holland had verlaten, op diens verjaardag een dronk uitbracht op ‘Z.M. de Koning van Holland, onze heer en meester, aan ons allen even hartelijk dierbaar, hetzij Hoogst-dezelve blijve onze Souverein dan wel de kroon van Holland mocht verwisseld hebben tegen den troon van een aanzienlijker gewest en gelukkiger klimaat’ en tevens op ‘Keizer Napoleon de Groote, ons mede even dierbaar als broeder van onzen Koning of als onze aanstaande souverein’ - .

De inlijving wordt met een salvo van 45 kanonschoten gecelebreerd. Zijne Excellentie de Gouverneur-generaal rijdt in een koets met zes paarden, geëscorteerd door zijn lijfwacht en 100 dragonders, en vergezeld van de secretarissen, de legerchefs, de aidecamps naar het gouvernementsgebouw te Batavia, waar hij wordt ontvangen door alle leden der Hooge Regeering, waarna hij zich naar de zittingzaal begeeft en kond doet van de gewichtige gebeurtenis, die op 9 Juli het koninkrijk Holland bij het Fransche Keizerrijk vereenigt. De officieren van de ‘Claudius Civilis’ worden bij gebrek aan geld met muskaatnoten betaald!

VI

De gouverneur-generaal loopt in het hertenkamp van Buitenzorg de tamme hertjes te voederen als zijn adjudant hem het bericht brengt van den wacht te Soerabaya: de generaal Janssens is 24 April met twee Fransche oorlogsschepen op de reede van Banjoewangi aangekomen en op weg naar hem toe. Daendels ontvangt den generaal Janssens met de grootste welwillendheid. Als hem het Keizerlijk schrijven wordt overhandigd, waarbij Napoleon hem gelast om 'binnen vier en twintig uur' het bestuur aan den nieuwen gouverneur-generaal over te geven, blijft Daendels merkwaardig kalm; hij glimlacht zelfs. Janssens verbaast zich over het gemak, waarmee hij als opvolger wordt erkend. Hij had van Daendels, naar de voorstelling, die van hem gold, heel wat anders verwacht!

Daendels is de hoffelijkheid zelf, de beide generaals dineeren vriendschappelijk en alles wat de overgave betreft verloopt vlot. Het schijnt wel of Daendels blij is, dat hij afgelost wordt en hier weg kan... Inderdaad, de ex-Maarschalk - want de Keizer heeft den titel van Maarschalk van Holland voor Daendels en de andere titularissen ingetrokken bij de overgang van Holland aan het Fransche Keizerrijk: 'het betaamt niet aan een klein land maarschalken te hebben!' - heeft wel de eerste helft van 1810 nog geschreven, dat hij niet vervangen wil worden, maar zijn gezondheidstoestand is na een

lichte verbetering, weer minder goed en ten slotte is het geen genoegen aan het hoofd te staan van een kolonie, waar hij met ieder in onmin leeft en waar voortdurend de Engelsche overval dreigt, waartegen hij zich wel met alle macht van troepen en geweld zal verzetten, maar van welk verzet de uitslag toch zeer onzeker blijft. En Daendels, die tot nog toe de kolonie heeft weten te behouden, hoewel dan vrijwel geheel tot Java teruggebracht, wil niet onder zijn eigen bewind de schande beleven van als gevangene zijn degen aan den Engelschman te moeten overreiken.

Liever laat hij dit voor een ander weggelegd blijven; waartoe het lot Janssens heeft aangewezen....

16 Mei 1811 heeft de gouverneur-generaal Daendels het bestuur over Java aan den nieuwen gouverneur-generaal Janssens overgegeven, onder de gebruikelijke ceremoniën en met overlegging van alle bescheiden, betrekking hebbend op de momenteele toestand van het eiland.

Hiermee eindigt het bewind van den donderenden Maarschalk, door den een hoog verheven, door den ander - en dat waren de meesten - vergeleken bij ‘monsters, die een Nero, Heliogabalus, Robespierre en dergelijke gedrochten overtreffen, voor wie noch der vrouwen eer, noch bezittingen en leven veilig zijn: alles geschand, het recht met de voeten getreden!’ (Goldbach in 1812 aan van Polanen).

24 Mei woont Daendels nog de groote troepen-revue

bij, die Janssens laat houden en waarbij deze hem complimenteert en hem zijn groote tevredenheid betuigt:

'Generaal, ik moet met verbazing vaststellen hoe gij met een bijna absoluut ontbreken van middelen een legermacht hebt kunnen vormen, die er zoo goed uitziet en zoo wel gedisciplineerd is!'

Daendels salueert.

Daar staan ze, zijn arbeid van drie jaar.

Blanke soldaten, bruine soldaten, rechtop in het gelid, geweer bij de voet, de cavalerie op kleine paarden, klewang op de heup, de brigade rijdende artillerie, de kadetten van de artillerieschool, met een langen pluim op hun schako, de inlandsche marechaussee of 'strikruiters', van voorname bloede, kleine bonte, fez-vormige mutsjes op, omwonden met den hoofddoek, de matrozen van de prauwen-flottilje - de Indische vloot! -, onder hun aanvoerder Abdoellah Sabah, 'luitenant van de Iste klasse bij de Hollandsche Koninklijke marine', gedecoreerd met den gouden penning en de eeresabel, vanwege het heroveren van een Hollandsche brik op de Engelschen.... Hoe zullen deze allen zich houden, vooral de Maleische soldaten, door den Keizer cypahis genoemd, naar de Engelsche benaming sepoys, wanneer het straks aan den dans gaat met den Engelschman, wiens voorbereidselen tot den aanval reeds via Ceylon worden gesignaleerd? Hij is hard voor ze geweest, hij heeft Javaansche soldaten, die met steenen dorsten gooien naar Euro-

peesche tamboers en pijpers aan de ketting laten leggen, maar zij hebben gehoorzaamheid, discipline geleerd.

De meegebrachte Keizerlijke standaarden met den adelaar worden uitgereikt, de Fransche generaal Jumel neemt het bevel over de troepen. Trotsch schetteren de trompetten, de trompen hoog in de lucht.

Afscheid van Java.

Afscheid van drie jaren harde, onvermoeibare en hardnekkige werkzaamheid. Voor zijn vertrek regelt Daendels nog zijn finantieele aangelegenheden. Hij heeft zijn vrouw beloofd niet met leege handen uit Indië te zullen terug komen. Ten behoeve van 's lands geldmiddelen laat hij de helft van zijn vermogen, zijnde 396.666 rijksdaalders papier en 32 stuivers in de kas te Batavia achter, zonder interest, en neemt daarvoor in de plaats 30 bons elk van 10.000 r.d., betaalbaar in producten, in picols koffie, peper en suiker.

Met deze hem door den Franschen Keizerlijken directeur-generaal van finantiën uitgereikte bons keert hij naar Europa terug.

De 29sten Juni gaat hij te Soerabaya scheep op de korvet ‘Sapho’. Hij heeft geen grooter oorlogschip verlangd: hij wil de kolonie van geen enkel fregat ontblooten.

Bij zijn afreis drijft langzaam de rook van een saluutschot over het water - .

De snuifdoos van Napoleon

I

Napoleon denkt aan den eenigen generaal, die vóór hem Rusland overwinnend is binnengetrokken: Karel XII.

'De twaalfde Karel van Zweden - . De veertiende wordt mijn generaal Bernadotte. Zoo heb ik het gewild.

Ik zal tegen Rusland opmarcheeren als een Karel XII, die zich niet bij Pultawa laat verslaan'.

Hij doet twee langzame passen, in de eene hand de rijzweep.

'Zijne Majesteit Alexander I van Rusland en ik konden de beste vrienden wezen als wij ieder op een andere planeet woonden. Voor ons beiden is er hier op aarde geen plaats. Of hij of ik. Dat ik het ben zal de jonge Czaar spoedig genoeg niet langer meer betwijfelen. Als ik zoo straks in zijn hoofdstad binnentrek wil ik zien of de Russische moejiks mij niet even verheerlijkt zullen aanbidden als zij het hun vadertje Czaar deden'.

'Zij zullen den Keizer der Franschen tot den anti-christ uitroepen', merkt Metternich flegmatisch op.

Napoleon glimlacht zijn kleine wreede lach van koppigen autocraat. Met zijn rijzweep den rechterrijlaars ranselend wendt hij zich tot den Oostenrijkschen ambassadeur:

‘Meneer von Metternich, ik reken er op, dat uw keizer mij de 120.000 man levert, die mij bij de sluiting van het bondgenootschap zijn toegezegd. Een gewapende neutraliteit van Oostenrijk in het komende conflict kan ik niet toelaten. Hoogstens zal ik goedvinden, dat zijn troepen hun eigen bevelhebber behouden, den prins von Schwarzenberg...’ Het klinkt als een afgevuurd pistoolschot.

Metternich buigt strak.

Te Saint Cloud bouwt Napoleon voort aan zijn toren van Babel: het Fransche imperium, waarin hij Rusland als bouwsteen wil plaatsen. Als militair zoo afkeerig van vage denkbeelden en onpraktische droomen, man van de realiteit zoodra hij over zijn kaarten gebogen staat, is hij als mensch in zijn hart een romanticus.

Hij begint al meer te gelooven wat hij wenscht. Hij beseft zelf niet, dat hij zijn droom volgt uit haat en heerschzucht.

Haat tegen Engeland, den doodsvijand van de Revolutie en het Keizerrijk: hoe kan hij hem in het hart treffen? Een vloot heeft hij niet meer, Trafalgar begroef zijn laatste hoop op een gewapende landing in het eilandenrijk van het perfide Albion. Maar hij kan diens handel verlammen, diens welvaart vernietigen, wellicht brengt hij zoo den gehaten tegenstander op de knieën. Het Continentaal-stelsel sluit als een ijzeren band de kusten af, nergens kan Engeland meer zijn waren ontschepen,

alleen nog in Rusland. Nu moet de Czaar gedwongen worden Napoleon's werk te voltooien: Engeland mag niets meer wezen dan een eiland in de zee, geïsoleerd van de overige wereld.

Is Alexander onwillig?

Oorlog aan Rusland!

Heerschzucht: hij heeft zich van Indië, het Azië van Alexander de Groote en Xerxes af moeten wenden naar het Tartarenrijk van den Czaar. Maar dat is ook Azië voor hem, bij Europa alleen zal hij niet halt houden. Reeds begint het geweldige veldtocht-plan, in zijn onderdeelen nauwkeurig uitgewerkt als een legkaart in elkaar te passen. De onderdeelen zijn op zichzelf staande werelden, maar de Keizer schikt ze onderling en zij passen in elkaar, ieder met een opdracht toebedeeld, werkt voor zichzelf, maar als rad in de machine gebracht, helpen zij het groote geheel draaien.

De dagen in Saint-Cloud zijn vervuld van zijn besprekingen met ambassadeurs, met generaals, met ministers. De Keizer leest rapporten, beraadslaagt en dicteert. Soms zit hij met zijn secretaris baron Fain den halven nacht nog over stapels papieren gebogen, niets wordt vergeten, aan alles wijdt hij evenveel zorg.

Hij overweegt ook de kansen van het lot.

‘Het is mogelijk, dat Rusland den eersten slag wint, misschien wel den tweeden’, zegt hij. ‘Maar de strijd moet voortgaan. Vergeet niet dat een verslagene niet kan ophouden vóórdat hij gewonnen heeft’....

II

In dit Saint Cloud komt Daendels aan.

Half October 1811 te Bordeaux geland heeft hem een order van Napoleon bereikt, dat hij zich bij dezen heeft te melden ‘over de zaken van Indië’.

Het klinkt dreigend genoeg!

De Keizer verleent den ex-gouverneur-generaal den 17den November gehoor.

Daendels stijgt uit zijn kales en gaat met zoo vast mogelijke schreden het bordes van het paleis van Saint Cloud op.

Zoo aanstonds zal hij den grooten man van aangezicht tot aangezicht zien.

Den man, die in een koelen brief hem het bevel zond ‘binnen vier en twintig uur het bestuur van Java aan den generaal Janssens over te geven’.... Hoe zal hij ontvangen worden, wat zal de Keizer hem zeggen?

En wat zal deze over hem beschikken? Hebben zijn vijanden daarginds in Europa hem zwart genoeg gemaakt om door Napoleon zijn vrijheid in een onuitgesproken gevangenschap te zien omgezet?

Marmer-witte gangen gaat hij door, waar een diepe stilte heerscht. Voor iedere deur, die hij voorbij komt, staat een lange grenadier van de garde opgesteld, het geweer in den arm tegen den schouder geklemd, reusachtig met zijn hooge berenmuts, roerloos als een standbeeld.

Daendels krijgt een gevoel of hij op weg is door een gevangenis....

De Opper-ceremoniemeester gaat hem voor naar den salon, waar de Keizer gewoonlijk zijn audentie houdt. Reeds bevinden zich daar eenige generaals, eenige hofdignitarissen, de Minister van Oorlog, de Conseiller d'état Maret. Allen staan met hun steken en hun schako's onder de arm. De Minister van Oorlog schikt op een bureau, bij het venster, de papieren van zijn portefeuille, aan een ander bureau zit de secretaris Baron Fain.

De Keizer laat zich wachten.

Opeens rumoer, gehaaste stappen: de Opper-ceremoniemeester werpt de vleugeldeuren open, roept met een snijdenden stem de bekende aankondiging:

'L'Empereur!'

Buiten voor de deur gaan de geweren van de schouders der grenadiers en worden met een ruk gepresenteerd.

Als eindelijk de Keizer binnenkomt en op de diepe buiging der aanwezigen met een kleine handbeweging groet, voelt Daendels zich merkbaar teleurgesteld: hij had zich den grooten man imposanter verbeeld....

Is deze korte vierkante man, met een gezicht dat gelijkt op dat van een Romeinsch imperator, die aan vervetting lijdt, waarlijk de beheerscher van Europa? Den critischen blik van Daendels ontgaat het niet, dat hier een Keizer uit de handen van zijn kamerdienaar is gekomen, glansloos niettegenstaan-

de dat hij met zorg indrukwekkend is opgemaakt in een gloednieuwe groene jagersuniform van de garde, een breede platte ster op de borst, een breed rood lint van het Legioen van Eer over het lichaam en een zorgvuldig over het voorhoofd gelegde kastanjebruine haarlok. Maar zijn bewegingen, de onwillekeurige nonchalance in zijn houding verraden te duidelijk de gelegenheids-keizer, die van zijn tooneelspeler Talma lessen in vorstelijk maintien heeft gehad en in den spiegel het opzetten van zijn kroon probeerde....

Driftig en vol beweging marcheert de Keizer het vertrek op en neer. Hij schijnt van iets erg opgewonden te zijn, hij loopt al pratend verdiept in een monoloog, die hij soms onderbreekt door zich tot een der aanwezige generaals te wenden: 'Niet waar? Zoo zoudt gij ook handelen. U wilt dit of dat doel bereiken, welnu laat ons er dan recht op af gaan'. De generaal beaamt het.

Dan keert de Keizer zich opeens bruusk tot den Conseiller d'etat: wat is de reden van diens aanwezigheid hier, gisterenmiddag heeft hij reeds de zaken met hem besproken?

'Sire', waagt Maret op te merken, 'ik ben hier in een aangelegenheid van Madame de Stael, die mij heeft verzocht haar voorspraak te wezen, opdat Uwe Majesteit haar verbanning te Genève zoudt willen opheffen en haar toestaan naar Parijs terug te keeren. Haar verknochtheid aan Uwe Majesteit....'

De kleine hand van den Keizer snijdt hem het woord af:

‘Mijnheer, wilt u mij mijn kalmte laten verliezen? Madame de Stael hier terug? Ik wensch geen windmachines in mijn salons!’

Tot ieder der aanwezigen richt hij vervolgens het woord, maar tot Daendels wendt hij zich geen enkele maal, en als op een onmerkbaar teeken van baron Fain, dat de audientie afgeloopen is, de anderen het vertrek verlaten, blijft deze besluiteloos staan.

Nu ziet hij plotseling Napoleon op zich afkomen. ‘Welnu, mijnheer de generaal?’ De Keizer staat voor hem, als bemerkt hij hem thans voor het eerst, ten volle naar hem toe gekeerd, de handen op den rug. Zijn stem heeft metaalhelder en doordringend geklonken.

Hij noemt mij geen maarschalk, denkt Daendels. Natuurlijk, ik ben geen maarschalk meer. Holland bestaat niet meer, de titel is herroepen, de Keizer heeft indertijd reeds zijn afkeuring uitgesproken over die ‘na-aperij van mijn maarschalken’ door zijn broeder Koning Lodewijk!

De grijsblauwe oogen van Napoleon zijn strak op hem gevestigd, vorschend, verkennend, wikkend en wegend. Willen zij dwars door hem heen zien? Die oogen hebben een wonderlijke blik. Langzaam ontspant hun harde doordringendheid zich tot iets wat bijna vriendelijk, minzaam schijnt te worden.

Baron Fain heeft op den tafel naast den Keizer een dossier neergelegd.

Zonder ze in te zien neemt deze de papieren in de hand.

‘Welnu, mijnheer de generaal?’ begint Napoleon nog eens, met iets van spot in zijn stem, ‘waarom drinkt u zulke dure koffie?’

Er is nu bijna een glimlach op het gezicht van den Keizer, hij komt vlak voor Daendels staan, met een bonhommie in zijn gebaren alsof hij zoo aanstonds den generaal bij het oor gaat vatten....

‘Ja ja, mijn waarde generaal Daendels, mijn minister van Marine en Koloniën. Admiraal Decrès heeft mij een uittreksel gegeven van de brieven, die u naar Europa zondt aan uw vrouw. Wij hebben ons deze kleine onbescheidenheid moeten veroorloven.’ Nu eerst kijkt Napoleon de papieren aan, die hij in de hand houdt en begint eenige passages te lezen. ‘Hm,’ bromt hij. ‘Maar kijk, niet alleen over koffie doet u uw vrouw zulke openhartige confidendenties. Dit hier bevalt mij beter.’

En hij leest voor:

‘Ik wensch deze herboren kolonie niet in handen van de Engelschen te zien. Liever laat ik mij onder haar puinhopen begraven.’

‘Zie, mijnheer de generaal,’ hervat de Keizer, ‘daar komt het op aan, een trouw soldaat vergeef ik veel. Generaals van uw slag wil ik in mijn gelederen hebben. Ik heb u reeds een opdracht toegewezen en benoem u tot bevelhebber van een van mijn divisies, die tegen den Czaar zullen optrekken. En thans, generaal noodig ik u uit met mij het dejeuner te

gebruiken. Ik wil van u vernemen of *mijn* koffie u even goed bevalt als de *uwe*....

Uiterst minzaam begeeft de Keizer zich met Daendels in een aangrenzend vertrek, waar een kleine, sobere maaltijd staat aangericht.

Napoleon wijst hem met een kort handgebaar zijn plaats. Zijn gelaatstrekken zijn nu vriendelijk ontspannen. Hij eet vlug en is al half gereed als de ander nog nauwelijks goed gezeten is.

Terwijl er koffie, ijs en likeur worden rondgediend, begint de Keizer zijn snelle reeks ondervragingen, waarop hij nauwelijks het antwoord afwacht. Het is alweer een soort monoloog, waarbij de antwoorden van Daendels de gedachtenstrepen aanvullen. Napoleon wandelt intusschen op en neer en soms onderbreekt hij zichzelf, met een glimlach zijn blanke, mollige kleine handen bekijkend alsof hij trotsch op ze is. Maar een volgende vraag bewijst, dat hij het onderwerp van het gesprek geen oogenblik uit zijn gedachten heeft gehad. Daendels verwondert zich er over hoe goed de Keizer van alles wat Java betreft op de hoogte is, de forten, de schepen, de troepensterkte kent, en Napoleon, zijn verbazing ziend, kan een ijdelen glimlach niet weerhouden:

'Niet waar, generaal, ik weet alles. Ik weet ook, dat men u uw traktement niet heeft uitbetaald en hoe gij tot uw geldschraperijen zijt gekomen. Mijn generaals plegen gierig te zijn op hun fortuin, ik heb er verscheidene zoo gekend. Maar ik begrijp het: u hebt

behalve voor uzelf ook nog voor een vrouw en negen kinderen te zorgen, twee huishoudens van een gouverneur-generaal, in Indië en in Holland....' Daarop staat de Keizer in nadenken verzonken.

Na een poosje heft hij de hand op:

'Ik zal mij door mijn minister van Oorlog nauwkeurige opgaven laten verstrekken. Morgen zal ik u precies uw opdracht geven.'

Daendels begrijpt, dat dit de wenk is om te vertrekken. Met een buiging neemt hij afscheid. De Keizer, hem niet meer aanziend, maakt slechts een vage beweging met de hand.

Als een ander man dan hij gekomen is loopt Daendels opnieuw den langen marmeren gang door langs de roerlooze grenadiers.

Hij keert terug naar Parijs, neemt een uitvoerig diner, bezoekt vrienden en betrekt kamers in een hotel, waar hij zich met zijn zwart zijden Indisch mutsje op het hoofd installeert.

Dit is dus de gevreesde ontmoeting met Napoleon geweest?

Tegen zijn vrienden zegt Daendels, in het gevoel van zijn eigenwaarde: 'Ik zal mij volledig weten te verantwoorden!'

Mijn vijanden hebben mij dus niet vernietigd! Als generaal van het Keizerlijke leger zal ik een nieuwe carrière beginnen. Wat zullen ze in Holland zeggen als ik er nog eens aan het hoofd van een armee binnenkom? En wederom met Fransche hulp, denkt hij ironisch.

Den volgenden morgen opnieuw op audientie toegelaten vindt hij den Keizer alleen voor een groote kaart van Duitschland zitten.

'Ziehier,' wenkt hij den generaal, 'hier liggen Stettin, Dantzig, dit is de Njemen!'

En met den duim dwars over de kaart een lijn trekkend, die in Stettin uitkomt, zegt hij:

'Dit, mijn waarde generaal, wordt uw marschroute. Wij hebben thans November. Het volgend voorjaar bevindt gij er u met uw divisie.'

Daarna een gemakkelijke houding aannemend, zegt hij met een vasten blik op Daendels, die den Keizer zijn dank betuigt:

'Dit is uw belooning.'

Wederom bedankt Daendels met een buiging:

'Uwe Majesteit is waarlijk al te goed.'

'Mon Dieu!' roept de Keizer, 'die ezel van een kamerdienaar heeft mij vanmorgen te nauwe laarzen gegeven. Kan hij niet opletten wat hij mij brengt!' Hij staat op het punt zich op zijn drift te laten gaan, maar hij beheerscht zich; en zijn gouden tabatière, die naast hem op tafel staat, naar zich toe halend neemt hij er een zware prise uit en biedt den snuifdoos vervolgens Daendels aan.

'Wat dunkt u van Engeland, generaal? Zullen wij hem er onder krijgen?'

'Uwe Majesteit veroorloove mij de opmerking, dat het al reeds een fout van de Republiek was, dat zij den oorlog met Engeland waagde zonder door een geduchte vloot aan haar eischen kracht te kunnen

bijzetten. Zonder vloot zal men Engeland nooit kunnen bedwingen.'

'De vloot? Ja, had ik admiraals gehad als uw admiraals Tromp en de Ruyter, dan zat ik allang op het hof van St. James en niet George III. Maar helaas ik had slechts dappere soldaten, maar geen zeelieden. Toen ik nog in het kamp van Boulogne was heb ik geprobeerd wat er van te maken was en mijn grenadiers zelf les in het roeien gegeven....'

En als om het gesprek te beëindigen, dat hem niet aangenaam is, besluit hij:

'En nu, mijn generaal, vaarwel. Ik hoop in Rusland nader van u te vernemen.'

Als Daendels weg is vliegen de laarzen van den Keizer door de kamer en bulderend luidt de bedienden-bel.

III

Daendels richt zich nu voor een langer verblijf te Parijs in.

Hij is van plan zijn vrouw en kinderen uit Hattem te laten overkomen en huurt daartoe een appartement in de Rue Neuve de Luxembourg.

Bij een onderhoud met Decrès heeft hij dezen onder zijn dictee alles laten opschrijven omtrent de stand van zaken op Java op het oogenblik van zijn vertrek uit Soerabaya, den 29sten Juni.

De Engelschen liggen met schepen en ongeveer

15.000 man expeditie-troepen in Straat Soenda. Hij gelooft zeker, dat de aanval zal plaats hebben. Het Javaansche leger is momenteel 17.000 man sterk, waarvan 13.000 bij Batavia gelegerd zijn. Deze troepen, voor de helft inlanders, voor de helft Europeanen, hebben nog nooit tegen artillerie gevochten; maar wanneer men ze voorzichtig aanvoert en niet aan een al te heftig vuur blootstelt zullen zij ongetwijfeld van nut wezen.

Wat Daendels echter niet kon weten is, dat de aanval der Engelschen inmiddels reeds heeft plaats gehad en dat de nieuwe gouverneur-generaal Janssens na een vrij hopeloos gevecht het eiland al den 28sten September aan de Engelschen heeft moeten overgeven.... Zijn goed gedrilde soldaten hebben niet voldaan.

In afwachting van zijn opdracht in het Groote Leger wandelt Daendels nu door Parijs, vergezeld van twee Hollandsche bedienden en een jager, ‘zwaar gegaloneerd’. Het wekt eenig opzien, want men mompelt, dat de Keizer hem niet goed ontvangen heeft, deze verleende hem audentie samen met anderen, wat geen onderscheiding is en van de audentie werd ook in de kranten geen melding gemaakt.

Daendels glimlacht als hij dezen lasterpraat hoort. Vaak wandelt hij onder de overdekte galerijen van het Palais Royal, waar officieren met verlof hun krijgsroem laten paradeeren en bij hun lauwerkransen op deze beruchte en beroemde rendez-vous-

plaats nog eenige myrthen hopen te voegen. Hij wandelt langs de talrijke kleine winkels, die hun uitstallingen ophoopen als in bazars. Men verkoopt er waaiers, pruiken en paarlencolliers, gravures van de wedrennen te Longchamps, slagveldtafereelen en uitrustingstukken van gala-uniformen. Een leger van nietsdoeners, op zoek naar genoegens en een liefje voor één nacht, wandelt er op en af of zit in den tuin op de banken bij het spuiten van een fontein.

Hier ook komt Daendels zijn ouden kennis Blauw tegen.

'Hoe vaart u?' vraagt Blauw kwasi-beminnelijk, want hij heeft het verblijf van Daendels te Parijs reeds aan de vrienden in Holland gesignaleerd en verteld, dat deze, gezien zijn faits et gestes 'onmetelijk rijk' moet zijn.

'Je bent anders corpulent geworden', meent Blauw.

'Men noemt mij Excellentie', merkt Daendels vrij vinnig op.

'Pardon! En u woont hier?'

'Ik blijf hier met mijn gezin tot ik order krijg naar elders te vertrekken. Ik heb vanochtend den tapisseur laten komen, ik heb negen bedden besteld en op den prijs afgedongen, ik gooi mijn geld niet over den balk!'

Als Blauw verneemt, dat zijn vermogen 300 mille bedraagt kan hij dat niet veel vinden.

Thuis prakkizeert en rekent Daendels uit hoe zijn negen bedden in vijf kamers geplaatst moeten wor-

den. Het wordt een beetje dringen, maar het gaat. En kort daarop arriveert de familie Daendels na een reis van acht dagen in drie koetsen te Parijs. Ook de dochters van Daendels krijgen uitnoodigingen voor het hofbal en hun valt de eer te beurt in de Tuilerieën den zoon van Napoleon, den Koning van Rome, in zijn gouden wieg te zien liggen. En op een dag komt de 21 jarige Pietje, inmiddels huwbare jonge dochter geworden en verloofd met een zoon van den resident van Samarang, van Braam, opgewekt thuis, omdat zij bij een wandeling in de tuin der Tuillerieën een lint heeft mogen vasthouden van het schaapje, dat den jeugdigen toekomstigen heerscher van Europa in zijn schelpvormig wagentje over de wandelpaden voorttrok. De lange grenadier, die met het geweer in den arm achter de kleine idylische stoet aan wandelde, had haar zelfs gesalueerd....

Daendels heeft echter zorgen.

Tevergeefs heeft hij beproefd zijn 30 bons van de Indische schatkist aan Fransche handelshuizen te verkoopen. Het is niet gelukt. En inmiddels ziet hij zijn meegebrachte gelden slinken, omdat hij op te groote voet leeft: wil hij zich de eer van als gouverneur-generaal van Indië behandeld te worden kunnen veroorloven en voor zijn leveranciers ‘Uwe Excellentie’ heeten, dan moet hij er ook naar leven.

Hij richt nu een schrijven aan den Keizer zelf: eenige Amerikanen hebben zich voor zijn bons ge-

interesseerd, maar voor de overdracht moet hij de Keizerlijke toestemming hebben. Deze wordt geweigerd: die vordering op de Indische schatkist is een aangelegenheid van het Keizerrijk; maar vanwege de finantiële verwarring die ontstaan is nu de Engelschen Java aan het Keizerrijk hebben ontrukt en alles oncontroleerbaar maken moet deze zaak tot later blijven rusten....

Wat begint Daendels met bons, die niet inlosbaar zijn?

Het is op dat moment een uitkomst, dat de Keizer hem die generaalspost heeft gegeven, die een behoorlijk tractement gaat opleveren. Want voor zijn generaals, vooral wanneer zij trouw en ijverig blijken, is Napoleon niet zuinig.

Eenige maanden later, in Februari 1812, heeft de generaal Daendels zijn opdracht gekregen, is hij op weg naar het Oosten, naar Stettin, naar Dantzig, naar de grenzen van Rusland. Daar zal hij de 26ste divisie vinden, waarover hij bevel voert en die samengesteld is uit drie brigades: de Westfaalsche brigade Damas, afkomstig uit Berg, een Hessische brigade en de brigade Hochberg, geformeerd uit twee regimenten en een bataillon Badensche infanterie.

In Mei is de divisie Daendels bij het 9de legerkorps ingedeeld.

De epopee begint.

‘Impossible n'est pas Français!’

I

Als groote donkere rivieren stroomen de legerkorpsen door Duitschland. Op een onafzienbaren heirweg dreunt dag en nacht de stap van de infanterie, het getrappel der paarden, het ratelen van kanonnen, caissons, fouragekarren, van koetsen en particuliere rijtuigen: een gansche volksverhuizing verplaatst zich naar Njemen, waar zij Rusland zal binnen gaan. Door de steden schetteren bij den voorbijmarsch de trompetten, als geweldige compacte massa's volgen de regimenten elkander op met slechts korte tusschenpoozen, en nog steeds is het laatste regiment niet voorbij....

Koortsachtige bedrijvigheid heerscht in de legermassa's, die meer en meer zich ophopen aan den grens, in de legerplaatsen, waar men timmert en bouwt. Geen soldaat is er bij, die niet aan de overwinning gelooft, nog nooit gingen zoovelen op marsch naar de zege!

Te Dresden, dat in een pralend kampement herschapen is, houdt Napoleon, die eenmaal te Erfurt zijn grooten tooneelspeler Talma liet optreden voor een parterre van koningen, parade over zijn vorsten: de koning van Pruisen, de keizer van Oostenrijk, de koningen van Saksen, van Wurtemberg, van Beieren en de talloozen, die hij zelf tot koning creëerde. Alle staan zij daar, den steek onder den

arm, de oogen gericht naar den kleinen driftigen man, die, zelf den imperator acteerend, hen nauwelijks met een blik voorbij loopt, als waren het niet meer dan vasallen. Indrukwekkende wapenschouw van zijn macht en aanzien....

Vlak voor de schipbrug over de Weichsel, bij het bruggenhoofd van Dantzig is de Keizer uit zijn koets gestegen. Het is al donker. Duroc gaat met getrokken sabel voor hem uit.

Een gedaante doemt op.

'Qui êtes vous?'

'Le général de division Daendels'.

De Keizer nadert met drie adjudanten.

'Bon! Waar is de prins van Eckmühl? Breng mij naar Maarschalk Davout'.

De Keizer is op inspectiereis. Vóór den afmarsch over de Njemen bezichtigt hij de versterkingen, die het land van de Oder en de Weichsel, het achterland van Pruisen, in bedwang moeten houden.

Davout leidt, vergezeld van zijn generaals Napoleon door de groote legerplaats rond, een snel bezoek, de tijd is kort. Om de vijftig pas stelt de Keizer een van zijn bijna mechanisch klinkende vragen. De laatste: 'Hoe is de geest van het land?' De Keizer is zeer vriendelijk en zeer opgewekt, hij is tevreden. Met een kleine buiging keert hij naar zijn rijtuig terug.

En dan, op een prachtigen Junidag, onder gejuich en muziek, met vliegende standaarden, waarboven

de klapwiekende vergulde adelaars zich voor hun opvlucht verheffen, gaan driehonderd duizend man van het half millioen, dat Napoleon uit twintig landen heeft weggehaald om ze in den strijd te werpen, de Njemen over.

Eindelooze colonnes, wier kleuren gloeien in de zon, wier blinkende bajonetten gaan op den vasten cadans der voetstappen: een overwinning in opmarsch.

Deze oorlog lijkt een feest.

In het gouvernementsgebouw te Wilna wordt een groot afscheidsbal gegeven aan de officieren van het 9de legerkorps op doormarsch naar Smolensk, waarheen de Keizer het korps als reserve heeft opontboden.

Terwijl de militaire kapel, op een kleine estrade in de balzaal met fluiten en trompetten de quadrille blaast en in de wemeling van uniformen onder de schitterende illuminatie der lichtkronen de japonnetjes der jonge meisjes tusschen de goudgetreste uniformen der Badensche huzaren, de blinkende borstpantsers der Fransche kurassiers, de met bont afgezoomde jakken der Poolsche lanciers door fladderen als witte vlinders, staan de gouverneur van Wilna, de ‘Comte de l'Empire’ generaal Dirk van Hogendorp en de divisiegeneraal Daendels, twee Hollanders in de bewegende chaos der nationaliteiten, naast elkaar toe te zien hoe Venus en Mars elkander vinden in een dans: de vrouwtjes der Poolsche edelen maken met haar cavaliers de figuren van de

‘anglaise’, sierlijk de hooggeheven hand in de hooggeheven hand, met gracieuze rokkenzwaai bij de reverences en de dolmans aan de schouders der huzarenluitenants wuiven. In de pauzes speelt het orkestje:

‘Où peut on être mieux qu' au sein de sa famille’.

Er heerscht een uitgelaten vroolijkheid. Het is nog September, het weer is zacht en donderend gaat de opmarsch der legers in Rusland voort naar de overwinning. De jonge vrouwen verbergen zich achter haar waaiers tegen de al te opdringerige galanterieën van haar aanbidders.

Madame van Hogendorp neemt de honneurs waar. Dirk van Hogendorp, de oudste, de ‘verloren zoon’ der Hogendorpen, die in de gelederen van den vijand is gegaan, staat daar met zijn hoogmoedige manier de kin in den generaalskraag terug te trekken. Hij laat zich door Daendels uitnoodigen plaats te nemen aan een tafeltje, waaraan ook een oude Poolsche graaf is gezeten, die langen tijd in de diplomatie is geweest en aan het hof van Keizer Alexander heeft vertoefd.

‘Hoe lang zal deze veldtocht duren?’ vraagt Daendels.

‘Hoe lang?’ wendt zich de Pool tot hem. ‘Te lang reeds. De Keizer Napoleon had beter gedaan zich met de verovering van Lithauen tevreden te stellen en er den winter af te wachten. Hij vergist zich in het karakter van Keizer Alexander. Ik heb hem van dichtbij gekend, hij is koppiger dan de Fransche

Keizer veronderstelt, die in hem een romantisch, jong en zwak man ziet, snel ontvlambaar voor roem, maar even snel gedeprimeerd door den nederlaag. De Keizer Napoleon verwacht te veel wonderen van zijn overwinningen. De kroon der Tartaren steekt hem de oogen uit. Ge zult zien, dat Alexander niet toegeeft, zelfs al zou hij uit zijn eigen hoofdstad verdreven worden'.

Van Hogendorp schetst met de punt van zijn laars een of andere figuur op den vloer. Deze critiek op zijn held bevalt hem niet:

'Het genie van Napoleon bestaat in te durven wagen. Behalve door zijn groote militaire gaven schittert hij ook door zijn geluk. Hij draagt zijn geluk zelf op den punt van zijn degen'.

Daarbij werpt hij den generaal Daendels een scherpen blik toe, alsof hij wilde zeggen: Nietwaar? Wij ook, wij bestaan immers ook alleen bij de gratie van de Fortuin, omdat wij hebben durven wagen! De ander staart slechts glimlachend voor zich uit. De Poolsche graaf gaat voort:

'Als de veldtocht ten nadeele van Keizer Napoleon afloopt zullen de Russen en Duitschers zich "en masse" verheffen om het juk af te werpen. Al zijn bondgenooten zullen hem verlaten. De Koning van Beieren, op wien hij nu zoo vast rekent, zal zich bij de Verbondenen voegen. Misschien blijft alleen de Koning van Saksen trouw, maar dan zullen zijn eigen onderdanen tegen hem opstaan'.

Wat bezielt dezen ongeluksprofeet, denkt van Ho-

gendorp. Het lijkt bijna op beleediging van den Keizer. Een goed soldaat spreekt zoo niet. Reeds voelt van Hogendorp zijn drift opkomen: hij, die als Pruisisch cadet de sabel met vele van zijn collega's in een duel kruiste, grijpt onwillekeurig naar het gevest....

Dan treedt een officier, zoo juist van het front gekomen, de balzaal binnen, vraagt naar den gouverneur en overhandigt van Hogendorp een depêche. Deze opent haar en laat, na gelezen te hebben, met een teeken van de hand de muziek ophouden:

'Mijne heeren! Zijne Majesteit de Keizer heeft een groote overwinning op de Russen behaald. Het leger van Kutusoff is verslagen. 30.000 gevangenen, 400 kanonnen, 88 standaarden en de inname van Moskou! Leve de Keizer!'

Onder donderend 'Hoera!' en 'Vive l'Empereur!' zet de muziek de Marseillaise in.

Daendels reikt van Hogendorp de hand.

Het is thans diens beurt om te glimlachen - .

En terwijl de officieren met hun dames verder dansen op het bal vermaken de soldaten zich in hun kampementen op hun eigen wijze. Zij hebben oude costuums gevonden in de huizen van de stad en verkleed als achttiende-eeuwsche markiezen en prinsen en prinsessen vermaken zij zich als kinderen met menigen dwazen sprong, waarbij zij op het achterste neervallen en weer omhoog schieten, terwijl een half dronken tamboer steeds verwoeder de charge roffelt....

Den volgenden morgen wordt afgemarcheerd.

Daendels steekt zijn pistolen in de zadeltasschen van zijn paard.

Het rammelen van een caisson, die in vollen ren de hoek van de straat om zwenkt doet zijn paard schrikken, het slaat met de achterpooten achteruit en gooit den generaal, die reeds met een voet in de stijgbeugel staat, om.

‘Een slecht voorteeken’, bromt Daendels, de modder van zijn jas vegend. ‘In de oudheid zou een veldheer een tocht, die aldus begon, afgelascht hebben. Maar wij zijn niet bijgeloovig meer’.

Desondanks moet hij aan de woorden denken, die de oude Pool gisterenavond gesproken heeft.

Onzin! De oorlog kan niet lang meer duren. Moskou is ingenomen.

Bijna spijt het hem. Hij heeft zich al verheugd over het bevel naar Smolensk op te rukken. Langs de Oostzee blijft ongetwijfeld nog werk te doen. Mac Donald belegert Riga. Misschien komt St. Petersburg ook nog aan de beurt, Daendels hoopt het bijna.

Hij ziet niet graag zijn collega's met de eer van den veldtocht strijken.

Een ordonnans nadert salueerend:

‘Generaal, de maarschalk Victor verzoekt u met uw divisie achter de divisie van den generaal Girard aan te sluiten’.

De sabel trekkend geeft Daendels het bevel.

Trompetten schetteren.

De dreun van duizenden marcheerende voetstappen sterft weg door de straten van Wilna.

De Russische vlakte komt open.

II

Marschen.

Lange dagmarschen.

Onder weg alleen couriers, ordonnansen.

Fouragekarren, die terug keeren.

Posten, hier en daar opgesteld, om de verbindingen in stand te houden.

In de boerenhuisjes, waarvan de verbrande daken zijn hersteld, zitten de wachtcommandanten met uitgestrekte beenen, kaartend of een pijp rookend. Hoe is het daarginds?

Maar men nadert steeds dichter de slagvelden van Augustus.

In een zwaren stortregen komt de 26ste divisie voor Smolensk aan. Het land is grauw en uitgemoord. Door de vlakte marcheerend ziet Daendels daar nog de lijken liggen van soldaten, gevallen in den slag van den 17den Augustus, naakt en onbegraven.

Tot de knieën door het slijk wadend, in een stikdonkeren nacht, onder een gudsenden regen banen de regimenten zich een doortocht naar den ingang van een half afgebrande stad, waarvan slechts een enkele wijk tot een geriefelijker cantonnement is ingericht.

Er ontstaat in het donker een wanorde. De troepen moeten om de stad heen trekken. Hier mogen zij niet binnen. Schildwachten weigeren met gevelde bajonet den toegang.

Vloeken, schelden. Een zwijnenboel is dit! Met zoo'n regen.

Den volgenden dag wordt de orde hersteld. De regen heeft opgehouden, maar het weer is omgeslagen.

Diep in hun kapotjassen gedoken stappen de schildwachten nu in de gierende, ijskoude rukwinden uit het Noorden op en neer.

Daendels laat in zijn kamer een groot vuur aanmaken.

Hij verwenscht dit klimaat.

Midden October.

De thermometer daalt snel.

Zelfs voor een Russisch klimaat snel: zoo vroeg heeft niemand den winter verwacht.

De sneeuw begint uit de lucht te tuimelen. Duizenden en duizenden vlokken. De sneeuw hoopt zich op tegen de huizen. De sneeuw ligt meterdik in de straten, geen paard, geen wagen, geen man kan er meer door; geheele compagnieën moeten aan het sneeuwruimen worden gezet, om tenminste de noodzakelijke verbindingswegen open te houden. Het wordt koud, ijzig koud. Temidden van de wentelende sneeuwbuien loopen de soldaten, verkleumd in hun jassen, de handen over elkaar weggestoken in de mouwen, op een drafje.

Dan, op een dag, midden November, worden de wachten aan de poorten gealarmeerd. De verkleumde, verbijsterde ruiter weigert te spreken: Waar is de Maarschalk Victor?

Victor vouwt den brief van Berthier open:

'Het leger en de Keizer zullen morgen in Smolensk wezen, maar geheel uitgeput door een marsch van 120 mijlen zonder ophouden. Neem het offensief, het heil van het leger hangt er van af. Iedere dag vertraging is noodlottig. De cavalerie van het leger is te voet, de kou heeft al onze paarden doen sterven. Op marsch, het is het bevel van den Keizer en van de noodzakelijkheid....'

De Maarschalk roept zijn generaals samen. Hij verklaart, temidden van zijn zwijgende officieren: Hij heeft slechte tijdingen. De Keizer is met het leger in aanmarsch op Smolensk, hij doet een beroep op nieuwe troepen, op de volledige krachtsinspanning van allen, die onder zijn bevelen staan. Over een uur moeten alle manschappen marschvaardig wezen. Als een schaduw hangt over aller gezichten het besef van een ramp.

Daendels, de posten surveilleerend, blijft staan voor den nacht, tuurt in den harden vrieshemel vol brillant-sterren.

Tegen den hemel steekt de rechte priem van den bajonet van een schildwacht omhoog. Het is doodstil, alleen de stap van den schildwacht kraakt in de sneeuw.

Daendels moet opeens huiveren onder het ondefinieerbare gevoel van een overal om zweven van een naderende catastrophe: Napoleon verslagen.

Hij heeft in de sprakelooze oogen van den ordonnans den ramp van het verslagen, verhongerde en verloren leger gezien.

De gloed van het brandende Moskou, de stad, die brandt als een fakkel, nadat de Russen, terugwijkend achter een hecatombe van lijken, gevallen in den slag aan de Moskowa, haar aan den Keizer hebben overgegeven.

De terugtocht van 100.000 man temidden van een winter, die begint te stormen in loeiende sneeuwbuien over de vlakten, die de afmarcheerende armee hult in een tourbillon van sneeuwvlokken, die zich vastzetten aan de jassen, aan de berenmutsen, aan de loopen der geweren. Eindelooze marschen door barre velden van sneeuw, door verwoeste, tot verkoolde geraamten van binten en balken geworden dorpen, met een vijand, die nergens zichtbaar is, maar voelbaar aan de verkleumde vuisten, die de geweren vasthouden....

Daendels keert om. Licht schijnt achter de geöliede papieren venstertjes van de boerenhutten, waar zijn officieren hun onderdak hebben. Ook daar is alles nog slapeloos, waakt men, evenals hij wachtend op een dag, die eerst langzaam met wuivende veeren van zachte lichtglanzen tegen den verbleekenden hemel opschiet.

En opeens worden de rustelooze, nerveuze passen

van Daendels rustig, regelmatig klettert zijn sabel nu bij iederen stap tegen de hiel van zijn hoogen laars en hij herwint een vastberadenheid, die zijn geheele lichaam strak maakt.

III

Afmarsch.

Afmarsch naar de Berezina.

Sneeuw.

Sneeuw, overal.

Langs den grooten weg alleen is de sneeuw opengetrapt door de duizenden voetstappen van een armee, die zich als een lange colonne door een star, tot een sneeuwdecor bevroren landschap slingert in de richting van Borissoff.

Trompetten klinken, schor en nerveus.

Aansluitend achter de Garde marcheert Daendels met zijn divisie naar Studianka, waar op een ondiepe plaats van de Berezina onophoudelijk de rythmische slag der hamers dreunt: de bruggenbouw. Reeds is de ordelooze massa van de Grande Armee hier samengestroomd en staat, als een doodgeloopen kudde aan den rand van een ravijn, voor het dreigende obstakel: de rivier, waarin het ijs, losgelaten door een plotselingen dooi, knallend schots over schots schuivend, wentelend en zwaaiend voorbij stroomt. Het luguber geluid vervult den komenden nacht met een onheilspellend lawaai. Vlak aan den oever is de grond moeras; bij iederen voetstap siepelt

het water uit de gaten als uit een boorput. Wagens en paarden blijven op de hellingen staan, een donkere chaos.

De avond speelt oranjerood door de naakte toppen der boomen. Bivakvuren vlammen op en de dreun van het Russische kanon komt uit de verte nader. Marcheerend in de verblindend witte sneeuw, die hier en daar rose is getint, waar de avondzon tusschen de lange schaduwen der boomen door schijnt komt Daendels soldaten voorbij van alle wapens, van alle afdeelingen dooreen, vermagerde, uitgeteerde mannen, gekleed in wonderlijke lompen en flarden, in doeken en vrouwenpelzen. Hij loopt huiverend in zijn mantel, koortsig, half ziek, geplaagd door de rheumatiek, die hem sinds zijn terugkeer uit Indië niet meer geheel verlaten heeft. Hij kan op zijn hooge laarzen slechts voetje voor voetje vooruit, smeltend glijdt de bevroren grond onder hem weg, wanneer hij niet op een stok steunde zou hij vallen. Hij komt het wagenpark voorbij, overschot der tienduizend wagens van den ontzaggelijken legertrein, waartusschen velen schuil zoeken bij een vuur, gestookt uit sommige der rijtuigen, waarvan men de wielen en het houtwerk verbrandt om warmte en waaromheen naast de verkleumde en uitgeteerde soldaten de vrouwen van officieren zitten, met haar kinderen samen in één doek gewikkeld. Op het vuur roostert men vleesch, uit de lijven der gevallen paarden gesneden.

Het is afgrijselijk, denkt Daendels. Naast zich ziet

hij het paard van een kurassier staan, ruiterloos, maar herkenbaar aan het zadel. Een groot stuk vleesch is het uit den dij gehakt, door de kou is het dier gevoelloos geworden, het staat daar met hangende kop, zooals paarden staan, die, langzaam verbloedend, zich nog op de been houden voordat zij ineen storten. Maar zijn bloed vloeit niet, zijn bloed is in de wonde vastgevroren.

Ik heb mannen, gewonden zien sterven. Waarom geeft het zien van dit paard mij het gevoel of mijn hart stilstaat?

Het zijn thans de Hollandsche pontonniers van generaal Eblé, van wie het behoud van het leger afhangt. Verbeten arbeiden de mannen, tot het middel in het ijskoude, gevaarlijke water staand, onderwijl zich tegen het groenachtige ijs verdedigend door het met balken weg te stooten.

Werken, werken.

Om het behoud van het leger, om het behoud van Napoleon.

De Berezina moet overgestoken, voordat de omsingeling der Russen, die steeds nader komen, zich onverbreekbaar rondom de armee heeft gesloten.

Geleund tegen een paal, de armen over elkaar, staat de Keizer, gehuld in zijn pels met brandenbourgs, een rooden pelsmuts van vossenbont op, die, versierd met den wuivenden waaierpronk van een agrafe, hem het aspect geeft van een Aziatisch vorst. Eerst als de generaal Eblé hem verslag uit brengt

over den voortgang van het werk schijnt Napoleon uit een doffe apathie te ontwaken. De metalen stem klinkt: Vlugger!

‘Impossible, Sire’.

Hard antwoordt de Keizer: ‘Impossible n'est pas Français!’

Eindelijk is het dek der bruggen gereed. De eene brug is voor de artillerie, de andere voor de infanterie.

De overtocht kan beginnen. Reeds blinken op den rechteroever de bajonetten van Oudinot, die de tot daar doorgedrongen Russen voor zich uit terugdrijven.

Er komt beweging in de ordelooze legermassa. De eerste regimenten marcheeren over, bij den voorbij-marsch schreeuwen zij heesch uit rauwe kelen bij den aanblik van den Keizer, die doodsbleek, maar vastberaden aan den oever staat, hun ‘Vive l'Empereur!’

Dan gaat ook Napoleon de brug op, te voet, leunend op een stok, achter zich zijn paard en zijn rijtuig en gevolgd door de kudde der berenmutsen van de Garde. De paardenhoeven trappelen met doffen slag op het hout, de wielen der kanonnen ratelen hotsend en stootend over de balken. Achter de Garde komt, met regelmatigen, militairen tred, de gelederen ordelijk en vast gesloten, de divisie Daendels. Daendels zelf, zijn paard aan den teugel achter zich. Eindelijk de overtocht. Maar langzaam, langzaam. De bruggen zijn smal, zij zijn niet sterk,

de balken ongelijk, uit het hout van boerenhutten gebroken. Uit den pas! brult de commando-stem van Daendels, om de te zware eenzijdige belasting door zooveel tegelijk neerdreunende voeten te voorkomen. De divisie Daendels is over. Andere regimenten volgen. Het Russische kanon dondert steeds dichterbij en onder de bruggen door dondert het snel vlietende ijs, slaat met een knal, rondwentelend, tegen de schuddende schragen. Steeds meer soldaten volgen. De overtocht duurt den ganschen dag. De nacht valt in. De Russen dringen op, in de achterhoede: reeds hebben zij Borisoff bezet.

Dan bezwijkt de eene brug. Te vaak reeds sloegen de paardenhoeven door het gehavende hout, zakten de wielen der kanonnen door de barstende balken. En met een dof gekraak begint het bruggendek te hellen.

Een batterij helt mee. Onder het geschreeuw der kanonniers, die wild aan de teugels hangen en het gekletter van kettingen en ijzer glijden de zich schrap zettende paardenhoeven terug en kantelend stort de massa met een geweldigen slag door het krakende ijs het opspattende water in. Een woelend kluwen van paardenkoppen, van menschen en schako's, die afdrijven in den stroom....

Een alarmkreet loeit onder hen, die nog op den linkeroever staan: De bruggen bezwijken! O God! In paniek dringt alles naar voren, op de bruggen aan. Halt! Halt! gillen de wanhopige officieren, geklemd temidden van de groeiende paniek. Een

Russische granaat vernielt de andere brug. Maar met de zweep over de paarden rennen de wagens woest door de ruïne van het houtwerk, verpletteren de handen van hen, die van de bruggen zijn gegleden en zich nog aan de balken vastklemmen, vóór zij met een rauwen gil wegzinken in het water, meegesleurd door het ijs en den stroom. Er is geen houden meer aan, als een kudde vee door een panischen angst gegrepen, vecht en worstelt alles om over de bruggen te komen. Tevergeefs pogen de pontonniers de afbrekende balken te stutten, zij die meenen achter te zullen blijven worstelen slechts voor zich zelf. Bijna alles stort te water, paarden, de koppen boven het ijs uit, probeeren zwemmend den anderen oever te bereiken, zakken, spartelend en onderzinkend, weg in den modder. De opeenhoping van wagens en lijken naast de brug vormt een doorwaadbare plaats, waarover talloozen hun vlucht voortzetten.

Uit Borissoff gedrongen, waar zij de achterhoede moest helpen dekken, vecht en worstelt de ten doode opgeschreven divisie Partonneaux: Ave Caesar, morituri te salutant, overhoop gereden door de Russische cavalerie, gedecimeerd door de ontbering en de kou, ingekrompen tot een kleine hoop, die afgesneden van de rest van de Armee, zich bijna tot den laatsten man laat afslachten....

Napoleon, die nu de gansche achterhoede verloren ziet gaan, keert zich op zijn nerveus zwenkend paard naar een adjudant en geeft den salueerenden

officier een order voor de divisies Daendels en Girard.

Daendels, reeds gekampeerd, scheurt den verschrikkelijken order open: Terug naar den linkeroever. Terug naar de hel. Tusschen hinnikende paarden, gillende, stervende menschen, omgevallen wagens. Maar tot iederen prijs moeten de Russen geattaqueerd worden en van de toegangen tot de bruggen weggedreven!

Het is waanzin, denkt Daendels. Reeds heeft de Keizer de divisie Partonneaux voor de redding van de achterhoede opgeofferd. Maar het moet. Een bevel van Napoleon is hier wet.

Te paard en op marsch. Onwillig verheffen de Badensche en Hessische regimenten zich uit hun zittende houding op den grond, waar zij, de ellebogen op de knieën en schouder tegen schouder om zoo warm mogelijk te blijven, reeds half sluimeren.

Ransels om en de geweren genomen.

Voorwaarts!

Profiteerend van een moment, dat de paniek wat tot stilstand schijnt gekomen, banen de divisies Daendels en Girard zich een doortocht over de brug. De soldaten verspreiden zich door de bosschen achter den linkeroever, waar de grond bezaaid ligt met weggeworpen uitrusting-stukken, geweren, doode paarden, wier ribben rond uitstaan onder een dunne huid, hier en daar ook de volkomen naakt uitgeplunderde lijken van menschen. Een lugubere tocht tusschen kale boomen, die zwart en naakt als na

een brand uit de witte sneeuw opsteken. Zwermen kraaien vliegen als een schreeuwende wolk op bij het naderen der mannen, duizenden kraaien verduisteren een moment de lucht, volgend waar dood en lijkenbederf zijn.

Dan komen de Russen opzetten. Overal klinken schoten. Het knetteren der geweersalvo's wordt beantwoord door het Aziatisch krijgsgehuil der Tartaren-cavalerie, de geeselende zweepslagen der Kozakken op de weggaloppeerende paardenlijven. Langs de naakte boomen zweven de pijlen der Baschkieren.

Daendels gaat rechtop, braveerend de kogels en de pijlen. In zijn door de takken aan flarden gereten mantel schreeuwt hij zijn commando's, die als damp uit zijn mond de bevroren lucht in gaan. Hij schiet zijn pistolen leeg, dan neemt hij het geweer van een gevallen soldaat en geeft daarmee vuur op den vijand. Met zijn sabel slaat hij een kozakkenlans weg, die een vluchtend Fransch sergeant wil spietsen. Maar als een zwarte muur schuiven de kolonnes van Wittgenstein voorwaarts over den witten grond. Verwoed verdedigen de beide divisies Daendels en Girard zich tegen de Russen als aangevallen wild tegen jachthonden: 7000 man tegen 40.000. Eindelijk, den volgenden morgen 9 uur krijgen de soldaten van Victor bevel te retireeren, wijkend over de bruggen naar den anderen oever. De divisie Girard is de laatste, die overgaat, verbrandend wat zij achter zich laat.

Wat van de Grande Armee nog voort kon heeft zich inmiddels in veiligheid gebracht.

Maar de achterhoede is niet meer te redden. Tevergeefs heeft men het wagenpark verbrand om haar te dwingen mee te komen. Het vergroot slechts het onheil. Waanzinnig gehurkt bij hun laatste glimp vuur, bij het brandende hout der wagens, koppig, met den dood reeds in de oogen zitten vijfduizend man in de sneeuw op den grond, zonder kracht zich meer te bewegen. Zij liggen over en tegen elkaar, lallend als dronkaards, gek van ellende, stervend onder de steken der kozakken-lansen: dood, dat beteekent verlossing....

Niemand ziet meer om naar den doodstrijd dier laatsten, wier gebeente straks zal rusten diep in de sneeuw, tusschen de karkassen van wagens en paarden, waarover nieuwe sneeuw zelf een grafheuvel zal vormen. En een opstekende wagendissel, een opstekende bajonetpunt wordt het kruis, wijzend: hier viel een dier honderdduizenden, die niet weerkeerden uit Rusland.

Naar Wilna.

De kortste route is over de Berezina geweest, de eenige uitweg ook tusschen den klem der Russische legers.

Met een laatste woedende vastberadenheid sleept de Armee zich voort. Vechtend, schietend.

De zieke of gewonde generaals op de affuiten der kanonnen gebonden.

Op een afstand volgen de Russen, als hongerige wolven, maar gereed hun buit te bespringen, zoodra hij weerloos, machteloos ineen zakt.

Nog marcheeren 18.000 soldaten aaneengesloten, de ontrolde vaandels in hun midden, soms niet meer dan drie, vier man van een geheel regiment rond hun vlag, onder het uiterste verbod van den Keizer de eenheden op te lossen, het laatste redmiddel tegen een reddelooze vlucht.

Nog is er een leger, dat op het commando: Serrez les rangs! de gelederen kan sluiten.

En dat leger, overschot van de honderdduizenden der Grande Armee, komt Wilna binnen.

Eindelijk huizen, eindelijk een kwartier, eindelijk behouden.

De ontspanning is te erg, als razenden storten de soldaten zich op woningen, op voedsel, op vuur, vechtend met de sabel als de anderen niet wijken, niet opstaan van hun slaapplaatsen, hen laten struikelen over uitgestrekte beenen, over groote leeren laarzen, hen, die geen schoeisel meer aan de voeten hebben, maar doeken en lappen....

Vrouwen dringen zich tegen de vermagerde mannen, hier zijn soldatenliefjes te over, het leven begint weer....

IV

Den 5den December verlaat de Keizer plotseling het leger, na het opperbevel aan Murat te hebben

overgegeven. In een slee haast hij zich door de bevroren landen, hij houdt alleen halt om van paarden te verwisselen. Voort, voort door Duitschland naar Parijs. Slechts enkele generaals vergezellen hem. De overijlde aftocht van den Keizer ontneemt aan het leger zijn laatste moreele steun. Nauwelijks te Wilna aangekomen en in de kwartieren ondergebracht, maken de soldaten zich weer op om verder te marcheeren. Ook in de stad zelf wordt het bericht, dat Napoleon vertrokken is het sein voor een algemeen ‘sauve qui peut’. De intendance breekt haar bureaux op, de administratie pakt haar papieren bij elkaar, alle vreemde gezanten, de plaatselijke autoriteiten, de generaals en onderbevelhebbers verlaten overhaast de stad. Murat, die er op gerekend had hier het overschot der troepen te verzamelen, laat zich door de paniek, die vermeerderd wordt het bericht van het naderen der Kozakken, meesleepen. Gouverneur van Hogendorp heeft zijn bagage in een speciaal voor hem gerequireerde postkoets geborgen en rent samen met zijn gemalin naar Koningsbergen. Het Pruisische hulpkorps van Yorck hijscht de witte vlag en gaat naar de Russen over. Schwarzenberg geeft zijn troepen bevel den verderen strijd te staken en terug te trekken. Alles wat nog door de aanwezigheid van Napoleon bijeen werd gehouden spat als een zeepbel uit elkaar.

Met een donderenden knal vliegt het arsenaal te Wilna de lucht in.

Maar het 29ste Bulletin van de Grande Armee, het

eerste en laatste, dat Napoleon na de verovering van Moskou de wereld heeft ingezonden, besluit na een opsomming van de ‘désastre’, die het leger op den terugtocht heeft ondervonden, met het allerbelangrijkste, het stralende en voor de toekomst beslissende:

‘La santé de Sa Majesté n'a jamais été meilleure’!

Bij zijn vertrek uit Wilna, op het punt in zijn reiskoets te stappen, reikt de generaal van Hogendorp Daendels de hand:

‘Adieu, generaal. Het is de kou, die ons verslagen heeft. Maar binnenkort zullen wij beiden hier terug zijn, met den Keizer aan het hoofd van honderdduizend nieuwe bajonetten!’

Daendels kijkt den ander onderzoekend aan: ziet hij niet in, dat het spel uit is, dat met de legende van Napoleon's onoverwinnelijkheid ook de macht van zijn Keizerschap is ondergegaan? Met hem valt de troon, door hem zelf opgericht. Zoo wil het de wet en het lot der zelf-gekroonden, van hen, die uittrokken op de macht van de Fortuin.

Neen, van Hogendorp ziet het niet in, evenmin als zijn held Napoleon.

Dreigend klinkt nog over Europa het eenmaal gesproken woord:

‘De strijd moet voortgaan. Vergeet niet, dat een verslagene niet kan ophouden vóórdat hij gewonnen heeft!’

Einde op de Goudkust

I

Terwijl er in den Haag een plakaat op een muur verschijnt:

> ‘Daar is verloren een man, Napoleon, wie Hem terecht brengt zal een groote Oranje-cocarde ter vereering bekomen’,

reist Daendels, generaal van Napoleon door het land van Polen.

De legerleiding, die van de eene hand in de andere overgaat nu ook Murat opeens zijn biezen heeft gepakt en, zich meer zorgen makend over de zaken van zijn koninkrijk Napels dan over de zaken van zijn schoonbroeder Napoleon, het leger, aan zijn opperbevel toevertrouwd, in den steek laat, acht de beste taktiek, dat de overgebleven troepen de vestingen bezetten totdat de Keizer met een nieuwe legermacht komt aanrukken.

Tegen den springvloed van vijanden, die de landen rondom den grens beginnen te overstroomen, tegen den gewapenden opstand der Pruisische ‘Tugendbunden’ die de verbindingen met het achterland afsnijden en den vijand isoleeren kan men zich alleen nog met kanonen achter vestingwallen te weer stellen. De vestingen aan de Weichsel en de Oder, door de Fransche generaals bezet, zullen gemakkelijk te houden zijn als Napoleon maar spoedig komt opdagen, meenen de bezettingen.

In de barrière-keten van vestingen is ook Modlin, aan de Weichsel boven Warschau, gelegen. Het is tevens depotplaats, waar de Poolsche generaal Kossecki het bevel voert over een garnizoen van 5300 Franschen, Polen en Saksers.

Naar Modlin reist Daendels, dat aan zijn verdediging is toevertrouwd.

Maar het Oostenrijksche legerkorps van Schwarzenberg, dat opdracht heeft de invasie der Russen in het Hertogdom Polen af te weren, retireert steeds verder zuidwaarts, den weg voor den vijand open latend. En als Daendels den avond van den 3den Februari 1813 de vesting binnen komt is hij de Russen slechts twee dagen voor geweest: den 5den wordt Modlin door de Russen onder generaal Paskewitch ingesloten, voorloopig zonder dat een aanval volgt.

Onweerstaanbaar stormt de ‘verloren man’ Napoleon aan, met volgens zijn zeggen het mooiste leger, dat hij nog ooit gehad heeft.

Bij Lützen, bij Bautzen rent hij de Pruisen overhoop, met getrokken sabel gaat hij voorop. Door Dresden. De vijanden stellen zich hem niet meer in den weg, de Russen en Pruisen retireeren achterwaarts, achter de stad. Maar de prins von Metternich, alle pogingen doend, om zijn Souverein, den Keizer van Oostenrijk, die blijft aarzelen, tot den afval te bewegen, zegt veelbeteekenend: ‘Napoleon wint altijd de eerste slagen....’

Onderhandelingen worden geopend. De bondgenoo-

ten eischen als de grenzen van Frankrijk de Alpen en den Rijn. Napoleon, verbitterd over deze eischen van een vijand, dien hij overal verslagen heeft, roept: ‘Ge vergeet, dat ik de overwinnaar ben en niet gij!’ De onderhandelingen worden afgebroken.

Daendels, opgesloten in de vesting Modlin, wacht. 13 Juni is de wapenstilstand van Dresden begonnen, den 16den Augustus hijschen de Russen in hun kamp weer de oorlogsvlag.

De beschieting uit houwitzers en mortieren neemt in hevigheid toe, nieuwe Russische troepen onder bevel van den generaal André Kleinmichel zijn aangekomen. De springende bommen slaan steenen uit de muren, ratelend vallen stukken van den wal in puin. De soldaten, die tijdens de wapenstilstand met het geweer in den arm over de wallen hebben heen en weer geloopen, zoeken dekking tegen het vuur.

Het wordt September, October. Waar blijft Napoleon?

Als de beschieting verzwakt is er niets dan de grauwe eentonigheid van een belegerde vesting. Maar binnen de wallen begint gebrek te komen. Gebrek aan kleeren, aan vleesch; een uitval, met het doel vee te rooven uit het kamp der Russen, mislukt.

Maar de vesting is aan Daendels toevertrouwd ‘op zijn eer’: hij zal haar houden tot alle middelen zijn uitgeput.

De generaal Kleinmichel zendt ordonnans op ordonnans met de sommatie de vesting over te geven, anders zal de bezetting à discrétion, d.i. op genade of ongenade worden behandeld. Men ziet toch, dat Napoleon niet komt, dat een ontzet niet meer mogelijk is? Waartoe nog langer menschenlevens te offeren?

Somber en koppig geeft Daendels bevel de paarden van particulieren te slachten. Zwijgend hoort hij de verklaringen van zijn ondergeschikten aan: er is geen eten, geen munitie meer. Geen brandhout. Daendels zelf bewoont een huis zonder meubelen: alles is de haard in gegaan.

De Russische generaal zorgt er voor, dat de bevelhebber van Modlin niet onkundig blijft van de ontzaggelijke nederlaag, die de Franschen in October bij Leipzig hebben geleden. Overhaast trekt Napoleon naar Frankrijks grenzen terug, steeds verder van Modlin weg...

Het is met Napoleon gedaan, denkt Daendels. De wereldgeschiedenis neemt een keer.

Hij beraadslaagt met zijn officieren. Zelfs Kossecki geeft de onhoudbare toestand van de vesting toe. Hij is voor capituleeren, mits op eervolle wijze: vrijen aftocht voor het garnizoen met behoud van wapenen.

Kleinmichel antwoordt: hij kan den afmarsch van het garnizoen, het wijkende Fransche leger achterna, niet toestaan. De onderofficieren en minderen moeten de wapenen neerleggen, aan den gene-

raal Daendels en de overige officieren wil hij den degen laten. Bovendien zullen de zieken en gewonden onmiddellijk naar Warschau worden vervoerd, de gevangenen in cantonnementen worden ondergebracht en met de uiterste onderscheiding behandeld en zij kunnen zoodra de Russische keizer het goedkeurt, naar hun haardsteden terugkeeren. Tegen de Poolsche soldaten zullen geen represailles worden genomen.

Langen tijd marcheert Daendels met de handen op den rug in zijn casemat op en neer.

Aan de eer is voldaan, denkt hij. Wat kan hem Napoleon nog verder schelen? Hij verlangt terug naar zijn vaderland.

Den 28sten November, nadat hem uit de lijsten der aanwezige voorraden, die men hem overlegt, gebleken is, dat de vesting het geen week meer kan houden, stemt hij eindelijk in de capitulatie toe.

Den 1sten December, zes weken na den slag bij Leipzig, zendt Daendels naar het Russische kamp een trompetter met de sleutels van de vesting.

II

Te Warschau aangekomen verneemt Daendels, dat in Holland de Oranje-klokken luiden, dat het Oranje-driemanschap Gijsbert Karel van Hogendorp, van Limburg Styrum en van der Duyn van Maasdam te samen met den kolonel Tullingh het oude stamhuis in het land heeft gehaald en dat op

den zelfden dag van de overgave van Modlin, op 1 December, de Erfprins in het met hulp der kozakken bevrijde Amsterdam tot Souverein Vorst is uitgeroepen.

Daendels voelt zich thans gemachtigd zich van zijn eed als soldaat van den Keizer ontslagen te beschouwen. Waar geen heer meer is, is ook geen dienaar. Zijn blikken gaan naar het vaderland. Is hij niet voor alles Hollander, dienaar van zijn vaderland, dat bezig is zich aan den greep van den overheerscher te ontworstelen? Het vaderland kan thans de sabel van een in den krijg bedreven generaal gebruiken.

Maar zal Oranje de sabel van den fellen tegenstander van weleer aannemen?

Daendels gelooft, dat Oranje zijn lessen heeft geleerd uit zijn fouten van vroeger, dat Oranje zal hebben begrepen, dat de omwenteling van 1787 die van 1795 heeft noodzakelijk gemaakt.

Tot nieuwe energie ontwaakt na zijn maandenlange opsluiting te Modlin wil hij gaarne gelooven, dat op het keerpunt der geschiedenis ook Oranje zal weten te nemen en te geven. Wat zou anders het lot der velen worden, die zich door hun patriottischgezindheid hebben gecompromitteerd, die gediend hebben in de gelederen van den 'vijand', die in hooge rangen zijn opgeklommen onder het Fransche bewind? Oranje zal de steun en ervaring der vecht-generaals niet kunnen missen in den strijd tegen den Franschen overweldiger. En heeft hij,

Daendels, zich niet een man betoond op wiens woord men staat kan maken juist door de wijze waarop hij de aan zijn eer toevertrouwde vesting Modlin heeft vastgehouden tot de middelen waren uitgeput?

Onverwijld wil hij naar het leger overgaan, dat aangewezen wordt de bevrijding van Holland te voltooien.

Hij vraagt den Russischen prins Labanoff zijn voorspraak bij Keizer Alexander te wezen om bij het leger der geallieerden te worden ingedeeld.. Koortsachtig zet hij zich aan het schrijven van brieven. Den 4en December reeds zendt hij vanuit Warschau twee brieven, een aan Bernadotte, kroonprins van Zweden, die het Noorderleger aanvoeren zal en een aan den Erfprins van Oranje:

> Het ongeluk van ons Vaderland vereenigt alle Hollanders. Zij hebben slechts één gevoel, één hart: hun vaderland bevrijd te zien van het juk der Franschen en Uwe Hoogheid als hun oppersten chef aan het hoofd van het huis van Oranje te zien weerkeeren.
> Mijn gevoelens zijn die van mijn landgenooten. De tijd breekt aan om er de bewijzen van te geven. Modlin heeft den 1sten December gecapituleerd. Deze vesting was aan mijn eer toevertrouwd en ik kon haar niet eerder overgeven dan nadat alle levensmiddelen waren verbruikt.

> Den volgenden dag heb ik Zijne Majesteit den Keizer van Rusland verzocht mij te gebruiken in het leger, dat bestemd was Holland te bevrijden. Het antwoord van Zijne Majesteit den Keizer van Rusland zal mij in staat stellen in persoon mijn opwachting te maken bij Uwe Hoogheid en Haar orders te ontvangen en Haar de verzekering te geven van mijn ijver en toewijding aan Haar persoon en Haar dienst.'

Op zijn verzoek aan den Czaar: geen antwoord.
Op zijn brief aan Bernadotte: geen antwoord.
Op zijn brief aan den Erfprins van Oranje: geen antwoord.
Daendels agiteert zich. Hij zit nog altijd in Warschau.
Op 2 Januari 1814 weer een brief aan Oranje:

> Mijn vorst en heer! Ik ben ongelukkig alleen te moeten vertoeven, terwijl mijn landgenooten dagelijks aan uw Doorluchtigheid blijk van hun verkleefdheid kunnen geven...

6 Januari hebben reeds de Saksers, die onder hem Modlin hielpen verdedigen, verlof gekregen, naar hun land terug te keeren.

Daendels is de wanhoop nabij. Nog wil hij zich vleien met een laatste hoop: zijn brieven zijn niet aangekomen. Maar het valt hem moeilijk telkens opnieuw de onderdanige termen der hovelingen

te vinden en op het concept van den brief, dat wemelt van de doorhalingen, krabbelt hij met zijn ongedurige pen ‘en marge’: a-a-a-....

De oorlog loopt intusschen snel af. Niettegenstaande zijn meesterlijke zetten op het schaakbord verliest Napoleon zijn partij tegen de Verbondenen. De Geallieerden zijn 31 Maart Parijs binnen gemarcheerd, onder dienzelfden Arc de Triomphe door, dien de Keizer ter herinnering aan zijn overwinningen heeft opgericht.

Den 6den April teekent Napoleon te Fontainebleau zijn troonsafstand. Verbijsterend snel heeft het drama zijn ontknooping gevonden.

Oranje heeft den generaal niet geplaatst op den ‘poste difficile, où l'expérience pouvait devenir utile’, dien hij gevraagd heeft. Daendels beroept zich nu op zijn ervaringen als bestuurder der koloniën, als gouverneur-generaal.

Midden Maart in Holland terug, richt hij een request aan den Souvereinen vorst, vol raadgevingen over Indië. Hij verzoekt in persoon toelating. Oranje laat hem tevergeefs verscheidene malen aan zijn deur komen.

Bij zijn teleurstelling voelt Daendels nu ook woede. Er is geen twijfel mogelijk, men belastert hem nog steeds over zijn z.g. wanbestuur van Indië. Hij kan noch wil inzien, dat het nieuwe Nederland werkelijk buiten Daendels zou kunnen bestaan, zoozeer

is hij er aan gewend zijn stem in de zaken van het land te laten hooren.

Wat zijn bestuur van Indië betreft, zal hij zijn eigen apologie schrijven en zichzelf verdedigen met de stukken in de hand. Dat geschrift zal hij den Souverein aanbieden, deze kan dan zelf beoordeelen wat er aan is van den laster, dien men over zijn koloniaal beleid verspreid heeft. Hij begint aan zijn groot werk, dat zal heeten 'Staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den gouverneur-generaal Herman Willem Daendels'.

Om zich de noodige gegevens te verschaffen reist hij kort na den wapenstilstand en de abdicatie van den Keizer naar Parijs, om van het ministerie van Marine en Koloniën de stukken te bekomen, waarmee hij zijn pleidooi wil argumenteeren.

Hij neemt te Parijs zijn intrek in het Hotel de l'Europe.

Op bezoek bij den generaal Dupont, met wien hij in 1798 de expeditie naar Ierland heeft besproken en die nu onder het voorloopig bewind, na de abdicatie van Napoleon, het ministerie van oorlog heeft aanvaard, wordt hij door dezen zeer minzaam ontvangen en wanneer de minister verneemt, dat Holland den generaal nog steeds niet in de gelederen van het eigen leger heeft willen opnemen, tracht hij Daendels over te halen bij het Fransche leger, nu het leger der Bourbons, in dienst te gaan.

Hoewel het aanbod, na de weinige toeschietelijk-

heid, die hij van den kant van zijn eigen vaderland ondervindt, hem zeer vleit, weigert Daendels toch beleefd, maar beslist.

Van den minister van Marine krijgt hij alle gevraagde stukken.

Op het oogenblik is hij in niets anders verdiept dan in zijn groot geschrift, dat tot drie omvangrijke en zwaar gedocumenteerde deelen uitdijt en met het vrijwel voltooide werk keert hij eind Mei naar Holland terug, waar hij het voor eigen rekening zal laten drukken.

Zijn geheele arbeid heeft hem 10.000 gulden gekost: maar hij heeft het er voor over: hij wil er zijn aanblijven op het tooneel der openbaarheid mee koopen! Heeft Daendels de hoop gekoesterd, dat zijn geschrift hem de aangewezen man zou maken om nogmaals als gouverneur-generaal naar Indië te worden gezonden?

Gijsbert Karel van Hogendorp, hoewel hij persoonlijk meer ‘uit verschoonbare broederlijke genegenheid’ voor een benoeming van broer Dirk is, doet niettemin bij den Prins een goed woord voor Daendels:

> ‘Ik heb hem ongeveinsd mijn oordeel over zijn verrichtingen in de Oost medegedeeld, n.l. dat hij het ijs gebroken, een monster van bestuur vernietigd en een goede politieke administratie in de plaats gesteld heeft. Ik had sedert nog meer van zijn violentiën gehoord, doch al was alles waar, zoo neemt het niets weg van zijn

politieke verdiensten, en al had de Mensch het slecht gemaakt, de Gouverneur-generaal heeft wel voldaan' - .

In September wordt er vrij plotseling een nieuwe gouverneur-generaal voor Indië benoemd, maar het is niet Daendels, maar de Baron van de Capellen-Berkenwoude.

Het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden richt zich naar een nieuwen koers, den koers van zijn nieuwen souverein. En wat deze souverein aan den een vergeeft, vergeeft hij aan den ander niet. Derhalve is er in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden geen plaats meer voor den man, die zich in 1787 en 1795 zoo zwaar heeft gecompromiteerd.

Tusschen 1795 en 1813 had men nog een Daendels te gebruiken; daarna wenschte men den 'soldat de fortune' aan zijn Cesaren-waan over te laten.

III

Daendels is wederom te Hattem.

Hij zit voor zijn oude secretaire.

Hij weet het wel: het heeft geen goeden indruk gemaakt, den patriot van weleer zijn diensten te zien aanbieden aan Oranje. Het heeft veel van dat huilen met de wolven in het bosch, waarvan hij zelf vroeger zoo afkeerig is geweest. Maar de groote Keezen van 1786, '87, Capellen van de Marsch, Valckenaer

en anderen, hebben die soms anders gehandeld, nu zij hulde aan den ‘souverein’ zijn gaan betuigen? Bovendien, hij is geen patriot meer in den zin, dien men er in 1787 aan gaf, hij is slechts dienaar van zijn land, wie er ook aan het hoofd van staat.... Hij vindt onder zijn papieren een vliegend blaadje uit dien tijd, waarin een dichter hem aldus toespreekt:

> ‘Poursuis, Daendels! que la patrie
> Connaisse enfin la liberté,
> Et que la concorde chérie
> Nous rende à la félicité’....

Inderdaad, hoeveel is er anders geworden!

Veronderstel, dat Oranje zich in 1786 eens niet bemoeid had met zijn schepenplaats in de Hattemsche gemeenteraad, als hij het ‘recht’ zijn loop had gelaten, het ‘recht’, dat is het recht der erfelijke ambten, volgens hetwelk de jonge Daendels automatisch zijn vader had moeten opvolgen in het bestuur van het stadje - zou hij dan *niet* de sabel hebben getrokken? Wie kan het zeggen? Een man als Daendels was toch nooit kalm blijven zitten op het eenmaal voor hem klaargelegde kussen, wanneer er groote dingen in zijn land voorvielen: hij heeft geen hazenhart.

Hij ziet zijn eigen handen aan, die op het schrijfblad van de secretaire liggen, geaderd en dor geworden, de handen van een reeds meer dan 50-jarig

man. Als hij opstaat weerkaatst zijn spiegel hem eveneens een man, niet meer in den bloei van zijn leven. Zijn haar is vergrijsd, zijn gezicht opgezet, de onderlip steekt naar voren. Alleen zijn oogen hebben nog denzelfden donkeren, bijna boosaardigen blik.

Is het nu voorbij? Zal men voortaan in zijn land zeggen: Daendels? Ken ik niet....

Daendels! roept hij uit in een komedie met zijn eigen beeltenis in den spiegel, Daendels, generaal der patriotten, Maarschalk van Holland, gebieder over Indië, thans ambteloos burger, te Hattem zittend als Bonaparte op zijn eiland Elba.... Men wil in mijn land geen Daendels meer. Maar zoolang Daendels leeft zal men hem niet vergeten. Hij is oud, hij heeft reeds volwassen kinderen onder het negental, geboren tusschen 1790 en 1806, maar hij leeft nog! Misschien komt er nog een tijd, dat men Daendels zal roepen, hier in deze kamer, als de alarmklok klept, wanneer men alle weerbare mannen te wapen roept en het leger om zijn oude aanvoerders vraagt.

Maar een rustelooze natuur als die van Daendels blijft niet lang te Hattem.

In Maart 1815 is hij te Parijs.

Wat doet hij daar?

Wellicht weet hij het zelf niet. Maar hij kan zijn gevoel van werkeloosheid geen baas. En in Parijs voelt hij zich van ouds het welst.

Wat beteekent die beroering op straat?

Wat draaft men, wat schreeuwt men? Wat roept die venter met den ‘Moniteur’?

Daendels leest de krant, die met vette letters vermeldt:

‘Het monster Napoleon is van Elba ontsnapt en in Cannes geland!’

Zijn vrienden kijken hem met een schuin oog aan. Wat zal Daendels doen, dien men in zijn land niet heeft willen gebruiken?

Hij is nu te Parijs, ver van Holland. Snel komen de onheilstijdingen binnen: als het kwik stijgend in een thermometer teekent zich de zegevierende opmarsch van Bonaparte uit het Zuiden naar het Noorden, naar Parijs af. Als Daendels nog eens bij zijn vroegeren Keizer emplooi ging vragen?

Laat men Daendels als Hollandsch gezant te Parijs vastleggen: hij is de man, die er zal behagen. Maar in Holland wil men daar niets van weten.

Daendels meldt zich echter niet bij Napoleon aan. Al gelooft hij dat deze opnieuw de beginselen der revolutie komt brengen, al heeft hij hem op de schouders van zijn soldaten de Tuillerieën binnen zien dragen: ‘zijn voeten raakten den grond niet’, toch wil hij niet tegen zijn eigen land moeten vechten.

Hij geeft zijn land zelfs den raad, in de komende campagne, die hij verwacht, niet de Belgische troepen te gebruiken: ‘zij zijn even onbetrouwbaar als de Fransche’.

Spoedig verlaat hij nu Parijs.

Zijn houding maakt een goeden indruk.

En Oranje staat Daendels de lang geweigerde audientie toe.

Willem I, Koning der Nederlanden, laat Daendels in zijn paleis ontbieden.

De stugge, steile vorst, burgerlijk in een zwarte gekleede jas, ontvangt hem beleefd, maar stijf.

Oranje spreekt met Daendels.

Historische ontmoeting na 20 jaar.

Zij hebben in 1794 elkaar wel niet van aangezicht tot aangezicht gezien: de rivieren van Gelderland lagen tusschen hen beiden, maar Daendels was toen de overwinnaar, Oranje, eertijds de Erfprins, de overwonnene.

En thans!

De Erfprins staat thans als koning in zijn zuinig, met weinig praal, gemeubileerd kabinet tegenover den woesten revolutionair van weleer, die hem reeds verscheidene malen zijn diensten heeft aangeboden en om emplooi gevraagd.

Oranje wil edelmoedig wezen. Daendels met zijn kleine grijze oogen aanblikkend zegt hij met voldoening te hebben gezien, dat de gewezen generaal reeds tweemaal, in 1814 en nu, den dienst in het Fransche leger geweigerd heeft. Hij complimenteert hem stijfjes met zijn standvastigheid.

Oranje wil hem weer vertrouwen, wil hem na lang aarzelen weer in dienst nemen.

Maar in het leger?

Neen, niet meer.

De koning heeft echter iets anders voor hem. Nog steeds is de post van een nieuwen gouverneur van St. George del Mina, van de kolonie aan de Goudkust niet vergeven. Een man met een koloniale ervaring als Daendels zou wellicht de aangewezen man voor deze post wezen.

St. George del Mina? De goudkust?

Daendels moet zijn gedachten inspannen om te bedenken waar dat ligt. Afrika! Guinea! De meest vergeten, de meest verwaarloosde, de meest onbeduidende kolonie van Nederland.

Guinea, dat de Engelschen zelfs vergeten hebben te bezetten in de oorlogen met de Bataafsche Republiek, met het koninkrijk Holland, met het Keizerrijk Frankrijk....

Is dat alles wat Oranje voor hem over heeft?

Daendels, gebieder over negers, over negerslaven! Maar voorloopig dringen de staatkundige gebeurtenissen de benoeming op den achtergrond.

Op een golf van enthousiasme is Napoleon, thans meer dan ooit een ‘soldat de fortune’, als Keizer te Parijs teruggekeerd.

Maar vrede? Vrede met Napoleon? Nooit!

Het Fatum laat niet meer af den vroegeren grooten man op de hielen te volgen. Het Weensche congres, dat bezig was dansend Europa te verdeelen is nog bijeen, de vorsten, die de Heilige Alliantie bezworen, die elkaar nog dagelijks zien en spreken kunnen op

dit moment elkaar niet afvallen.

Geen vrede meer met Napoleon!

Dan trekt ook de Keizer den degen.

100 dagen duurt Napoleon's kansspel met het Fatum. Nog een man, die verwoed tegen zijn ‘déclin’ vecht! Verraad, slapheid, gebrek aan zelfvertrouwen bij zijn onderbevelhebbers verlammen ook zijn beste resultaten.

Op de vlakte van Waterloo speelt zich het laatste drama af.

Dien 18den Juni is tot zeven uur 's avonds de overwinning nog in de handen van den Keizer. Reeds is de weg naar Brussel vol vluchtelingen van de Engelsche achterhoede. Dan breken eindelijk de Pruisen door den rechterflank. ‘Nous sommes trahis!’; en als waanzinnig rent het verslagen Fransche leger de richting van Frankrijk terug, Napoleon met zich meesleepend.

De Homerische kreet ‘Vive l'Empereur!’ is voor het laatst over de slagvelden gegaan.

De epopee is geëindigd.

De zegeschoten, dienzelfden 18den Juni te Parijs door de kanonnen van Les Invalides afgevuurd voor de overwinning bij Ligny, worden de volgende dagen gevolgd door een doodsche, benauwende stilte. Met Napoleon's tweede, laatste abdicatie is de Revolutie voorgoed begraven.

Tragische toevalligheid: Lafayette, de man, die de Revolutie in den stormpas vooraf ging, is tevens de man, die haar hielp begraven. Hij heeft zich ge-

voegd bij de stemmen, die Napoleon's definitieven val hebben geëischt!

De overwinning van Waterloo wordt plechtig in den Haag gecelebreerd.

Oranje is de held, de kroonprins, zijn in den slag gewonden schouder in een doek, staat naast den koning. Het oogenblik is ontroerend van grootschheid. Het koninkrijk der Nederlanden is behouden. Daendels heeft in spanning het laatste kansspel van Bonaparte gevolgd. Hij is niet als de dwaze Dirk van Hogendorp naar den Keizer overgeloopen. Hoewel: Hogendorp komt in het testament, dat de Keizer op St. Helena zal schrijven....

Zal Bonaparte verliezen? Natuurlijk zal hij verliezen. Het lot is tegen alle groote mannen. Slechts de middelmatigen hebben geluk.

Waterloo is alweer voorbij, de staatszaken komen opnieuw aan de orde en ook de zaak van den aspirant-gouverneur-generaal van de Goudkust.

Den 27sten Juli krijgt Daendels eindelijk zijn benoeming, met 16.000 gulden tractement....

Beseft hij een moment, dat hij naar een post wordt gezonden, waar van de 80 gouverneurs, die voor hem waren, er 40 bezweken onder het moordend klimaat?

Vermoedelijk niet. Zijn benoeming zou hem anders als een executie zijn voorgekomen.

Bonaparte naar St. Helena.

Daendels naar de Goudkust.

Een vriend ziet hem kort vóór zijn vertrek bij een uitdrager te Amsterdam een koninklijken zetel koopen, fraai gebeeldhouwd, met geborduurde kussens en zijden kwasten, die nog afkomstig is uit den inboedel van Koning Lodewijk.

'Wat doet gij daarmee?' vraagt de vriend hem.

'Die ga ik inruilen tegen den gouden troon van den koning der Ashantijnen', antwoordt Daendels. Is dit ironie of ernst?

De vriend weet het niet. Die geldzucht van Daendels, denkt hij, hoofdschuddend.

Den 9den October vaart Daendels uit Texel af, samen met zijn zoon Burchard Johan, naamgenoot van diens grootvader, met een kolonel en eenige ambtenaren.

De oorlogskorvet 'Venus' vervoert hem.

Als 'bagage' - en als om de naam van het schip eer aan te doen - gaan ook een tweetal dames mee, die voordien in zeker huis te Amsterdam gedomicileerd waren. Kwaadwilligen beweren, dat de nieuwe gouverneur-generaal daarmee de proef wil nemen of blanke vrouwen op de Goudkust inderdaad niet kunnen aarden of er nutteloos zullen moeten rondloopen....

Als dit laster is, het is niet de eenige.

Want na Daendels' vertrek barst een ware stroom van grieven en beschuldigingen tegen hem los, ingegeven door de haat en de verbittering van zijn vijanden, de onttroonde 'vorsten' van Indië. Engelhard publiceert zijn giftig boek tegen Daendels'

‘Staat der Oost-Indische bezittingen’, waarin hij over dezen spreekt als ‘een man, over wiens vroegere gedragingen en lotgevallen wij ons niet zullen uitlaten!’ Van Polanen lanceert anoniem een niet minder hatelijk geschrift: ‘Brieven betreffende het bestuur der koloniën’. Alleen van den Bosch is in zijn critiek iets clementer voor de faits et gestes van den ex-Maarschalk in Indië.

IV

St. George del Mina, de hoofdplaats van de Goudkust, lijkt vanuit zee gezien, nog iets. Boven de lange vlakke kustlijn, waar de factorijen en magazijnen der voormalige West-Indische Compagnie liggen, steekt het kasteel als een burcht uit, met hooge baksteenen torens.

Maar als Daendels, den 25sten Februari 1816 aan land gekomen over het strand nadert, langs de monding van een rivier, modderig, vol stank van beestenlijken, uitwerpselen en afval van negers, ‘stijgt een mengeling van walgelijke geuren naar het fort omhoog’.

Daendels vindt een klein en smerig stadje tusschen palmboomen. Woningen van Europeanen en zwarten staan door elkaar. Gaat hij er binnen dan krioelen deze woningen der Europeanen van de ratten en de kakkerlakken, zoodat de bewoners in hangmatten moeten overnachten. Alleen het gouvernementshuis

is iets geriefelijker, men kan er zelfs een glaasje jenever drinken.

Daendels gaat de nauwe straatjes door, die vaak niet meer dan een mansbreedte hebben. Vertier is er in Elmina niet. Slechts een geheel verboemeld Europeaan kan nog behagen vinden aan de negermeisjes, die hij hier tegen komt, die forsch gebouwd zijn, maar dikke opstaande lippen hebben en kromme beenen. Alleen de halfbloedmeisjes maken nog wat sier met ronde hoedjes op haar kroesharen. De rest loopt half naakt, mannen zoowel als vrouwen. Negerkinderen met dikke buiken en dunne beenen spelen in den modder van de ongeplaveide weggetjes, tusschen varkens en honden. Het is een smeerboel van je welste en de negers geven een scherpe lucht af van onwelriekend zweet.

Als Daendels zich verstout nog verder te gaan komt hij in de negerkrom, die meer landinwaarts ligt. Het is marktdag: honderden zwarte vrouwen, die haar suikerriet, grondnoten, pisangs, mais en potten met palmwijn op het hoofd dragen. Het luie mansvolk ligt in de schaduw rond de fetischboom, waar binnen de heining schillen van vruchten, vellen en ingewanden van dieren als ‘offerande’ zijn neeergegooid. De mannen laten de vrouwen werken en palmwijn voor zich halen.

Mijn God, wat een land!

Daendels is nog wel zoo vol moed gegaan. ‘Ge zult zien’, heeft hij nog voor zijn vertrek verklaard, ‘met een jaarlijksche subsidie van f 100.000 zal ik

de geheele kolonie weer omhoog brengen. Ik ga er de woeste gronden ontginnen, het land in cultuur brengen, laat koffie aanplanten en zal de negers aan het werk zetten!'

Maar de Goudkust is Indië niet en hij vindt hier een land, dat er al heel weinig op lijkt, een volk, dat niets heeft van den nijveren Javaan....

Toch zal hij aan den slag gaan.

De middelen, die hem ter beschikking staan zijn gering. Hij vindt indolente, door drank en het klimaat gedepraveerde ambtenaren. Van de zittingen van de gouvernementsraad worden geen notulen gehouden wegens het sinds lang ontbreken van papier. De legermagazijnen staan leeg, nergens is materiaal voor bouwstoffen, de apotheken zijn zonder medicijnen. Geen brood: verscheidene blanken leven van negerkost. En het heele leger bestaat uit veertien officieren en onderofficieren en 121 man negersoldaten. Op de forten zijn 34 oude kanonnen, waarvan hij er reeds verscheidene als ballast aan de korvet 'Venus' voor de terugreis heeft medegegeven....

In dit Afrika, onder de brandende zon, in een moordend klimaat - waarom de Goudkust de bijnaam heeft gekregen van 'het graf der blanken', begint Daendels, als weleer in Indië, zijn afbraak, opruiming en wederopbouw. Hij herhaalt zijn taktiek met Batavia: het onbewoonbare Elmina moet ontruimd voor het minder ongezonde Axim, waarheen hij zelf

reeds zijn zetel heeft verplaatst. Alleen het garnizoen zal voorloopig in het kasteel blijven, de eenige verdedigbare versterking in de heele kolonie. De overige door het land verspreide fortjes hebben geen enkele gevechtswaarde, sommige zijn niet verder bezet dan dat er een Hollandsche vlag op waait en de negers, die hun onderlinge stamoorlogen in de nabijheid van deze fortjes uitvechten, ontzien zich niet, wanneer zij de overwinnende partij zijn, ze binnen te klimmen en de steenen uit de muren weg te halen.. Verder ontwerpt Daendels wegenplannen, aanleg van plantages en vraagt aan het moederland om Hollandsche emigranten.

Hij sluit handelscontracten af met de negervorsten, met den koning van Ashanti.

Maar hij heeft geen werkkrachten beschikbaar. Waar haalt hij ze vandaan?

Er waren 660 z.g. ‘landsslaven’.

Maar nu Engeland en Holland bij tractaat van 13 Augustus 1814 overeengekomen zijn den overzeeschen slavenhandel af te schaffen - en alleen de handel in negerslaven voor de Spaansche, Portugeesche en Nederlandsche West-Indische plantages floreerde nog in de kolonie - is daarbij tevens bepaald, dat ook de ‘landsslaven’ successievelijk in vrijheid zouden worden gesteld en wel na een zekeren leeftijd te hebben bereikt en hun kinderen mochten niet meer als slaven worden gebruikt. Zoo verminderde het aantal snel: na twee jaar waren er nog maar iets meer dan honderd over....

Wat moet Daendels met zooweinig menschen uitrichten? Voor anders dan gedwongen werk kreeg men de negerbevolking niet. En de gevraagde blanke kolonisten worden niet uitgezonden. Onderwijl heeft hij last met de roerige elementen binnenslands, vooral de mulatten. En de slavenhalers zijn zijn gezworen vijanden. De grootste Hollandsche slavenhaler in de kolonie is Jan Nieser, een ongemoedelijk en eigenmachtig heer, die zich zwaar gedupeerd voelt door het verbod van den overzeeschen slavenhandel. Hij heeft nog verscheidene schepen in de vaart. Maar Daendels is er de man niet naar om een Nieser te ontzien. Hij laat twee van zijn slavenschepen, in gebruik voor den sluikhandel op de kust, opbrengen. Nieser zelf laat hij nog een jaar met rust: deze heeft zijn woning in het achterland tot een ware vesting ingericht, verdedigd door gewapende slaven! Ten slotte wordt Nieser toch, beschuldigd van ongeoorloofden slavenhandel, gevankelijk naar het fort van Elmina gevoerd en daar opgesloten. Maar Daendels zit er tevens zelf opgesloten: mocht hij zich buiten het fort willen vertoonen dan wachten hem de gewapende slaven van Nieser onder aanvoering van diens zoon op om hem te overvallen! Eerst als Nieser weet te ontsnappen en naar Holland te ontkomen kan hij zich weer vrij bewegen. Zoo zijn de toestanden, waaronder Daendels heeft te werken met geen andere steun dan die van zijn legertje van honderd zwartjes!

Met de energielooze ambtenaren in de kolonie kan

hij, als vanouds, niet opschieten. Hij stuit wederom op verzet, waar hij hervormen wil. Hoogloopende ruzie is met een man van een geaardheid van Daendels dan ook onvermijdelijk!

De vice-president, van Neck, verwijt hem, dat hij den geheelen handel tot zich trekt, dat hij de contracten met de negervorsten in zijn eigen voordeel afsluit:

'Wat komt er van een vrijhandel terecht als de gouverneurgeneraal zelf koopman wordt en alles naar zijn eigen voordeel schikt? En wat heeft Zijne Excellentie gedaan met de soldij der troepen, waarvoor hij bij zijn vertrek uit Holland 35.000 gulden heeft meegekregen? Heeft de gouverneur-generaal het recht de soldijen met goederen inplaats van met geld uit te betalen?'

Daendels vliegt op:

'Het is mijn zaak of ik de Ashantijnen voor hun goud met kraaltjes, blikjes of versierselen betaal. Het vuilste negermeisje loopt daar met gouden spangen om den arm, en wat is goud voor ons waard! Het is ook mijn zaak of ik de soldaten met levensmiddelen betaal, die zij anders toch moeten koopen.... Van Neck, opgewonden, durft het woord 'corruptie' uitspreken.

Dat is den stier een roode doek voor houden.

'Begint dat gedonder weer! President, wij ontmoeten elkaar om 4 uur op de binnenplaats van het fort! Voorzie u van pistolen!'

Voor den militair Daendels neemt van Neck

de wijk, vlucht op een schip naar Holland. Ook de secretaris Milet gaat er aan.

Heeft de man durven zeggen, dat Zijne Excellentie in het geheim den slavenhandel bevordert, door het verhuren van cano's aan de Spaansche schepen, die den sluikhandel voeren en zonder cano's niet aan wal kunnen komen?

Milet vlucht in zijn angst naar de naburige Engelsche kolonie, roept de hulp van den Engelschen gouverneur tegen Daendels in.

Daendels stuurt een protest; bovendien heeft Milet gewichtige papieren meegenomen. De Engelsche gouverneur antwoordt, dat hij een burgerlijk ambtenaar is, geen militair en daarom niet gerechtigd deserteurs uit te leveren. Ondertusschen raadt hij Milet aan te vertrekken en op een Engelsch oorlogschip gaat deze naar Holland om een aanklacht tegen Daendels in te dienen.

Groote verontwaardiging:

Heeft Daendels de hand durven slaan aan ‘vrije burgers’?!

Drie aanklagers bevinden zich nu in Holland: Nieser, van Neck, Milet. Zooveel is nauwelijks noodig om daarginds het geloof ingang te doen vinden, dat de gewezen patriot en revolutionair, die men op zijn postje aan de Goudkust slechts het ‘genadebrood’ heeft willen laten eten, het weer al te bont maakt. Er wordt uit een en ander een lijvig dossier samengesteld over den ‘dollen dwingeland’ en eind November 1817 den minister van Justitie in han-

den gegeven. Daarop volgt het besluit tot terugroeping, benevens een dagvaardiging voor het Hooge Gerechtshof in den Haag om zich nader te verantwoorden.

Beiden bereiken Daendels niet meer.

Nog geeft deze al zijn energie aan zijn onuitvoerbare plannen.

Tijdens zijn verblijf te Simbo - steeds is hij op zoek naar een oord, dat hem zijn al meer en meer ondermijnde gezondheid zal weergeven - ontwerpt hij een wegenplan, dat Simbo met Groot Commassie, de hoofdplaats der Ashantijnen zal verbinden.

Maar daar hij zich steeds meer onwel voelt, besluit hij naar Elmina terug te gaan, de eenige plaats, waar het nog eenigszins Europeesch ingericht is voor een zieke.

Hier begint Daendels zijn worsteling met zijn laatste levenskrachten. Een verschrikkelijke koorts verteert zijn lichaam. Soms vreest hij door een neger vergiftigd te zijn, hij kan de kwaadaardige verschijnselen van zijn ziekte niet begrijpen.

Hij ligt tusschen de vuile, zwart geworden wanden van een hospitaal, in de benauwde, gloeiende lucht van het kasteel van Elmina, een verstikkende atmosfeer voor een koortslijder; en met onvoldoende medische hulp.

De benauwdheid neemt toe. Zweetdroppels parelen over zijn geheele gezicht, zijn handen ballen zich krampachtig tot vuisten: de ijzeren Maarschalk levert slag tegen den Dood! Tot het laatst toe ver-

zet zich zijn vitale kracht.
Zijn zoon staat zwijgend aan zijn sterfbed.
Daendels hijgt naar lucht.
'Mijn hart!'
Het is zijn laatste schreeuw - .

In den vroegen morgen van den 2den Mei 1818 spelen de naakte negerkinderen in de modder van de rivier, geiten loopen rond, enkele vrouwen komen met haar geluidlooze passen voorbij, torsend haar waren op het hoofd.
Dan gaat op het fort de Hollandsche vlag halfstok: De Gouverneur-generaal Daendels is gestorven.
Een hartverlamming heeft een eind aan zijn leven gemaakt.
Hij stierf, 56 jaar oud.
Des avonds trommen de negers van het dorp hun lugubere doodenmuziek voor den gestorven Grooten Heer.

Zijn laatste levenswerk laat hij na als een afgebroken zwaard, waarvan hij alleen het gevest in handen heeft mogen houden.
Zijn aanleg van de plantage Oranje-Dageraad: wat omgekapt kreupelhout.
Te Simbo: een klein moestuintje.
De katoenbeplanting: een enkel veld. Zijn Oranje-boomen in den landstuin hebben de negers gekapt en geroofd.
Zijn wegenaanleg: een pad door de bosschen, waar

men nauwelijks met een handkar nog kan passeeren en dat weldra weer is dichtgegroeid.

Droevig restant van een geweldige energie, die eertijds geheel Java in beweging wist te brengen.... De aanklacht tegen Daendels kon niet worden uitgevoerd. Maar zijn ‘slachtoffers’ worden gerehabiliteerd: in 1820 krijgt ‘de arme Nieser’, naar de kolonie teruggekeerd, het geheele fort Oranje, bij Saccondee, cadeau om het als woning in te richten.

Over Daendels' graf waait sinds 1873, de overgang van Hollandsch Guinea aan het Britsche rijk, de Engelsche vlag.

Binnen een kleine ommuurde ruimte staat zijn grafsteen.

Op zijn St. Helena zorgt voor het onderhoud van het graf nog steeds de ‘tyran’ Engeland, dien hij zoo gaarne in Ierland had bevochten en tegen wien hij heel Java heeft gewapend.

Epiloog: om de ‘schatten’ van den gouverneur-generaal

De historie van Daendels is met zijn dood nog niet ten einde.

Het Koninkrijk der Nederlanden heeft de indertijd door den gouverneur-generaal in Indië uitgeschreven gedwongen leening erkend, evenals de eisch van schadevergoeding, door de Amerikaansche handelshuizen verlangd vanwege het nadeel, voor deze voortgesproten uit het eigenmachtig verbreken der contracten, met van Polanen gesloten.

Maar de vordering van de weduwe van Daendels op het te Batavia ten bate van de kolonie achtergelaten vermogen van den ex-Maarschalk heeft het geschrapt, als reden opgevend, dat dit een zaak van Indië en niet van Nederland is.

Door het verlies van elken finantieelen steun leeft het gezin van Daendels in waarlijk behoeftige omstandigheden. De weduwe spreekt nu den Staat aan over wat zij als het particuliere vermogen van haar man beschouwt: zij heeft wegens de onthouden geldmiddelen zelfs uit de snuifdoos, die haar man

indertijd van Koning Lodewijk heeft gekregen, de diamanten moeten verkoopen!

Er volgt de welbekende taktiek, die de regeeringen in zulke gevallen plegen te volgen: het sturen van het kastje naar de muur. In Holland wordt de rekestante naar Indië verwezen; als haar zoon in Indië aankomt kan hij weer naar Holland gaan om zijn recht te zoeken. Daar aangekomen mag hij opnieuw naar Indië terug. De jonge Daendels houdt vol, het gaat om geen gering bedrag. In 1844, als de zaak eindelijk zijn beslag zal krijgen, geven de adviseurs van de regeering toe, dat wanneer aan de vordering wordt voldaan dit bedrag met de rente mee tot f 409.300 zou zijn opgeloopen.

Ten slotte wordt de weigering aldus gemotiveerd: het geld, waar de familie Daendels haar aanspraken op meent te moeten laten gelden, is geld, dat de gouverneur-generaal zich ten nadeele van 's lands inkomsten heeft toegeëigend, door de Indische regeering bij den verkoop van Buitenzorg met 400.000 rijksdaalders te hebben overvraagd....

Echter, ‘om de gewichtige diensten van haar overleden echtgenoot te erkennen’, wil de Staat aan de weduwe Daendels een pensioen toestaan van f 3500 's jaars, van terugwerkende kracht tot 1 Mei 1818, gevende tegen 6% interest een som ineens van een ton (f 130.000 indisch, de indische gulden stond toen op 72 cent).

Hiertegenover eischt de Staat, dat deze erkenning afhankelijk gemaakt wordt van ‘de renumeratie van

een in het oog der regeering door tegenvorderingen vernietigde pretentie' en de inlevering van de bons, waardoor de rekestante 'de uit die bons ontleende vordering alsnu bepaaldelijk zal laten varen'. Terwijl haar zoon nog in Indië vertoeft, aanvaardt de weduwe van Daendels, door nood gedwongen, dit voorstel tot een compromis in den vorm van het aan haar toegestaan pensioen, waarvan de adviseurs der regeering in een aanteekening zelf erkennen, dat het, gezien haar hooge ouderdom - zij stierf inderdaad in 1848 - niet lang zou behoeven uitbetaald worden....

Aldus is geschied bij Koninklijk Besluit van 12 Augustus 1844, onder de regeering van Koning Willem II.

Zoo heeft het drama van Daendels nog zijn vervolg gehad tot 26 jaar na zijn dood op de Goudkust.